

LEVÉLTÁRI SZEMLE

72. évfolyam

2022. 3. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon a szokásjogtól a szabályrendeletekig
- Gyermekekprogramok a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltárban
- A református gyűjteményi értéktár
- Oktatófilmek levéltárosoknak
- A Magyar Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlése 2022

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 1600 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

72. évfolyam ▪ 2022. 3. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Szabó Dorottya, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Fellini Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Haraszti Viktor	
A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon a szokásjogtól a szabályrendeletekig	5
<hr/> FORRÁS ÉS ÉRTÉK	
Sallai Balázs	
„Az addig fennállott társadalmi rend megbontását elősegíteni törekedtek” <i>Igazolási eljárások Debrecenben (1919–1920)</i>	35
<hr/> MŰHELYMUNKÁK	
Bernád Rita-Magdolna	
A levéltáros szakma újabb kihívása: a levéltár-pedagógia <i>Gyermekprogramok a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltárban</i>	43
Osváth Zsolt	
A református gyűjteményi értéktár <i>Az északi példák</i>	56
<hr/> MÉRLEG	
Fehér Csaba	
Oktatófilmek levéltárosoknak – a Magyar Levéltárosok Egyesületének projektje	65
Toma Katalin	
Megújult a Magyar Levéltári Portál	72
Gondolatok a Magyarország levéltári újabb kiadásáról (Tyekvicska Árpád)	75
<hr/> HÍREK	
A Magyar Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlése 2022 <i>Székesfehérvár, 2022. július 11–13.</i>	80
A Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete 2022. évi vándorgyűlése (Koltai András)	95
A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség 2022. évi vándorgyűlése Szegeden (Homor Péter)	100

- Bernád Rita-Magdolna, igazgató
- Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár
- Fehér Csaba, főosztályvezető
- Budapest Főváros Levéltára
- Gerhard Péter, osztályvezető
- Budapest Főváros Levéltára
- Haraszti Viktor, főigazgató-helyettes
- Budapest Főváros Levéltára
- Homor Péter, levéltárvezető
- Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár
- Koltai András, levéltárvezető
- Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára
- Kovács Eleonóra, főlevéltáros
- Magyar Nemzeti Levéltár, Tudományos Igazgatóság
- Laczlavik György, főosztályvezető
- Magyar Nemzeti Levéltár
- Mátyás Zoltán, főlevéltáros
- Budapest Főváros Levéltára
- Osváth Zsolt, főlevéltáros
- Semmelweis Egyetem Központi Levéltára
- P. Holl Adrien, főosztályvezető
- Budapest Főváros Levéltára
- Sallai Balázs, PhD-hallgató
- Debreceni Egyetem
Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
- Toma Katalin, főosztályvezető-helyettes
- Budapest Főváros Levéltára
- Tyekvicska Árpád, levéltáros, könyvtáros
- Madách Imre Városi Könyvtár, Balassagyarmat
- Zsidi Bernát, fiatal kutató
- Akadémiai Levéltár

Haraszi Viktor

A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon a szokásjogtól a szabályrendeletekig

*„Ha valami van az emberi társadalomban,
ami leginkább alá van vetve
a változó idők behatásának, úgy a jog az,
a jog, amely a létező életviszonyokból keletkezik,
azokhoz simul, azokra alkalmazandó.”¹*

Bármely levéltár fond- és állagjegyzékének áttanulmányozása során értő szem könnyedén megtalálja azon „lyukakat”, hiányokat, amelyek mára pótolhatatlanok és nem a fegyveres konfliktusok idézték elő, hanem az iratkeletkeztető szerveknél (esetenként a levéltárban is) folyó selejtezések, amelyek jóhiszeműsége vagy jogszerűsége olykor még csak nem is vitatható. Éppen ezért elengedhetetlen, hogy az iratselejtezés területe pontosan, jogszabályok által körülhatárolt legyen, s az irattáros és a levéltáros közös munkájaként az értékes iratok az utókor számára fennmaradjanak. Különösen élesen merül fel ez a kérdés napjainkban, amikor az elektronikus ügy- és iratkezelésben a hatékonyság és a levéltári érdek összhangba hozása komoly erőfeszítéseket kíván, a körülhatárolt jogszabályi előírások ellenére is.

A selejtezés a levéltári munka legfelelősségteljesebb része, amit mára a levéltári jog precízen, körülírtan szabályoz. Fontosságát tekintve furcsának tűnhet, de a köziratokról, a közlevéltárakról és a levéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény (Ltv.) csak 2020. július elsejétől tartalmazza a selejtezés fogalmát: „az iratok meghatározott szabályok szerint történő selejtezési eljárás keretében történő kiemelése az irattári anyagból, megsemmisítésre történő előkészítése és ennek dokumentálása.”

Ember Győző terminológiai lexikonában egy egész fejezetet szentel a fogalom kifejtésére, azt ekképp határozva meg: „Selejtezés – a provenienciája alapján levéltárinak minősülő anyagban – elsősorban iratanyagban – a történeti értékű rész különválasztása az ilyen értékkel nem rendelkező résztől. Más szavakkal: a selejtezés annak a megállapítása, hogy valamely provenienciával rendelkező anyag rendelkezik-e egyben levéltári értékkel is, levéltári intézmény őrizetében van-e a helye. A selejtezés anyagértékelés, iratanyag esetében iratértékelés.”² Megkülönböztet levéltáron belüli, belső selejtezést és a levéltáron kívüli, az iratképzőnél végzett külső selejtezést. A lexikon 46 alcímet tartalmaz a selejtezés, a selejtezési eljárás, a kiselejtezés, a megsemmisítés és a selejtezettség témakörében.

---

¹ Márkus, 1899: XXI.

² Ember, 1982: 171.

Bánrévy György³ egy felolvasását így zárta: „Befejezésül emlékezetembe idézem a »selejt« szó etimológiáját és alapértelmét. A magyar »selejt« szó a mai német »schlecht« ó- és középfelnémet előzőjének, a »sleht« szónak átvétele. Ez annyit jelentett, mint értéktelen, csekély becsű. Selejtezés közben sohase feledjük tehát, hogy amit pusztulásra ítélve kiselejtezünk, csak értéktelen és csekély becsű anyag lehet.”⁴

A selejtezésről, illetve annak tárgyáról elég sokrétű a levéltári irodalom, amely főképp elméleti és gyakorlati kérdéseket vitat és fejt ki. Írásom tárgya a selejtezés jogi szabályozása, így a selejtezéssel kapcsolatos szakmai viták ismertetésére, a selejtezés tartalmi elemire csak a szükséges mértékben térek ki.

A levéltáros felelőssége – iratértékelés

Minden korszakban, így ma is nyilvánvaló a levéltáros felelőssége a selejtezéseknél, mert a szabályok, később jogszabályok csak lehetőséget biztosítanak egy szabályozott, körülhatárolt, minden fél által azonosan értelmezett eljáráshoz, amely a szabályok megsértése esetén szankcionálható is. De a selejtezés a levéltáros részéről soha nem lehet mechanikus, bármilyen jól kidolgozott irattári terv alapján is történjen, mert minden esetben szükséges az iratértékelés és sokszor a megérzés is, egyfajta „Fingerspitzengefühl”⁵

Kosáry Domokos⁶ a levéltári selejtezésekkel kapcsolatban így ír: „A tapasztalat [...] arra int, hogy vitás kérdésekben inkább óvatosak, körültekintők legyünk. Valaha sok mindent kiselejteztek a levéltárak anyagából, amit ma fontosnak, értékesnek tekintenénk. Ezért hiányoznak például Pest megye levéltárából a XIX. század első felében készült összeírások, amelyek anyaga Zala megyében viszont nagy haszonnal tanulmányozható, ha az egykori gazdasági-társadalmi viszonyokat akarjuk rekonstruálni. Vagy, hogy egy másik Pest megyei példát idézzünk: utóbb az alispáni iratok közül kiselejteztek a nagykatái járásban lezajlott aratósztrájkok anyagát, azon a címen, hogy az ügy már aktualitását veszítette. Számunkra azonban, más szempontból, nagyon is érdekes lehetne, – hiszen nem egyszer még egy jelentéktelennek tűnő papírszelet is nyújthat információt. Ha a történettudomány valóban átfogja a társadalom minden funkcióját, nem képzelhető-e például még az is, hogy bizonyos szempontból majd érdekes lehet mondjuk a vállalatok kulturális bizottságainak, alapjainak iratanyaga, amelyet ma általában kiselejteznek? A fölösleges papírtömeg felduzzadását nyilvánvalóan féken kell tartanunk. De – ismétlem – jobb óvatosan ügyelnünk arra, hogy felhasználható adatok ne vesszenek el. Nehezen eldönthető esetekben talán jobb a selejtezéssel megvárnunk azt a talán nem oly távoli időszakot, amikor a technika haladásával, a számítógépek

³ Bánrévy György (1905–1956) levéltáros. 1931-től 1949-ig a Fővárosi Levéltárban dolgozott, 1945-től az intézmény helyettes igazgatója volt.

⁴ Bánrévy, 1939: 168.

⁵ Finom, szinte ösztönös megérzés; ráhibázás.

⁶ Kosáry Domokos (1913–2007) Széchenyi-nagydíjas magyar történész, egyetemi tanár, az MTA elnöke (1990–1996). 1999-től 2007-ig a Magyar Történelmi Társulat elnöke, 1961–1966 között a Pest Megyei Levéltár levéltárosa.

újabb és olcsóbb nemzedékeinek megszületésével, az adattárolás a mainál könnyebben és szélesebb körben megoldható lesz.”⁷

A selejtezőkor folytatott iratértékelés alapelveit Csobán Endre,⁸ Debrecen város főlevéltárnoka ekképp fogalmazta meg: „A selejtezést közigazgatási szempontból úgy kell végezni, hogy a megtartott iratok alapján az iratképző hatóság lényege, hatásköre, működése az iratkezelés rendszerével együtt tisztán álljon az utókor előtt. A történetírás szempontja pedig azt kívánja, hogy a kort, amelyben az iratok keletkeztek, amennyiben az iratok alapján lehetséges, minél teljesebben és minél jellemzőbb vonásaiban ment-sük át az utókor számára. Ez az elv azt kívánja a selejtezőtől, hogy az iratokat ne csak közigazgatási, hanem helyi és általános történeti, kulturális, gazdasági, politikai, társadalmi, közjogi, magánjogi, irodalmi, tudományos és művészeti szempontból is értékelés alá vegye.”⁹

Johannes Papritz a különbözőség hangoztatása ellenére mégis kidolgoz néhány selejtezési alapelvet. Frappáns és szellemes megállapítása szerint a legkönnyebb lenne egyáltalán nem selejtezni („am leichtesten wäre es, gar nicht zu kassieren”), mert minden írott dokumentum iránt érdeklődik valaki, aki a selejtezést – joggal vagy anélkül – bírálni fogja. A levéltáraknak mégis selejtezniük kell, még akkor is, ha az iratok mindig egyediek, szemben például a könyvekkel. Mindent megőrizni azonban technikailag lehetetlen, gazdasági felelőtlenség, rossz szolgálat a tudományos kutatásnak és a levéltár tekintélyének. Egy feleslegesen őrzött irat a levéltár hitelét is csökkenti.¹⁰

Folytathatnánk a sort, hiszen kiváló levéltárosok, történészek fogalmazták meg véleményüket a selejtezés kapcsán; ezek egy csokorba gyűjtése önmagában is izgalmas. Jelen tanulmány témája azonban annak a jogi folyamatnak vizsgálata, amely a szokásjogtól az írott jogig vezető utat mutatja be.

A kezdetektől a 18. századig

Hazánkban az írásbeliség a királyi udvarból terjedt el a 11. század végén és a 12. század elején. Kálmán király dekrétumainak második könyve a keresztény-zsidó kölcsönügyletek szabályozásánál egy adott összeg felett már írásbeliséget írt elő és az írásnak, valamint a felek pecsétjének megléte bizonyította a jogügyletet.¹¹ Mindezen iratokat a jogügyletek biztosítékaként legtovább addig őrizték meg, míg a jogügylet – adásvétel – tárgya el nem enyészett. Az irat ezután értéktelenné vált, mai fogalmaink szerint ügyviteli értékét veszítve kiselejtezték, ténylegesen újrafelhasználták.

⁷ Kosáry, 1990: 15.

⁸ Csobán Endre (1882–1959) 1918. december 1-jétől 1946-ig Debrecen város főlevéltárnoka.

⁹ Az idézett szöveg Csobán Endre hozzászólása Bánrévy György: A selejtezés általános elvei című munkájához a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének kongresszusa levéltári szakosztályában, 1939. június 10-én. Ld. Bánrévy, 1939: 169.

¹⁰ Ld. Kállay István recenzióját Johannes Papritz: Archivwissenschaft c. munkájáról. Kállay, 1986: 297.

¹¹ Vö. Ezer év törvényei. Kálmán Király Dekrétomainak Második Könyve 2. Fejezet a keresztények és zsidók közt való kölcsönadásokról.

III. Béla 1181-ben kelt oklevelében a király előtt megtárgyalt ügyek írásba foglalásáról rendelkezett, s bár megőrzésükről nem történik intézkedés, az iratok továbbra is a bennük foglalt jogügylet bizonyíthatóságának idejéig maradtak értékesek.¹²

A megőrzés szabályozása a jog eszközeivel korábban megjelent, mint a selejtezés szabályozása. II. András az Aranybulla záradékában annak őrzéséről is gondoskodik.¹³ A selejtezés kérdése itt fel sem merülhetett, de a történelmi hányattatások okán a gondos előrelátás ellenére sem maradt fenn egy eredeti példány sem. Ehhez nagyban hozzájárulhatott, hogy az 1222-es Aranybulla már a 13. században elvesztette joghatását, mivel II. András magyar király 1231-ben némi betoldással és elhagyással megújította azt.¹⁴ A módosított szövegész miatt az eredeti jogbiztosító irat kora számára értékét veszítette.¹⁵

Az okleveleket lezárva, pecséttel hitelesítve őrizték, amikor a pecsétet feltörték, az oklevél elvesztette hitelességét, gyakorlatilag selejtezhető lett, ami a kisebb ügyleteket írásba foglaló oklevelek esetében végzetes következményekkel járt: „Igen nagy baj az is, hogy általában a megyei okleveles anyag javarésze elpusztult. Ezek a megyei oklevelek ugyanis többnyire apró-cseprő ügyekről szóltak, leginkább ideiglenes érvényű zárt oklevél formájában. Jogérvényük fölbontásuk által megszűnt. Ilyen körülmények között ezek a documentumok jogi szempontból nem igen voltak fontosak.”¹⁶ Azaz nemes egyszerűséggel kidobták azokat, illetve ha lehetett, akkor anyagukat újra felhasználták. Ez az eljárás selejtezésnek a szó mai értelmében semmiképp nem nevezhető. Az oklevelek, iratok megőrzésének tehát szinte kizárólagosan csak jogi szempontból volt jelentősége. Selejtezésük alapvetően hordozóanyaguk újbóli felhasználását jelentette: a megyei oklevelek pecséttartó szalagjain sok esetben felfedezhetőek írástörödékek, amelyek egy korábban feleslegessé vált és szétszabdalt megyei oklevél darabjainak újrafelhasználását támasztják alá.¹⁷

Az ország levéltára kezdetben az uralkodóval együtt költözött, míg ki nem alakult az állandó uralkodói székhely. A költözőkódések az iratok költöztetését is jelentették, ami „természetes” selejtezésükhöz járult hozzá. A kialakuló állandó királyi székhely állandó levéltárat is eredményezett. Az 1231. évi XXI. törvénycikk megteremtette lehetőségét a kisebb ügyek hiteles írásba foglalásának a „konventek vagy kolostorok tanúbizonyosága”, azaz a hiteleshelyek révén.¹⁸ A vármegyék, városok fejlődésével az írásbeliség is egyre nagyobb szerepet nyert, amit a hivatalos ügyek mellett a magánügyek vármegye előtti írásba foglalása erősített. Ugyanakkor a „megye igazgatásából származó iratanyag is tehát bizonyára egyik helyről a másikra vándorolt, aszerint, hogy hol lakott a minden-

¹² „Azt gondoltam, szükséges, hogy bármely, felségem audienciáján levő ügy elintézését írásos bizonyíték tanúsítsa, nehogy valamilyen per, amely jelenlétemben kezdődött és fejeződött be, semmivé legyen.” Ld. Érszegi, 1982: 26.

¹³ Vö. Ezer év törvényei. 1222. évi XXXI. törvénycikk, hogy az előlbocsátott czikkelyek arany pecsét alatt írásba foglaltatván, különb-különbféle őriző helyekre adassanak és tétessenek el.

¹⁴ Érszegi, 1972: 5.

¹⁵ Kumorovitz, 1968: 65.

¹⁶ Istványi, 1937: 517–518.

¹⁷ Istványi, 1937: 517–518.

¹⁸ Ezer év törvényei. 1231. évi XXI. törvénycikk a poroszlókról és az egyházak hiteleshelyi működéséről.)

kori alispán, vagy a jegyző, avagy a vármegye hol tartotta törvénykezési és közigazgatási gyűléseit.”¹⁹

Az oklevél lassan átvette a bizonyító erő szerepét a tanúvallomástól és az eskütől. A tanúkkal való bizonyítás egy adott irat jogbiztosító értékét is meghatározta, hiszen ha a bennfoglalt tanúk elhaláloztak, az irat értéke jelentősen csökkent, majd elenyészett, ami az irat értéktelenné válását okozta. A 13. század végére az okleveles bizonyítás vált elsődlegessé, a bíraskodás is írásos alapra helyeződött. Éppen ezért az iratörzésről is gondoskodni kellett, ami a hiteleshelyi tevékenység fontos részévé vált.²⁰ Az írásbeliség azonban még nem ért el akkora mértéket, hogy az iratok tárolása jelentős nehézségeket okozott volna, így rendszeres selejtezéseket sem igényelt. Az iratok értékét még sokáig szinte kizárólag jogbiztosító értékük határozta meg. A nagyobb mérvű iratpusztulásokat azonban nem ez, hanem a rendezetlen politikai helyzet, a háborúk okozták.

Bár a 14. századtól a megyei írásbeliség is egyre kiterjedtebb, a 15. századtól a megyei jegyző és a kancellária szerepe is erősödik, ameddig a helyhez kötöttség nem alakul ki, addig a megyékben sem lehet levéltárakról beszélni, s bár a megyei levéltárak felállításáról az 1298. évi 47. törvénycikk címében rendelkezik, ez még soká nem valósult meg.²¹ A vármegyéknek nem volt székhelyük, s kezdetben nem is rendelkeztek olyan vagyonnal, ami miatt jogbiztosító iratot hosszú ideig megőrzendőnek tartottak volna. A megyéknek szerepe volt a bírság behajtásánál, de vélelmezhetően az erre vonatkozó iratokat a cselekmény elvégzése után nem tartották meg. Erre a tényre abból következtethetünk, hogy ilyen listák szinte nem is maradtak fenn. A megyegyűléseken elítélt nyilvános gonosztevők listáját már hosszabb ideig kellett megőrizni, de ezekből is kevés maradt fenn. 1351-től a kihirdetett törvények megyéknek küldött példányainak őrzéséről gondoskodni kellett, de ezeket is általában a jegyző őrizte. Megyei közgyűlési jegyzőkönyvek is csak a 16., még inkább a 17. századból maradtak fenn, amelyeket jellemzően a főispán vagy az alispán őrzött, s így nagyobb részük családi levéltárunkban maradt fenn.²²

A jogbiztonságot és közvetve az irattározást elősegítő rendelkezés volt az 1550. évi LXII. törvénycikk, amely előírta, hogy minden vármegyének legyen pecsétje, amelyet „minden egyes vármegyében az alispán, szolgabírák és esküdtársak pecsétjei alatt szekrényben vagy ládában tartanak”,²³ s ha már a pecsétnek ügyis volt ládája, így a fontosabbnak tartott iratok is mellé kerülhettek.

Az iratok időnkénti megsemmisülését eredményezte az is, hogy a vármegyék megyegyűlései évszázadokig nem állandó helyen, hanem váltakozó helyszíneken zajlottak.

¹⁹ Sümeghy, 1956: 59.

²⁰ Az okleveles gyakorlat kialakulásáról ld. Guoth, 1936: 18.

²¹ Vö. Ezer év törvényei. 1298. évi XLVII. törvénycikk: a bűnpereket a rendes bírának az illetékes megye levéltárában kell elhelyezniök. (A bűnügyekben a királyi kúriában a nádor úr, vagy az országbíró, vagy más rendes bíró által ítélandó perek iratait a mondott tizenkét esküdt nemes előtt az alispán székén le kell tenni.)

²² Degré, 1964: 97.

²³ Vö. 1550. évi LXII. törvénycikk, minden vármegyének legyen pecsétje, a melyet az alispánok és szolgabírák meg esküdtársak pecsétjei alatt szekrényben kell tartani.

Igy például Somogy vármegyében Szigetvár, Csököly, Nagybjajom, Igal, Basal, Tapsony, Marcali, Kaposvár helyszínek váltakoztak,²⁴ ami azt jelentette, hogy az alispán és a jegyző a különféle helyszínekre az iratokat ládákból vitte magával. A selejtezések feltehetően a ládák befogadóképességéhez is igazodtak, amihez az iratok helytelen tárolásból eredő „természetes” megsemmisülése is hozzájárult. Madarász László somogyi alispán így ír 1710-ben: „két ízben rettenetes tűz miatt ládámat, írásaimat házumtól kihurcoltatván, meghnyilván a hurczolkodásban a láda itzakának idején, másnap foliatim köllött némely részét fölszedni és mint azutalól foghvást is oly confuse vadnak.”²⁵ A jegyző, aki az iratokat őrizte, a dokumentumokat mindig magánál kellett tartsa, akár lovon, akár szekérral ment a többnapos megyegyűlésekre, hiszen az előírás szerint az előző ülés jegyzőkönyvét az aktuális alkalommal fel kellett olvasnia. A Vas megyei statútum 1657-ben előírta, hogy a jegyzőnek át kell adni az iratokat, beadványokat, hogy „ő kegyelme az prothocolumban beírhasza szállásán”,²⁶ azaz lakóhelyén. A jegyzőktől másik jegyzőnek átadott vagy visszaszerzett iratok inkább fogytak, mint gyarapodtak. Olykor visszaszerzésük is nehézkesen ment, Békés vármegyében például a jegyző – akit megfosztottak hivatalától – 1723-ban nem kívánta a megye iratait visszaszolgáltatni, csak akkor tért jobb belátásra, amikor a megye börtönbe csukatta, s addig nem engedték szabadon, míg az iratokat vissza nem szolgáltatta.²⁷

Az iratok különböző helyekre történő szállításánál nyilvánvalóan veszteségek keletkeztek, amit mai fogalmaink szerint nevezhetünk ügyviteli érdekű selejtezésnek, de szabályozottnak semmiképpen sem. A jegyzőknél őrzött iratok mennyisége mind több lett, az ide-oda szállítgatás, a jegyzők különféle – ki gondosabb, ki hanyagabb – munkavégzése mindig az iratok fogyatkozását eredményezte.

A török hódoltsági területeken a kialakulóban lévő levéltárakat-irattárakat elpusztították vagy elpusztulni hagyták, így az ország Budán, a tárnoki házban őrzött iratai is megsemmisültek. Később a közjogi fontosságú okleveleket a mindenkori nádornak adták át, ám az iratokat a nádorok maguk mellett, a lakhelyükön tartották és elhalálozásuk után – az államiratok kivételével – ezek az anyagok a saját levéltárjukban maradtak, senki nem vette át azokat.²⁸

Összefoglalva tehát az iratvédelemre, azaz a megőrzésre már a kezdeti, több évszázadon át ívelő időszakban is gondot fordítottak, mindaddig, míg az okirat jogi relevanciával bírt. Ezt különösképp szabályozni nem kellett, mindenkinek saját, jól felfogott érdeke volt az írásos bizonyítékok megőrzése, megőriztetése. Selejtezésről, annak bármilyen jogi szabályozásáról a szó mai értelmében ebben az időszakban nem beszélhetünk, iratpusztulásokról annál inkább, ami a nem szabályozott selejtezéseknél jóval nagyobb károkat, irathiányokat okozott. A török hódoltság által érintett területeken több évszázados hiányok keletkeztek. A királyi Magyarország területén, így például Szepes

²⁴ Kanyar, 1962: 14.

²⁵ Idézi Kanyar, 1962: 15.

²⁶ Kolosvári-Óvári, 1902:1.15.

²⁷ Karácsonyi, 1896: 328.

²⁸ Tagányi, 1898: 5.

vármegyében a legrégebbi, hártýára írt oklevelek is megtalálhatók, az 1500–1540 közti időszakból nagy mennyiségű irat maradt fenn, 1541-től pedig szinte teljesen fennmaradtak a jegyzőkönyvek és sok hozzájuk tartozó ügyirat is.²⁹ Ezzel szemben Buda, Pest és Óbuda középkori levéltárai a hódoltság ideje alatt teljes mértékben elpusztultak.³⁰

A felvilágosult abszolutizmus szabályozása

A 18. századra a gazdasági élet fejlettsége megkövetelte a bürokratikus államszervezet kiépítését, amely az élet minden területén magával hozta az írásbeliség előretörését. A központi közigazgatás igényei megbízható hivatali ügyintézkést követeltek meg a közigazgatás minden szintjén, ami központi intézkedések nélkül nem tűnt megvalósíthatónak.

Az állami és megyei levéltárügy terén a 18. század első felében jelentős intézkedések születtek. Az 1723. évi XLV. törvénycikk³¹ elrendelte, hogy a pozsonyi régi országházban általános országos levéltárat (universale archivum regni) kell felállítani, amelyben össze kell gyűjteni a bármely intézménynél és személynél lévő országgyűlési, más politikai és törvénykezési, az ország közállapotát érintő iratokat. Egyúttal levéltárórt (archivi conservator) rendelt a levéltár kezelésére. S bár a törvény végrehajtása kapcsán mintegy három évtizedig nemigen serénykedett senki, végül 1756. március elsején gróf Batthyány Lajos nádori utasításával Csintó Imrét „levéltári ügyvivővé” nevezték ki és ezzel megkezdte működését az ország levéltára, az Archivum Regni. A kinevező utasítás felsorolja a levéltáros feladatait, amelyek közt az iratátvétel, az iratrendezés és mutatók, jegyzőkönyvek készítése egyaránt szerepel, azonban szöveg selejtezésre vonatkozó utasítást nem tartalmaz.³²

A megyei közigazgatás szintjén a helyzet megoldását központi intézkedések segítették elő. Az 1723. évi LXXIII. törvénycikk 1. §-a elrendelte, hogy „mindazok a megyék, melyeknek megyeházuk még nincsen, ilyet gyűléseik s törvényszékeik tartása, levéltáruk s okleveleik megőrzése, a gonosztevők s foglyaik őrzése és a végrehajtások eszközlése végett, biztos és amennyire lehet, magoknak a megyebelieknek is nagyobb kényelmére, mindegyik megye közepén fekvő helyen, és (ha lehet) városokban vagy nagyobb és kiváltságos mezővárosokban szerezzenek.”³³

Ezzel megteremtődött a megyei levéltárak megőrzésének egyik alapfeltétele: a levéltár mint épület, illetve helyiség(ek) a megyeházán.³⁴ Néhány évvel később, az 1729. évi XXV. törvénycikk erre is alapoz, amikor elrendeli „hogy a megyei bírák s tiszviselők

²⁹ Sváby, 1889: 7.

³⁰ Ld. bővebben: Kenyeres, 2013: 369.

³¹ Vö. 1723. évi XLV. törvénycikk az országos levéltár felállításáról, s mások leveleinek a királyi kamarákból, s a szent Mártonról nevezett szent-pannonhalmi conventból és Erdélyből visszavételéről.

³² Sölch, 2006: 43.

³³ Vö. 1723. évi LXXIII. törvénycikk annak a helynek a földesurak birtokain leendő átengedéséről, a hol Tolna és más hasonló állapotban levő megyék törvényszékeiket tartásák, hivatalos irataikat őrzik s a törvényhatósági hatalmat gyakorolják.

³⁴ A levéltár sokáig az irattárat is magában foglalta, a szó jelentette egyrészt az iratok összességét, másrészt a helyiséget, ahol őrizték azokat.

az összes és bármiféle törvénykezési iratokat (azoknak részükről összeállítandó sorjegyzékével együtt) minden év lefolyása után, az okiratok letartóztatásának büntetése alatt, a megye levéltárába eredetiben átadni tartozzanak.”³⁵ A rendelkezésre azért volt szükség, mert a vármegyei tisztségviselők nem minden esetben adták át a náluk lévő iratokat, hanem maguknál tartották, jobb esetben az így őrzött anyag a családi levéltár részévé vált, rosszabb esetben vagy kiselejtezték őket mint értéktelent, vagy pusztulni hagyták.

Mivel a korabeli törvények nem rendelkeztek az iratok selejtezhetsőségéről, ezért azok megőrzési idejét használati értékük határozta meg. Míg Mária Terézia idején – a céhes ipar felszámolása során 1772-ben, majd 1774-ben hozott törvények alapján – a középkori céhek iratait, tárgyi emlékeit a település levéltárába, múzeumába kellett átadni, addig a kancellária levéltárába beszolgáltató több ezer céhlevélből az „alapos” selejtezések után néhány tucat maradt csak meg: megőrzésüket nem látván indokoltnak, megsemmisítették azokat.³⁶

Mária Terézia uralkodása idejére esik a vármegyei irattárak, levéltárak első nagy rendezésének időszaka, ami még csak az iratok időrendi csoportosítását célozta. Az abszolutista hatalom a levéltárakban is rendet kívánt tenni, így a nemesi birtokjogok okleveles bizonyítékait őrző levéltárak rendbetétele a központosító hatalom és nem a nemesség, a vármegye érdekeit szolgálta. A vármegyék – gyanakvásukat nem is leplezve – nem tanúsítottak nagy lelkesedést a végrehajtás iránt, legtöbbször anyagi fedezet hiányára hivatkozva. Ráadásul az általános levéltárrendezést és a hozzá kapcsolódó selejtezéseket a kormányzat általános útmutatás, részletes utasítás nélkül rendelte el.³⁷

1763-ban egy kamarai ellenőrzés Sopron város éppen új helyre költöztetett levéltárában oly mértékű rendetlenséget talált, hogy elrendelte annak rendezését. Az 1776-ban abbamaradt munkálatok során a rendezést-selejtezést végző tanácsosok – akik a rendezés során fellelték Imre király 1199-es oklevelét is – feltehetően bírtak némi történeti érzékkel, hisz a selejtezésnél a jogi szempontból már értéktelen középkori missiliseket nem dobták ki, ellentétben Pozsonnyal, ahol ez megtörtént.³⁸ A korban végzett levéltárrendezési-selejtezési munkálatok minősége tehát nem központi utasításokon, hanem a munkát végzők egyéni felkészültségén múlt.

Az állami szervek iratainak megőrzése és selejtezése is az iratok használhatóságán, jogbiztosító értékén nyugodott. 1754-ben, a Helytartótanács belső életének általános szabályozásakor az utasítás kötelezővé tette az irattárnok számára, hogy mindazon iratokat selejtezze ki, amelyekre többé semmi szükség nincsen.³⁹ A kamara első nagy selejtezésére 1772-ben került sor, amikor a 25 évnél régebbi harmincadszámadásokat selejtezték ki, kivéve az ország határán lévő harmincadhivatalok számadásait. A megsemmisítésről is rendelkeztek: a kiselejtezett számadásokat papírkereskedőnek adták el,

³⁵ 1729. évi XXV. törvénycikk a megyei bírák és tisztségviselők minden törvénykezési s ugyszintén más hivatalos iratokat is, minden egyes év lefolyása után a megyei levéltárba eredetiben nyujtsanak be.

³⁶ Tuza, 2005: 76–77.

³⁷ Főglein, 1960: 175.

³⁸ Házi, 1923: 235.

³⁹ Ember, 1937: 142.

az anyag összezúzásánál Mária Terézia egy számvevő tiszt jelentését rendelte el. A selejtezésnél nem alkalmaztak a gyakorlati szempontokon túlmutató elveket. Tagányi Károly a Helytartótanács iratkezelése kapcsán így ír egy alkalommal Thallóczy Lajosnak: „...nálunk külön helyezték el a kir. rendeleteket, külön az elintézésfoglalmazványokat, és bizonyosan külön a folyamodványokat s mellékleteket, amely szerencsétlen (olasz) rendszer persze arra vezetett, hogy mikor szűk lett a hely a levéltárakban, akkor elsősorban ezek a tartalmilag legbecsesebb adatok estek selejtezés alá.”⁴⁰

A kamarai selejtezést II. József is folytatta. Az intézmény 1784-es Budára költözése előtt megkezdték a selejtezésre történő előkészítést és az 1550–1782 közti évekből például 283 kötegni számvevőségi iratot jelöltek ki. A felülvizsgálat során azonban sok, jogbiztosító iratot találtak, sőt „a történet megvilágosítására”⁴¹ alkalmasakat is, amely érvel a korabeli selejtezéseknél ritkán lehetett találkozni. Végül a selejtezésre csak Budán került sor 1786-ban, ami lehetőséget biztosított több értékes tétel visszatartására.⁴²

A selejtezések alsóbb szinteken még inkább szabályozatlanul folytak. Karcag város levéltára első rendezését például 1801 körül végezték, a selejtezés viszont oly „alapos” volt, hogy mindössze egy pergamen okmányt tartottak vissza a korábban keletkezett iratokból. Mint Győrffy István⁴³ írja, e selejtezésnél gyanítható, „hogy a történelmi szempontok nem nagyon irányíthaták nótárius uraimékat” hiszen a selejtezést túlélte 1470-es keltezésű csonka irat is értékes adatokat tartalmazott a mohácsi vész előtti birtokosokra és a történelmi földrajzra vonatkozóan.⁴⁴

Ez időszakból igen ritkák az olyan, a levéltáros munkáját szabályozó rendelkezések, amelyekből a selejtezések menetére következtethetnénk. Marosvásárhely szabad királyi város levéltárában egy 18. század végi protocollumban található utasítás (Instructio Archivariorum) a rendezésre, megőrzésre, feldolgozásra (repertórium-készítésre), a protocollumok évenkénti levéltárba történő átadására és a levéltár két levéltárosnál külön őrzött kulcsokkal történő egyidejű zárására vonatkozóan, az iratok selejtezésének lehetőségét, mikéntjét azonban nem említi.⁴⁵ Buda város 1777-ből származó, a levéltáros részére adott hivatali utasítása is szól ugyan a rendezésről, az iratok regisztrálásáról, a rakatári rendről, az iratkölcsonzásról, de nem említi a selejtezés feladatát.⁴⁶

Összességében megállapítható, hogy a bár már a korszakban jóval nagyobb az irattermelés, az élet egyre több területe rögzül írásban is, de a selejtezések jogi szabályozása továbbra sem történt meg, azok egyedi intézkedésekkel és alapvetően az iratok jogbiztosító értékének fegyelembevételével történtek.

⁴⁰ OSZK Kézirattára. XI. 973. 37.

⁴¹ Sinkovics, 1939: 100.

⁴² Ld. bővebben az egyes fondok ismertetésénél: Fábriánné, 1973.

⁴³ Győrffy István (1884–1939), etnográfus, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, a levéltári forrásokon alapuló néprajzi kutatások képviselője.

⁴⁴ Győrffy, 1926.

⁴⁵ Cseh, 1907: 94.

⁴⁶ Bónis, 1974.

A romantika hatása a 19. századi szemléletváltásban

Az iratok mennyiségének növekedése magával hozta a helyhiányt, így a selejtezési igényt is. A császári udvarban, a bécsi belügyi minisztérium régi irattárában az 1820-as évekre a selejtezések után alig 14%-át hagyták meg az eredeti iratanyagnak, egyes ügyosztályok irattermésének kilenczizedét kiselejtezték. Nem kímélte a selejtezés a Hofkriegskanzlei anyagát sem. A 19. századi iratsejtezések sorába tartoznak a magyar királyi Udvari Kamara hivatalaiban a 19. század első felében történt „kiküszöbölések” is, amelyek jelentősen megritkították az iratanyagot, kiváltképp a számvevőség anyagát.⁴⁷

1821-ben a Kamara iratanyagában kutatást végeztek arra vonatkozóan, hogy vajon milyen utasítás alapján végezték korábban a selejtezéseket. Ennek során derült ki, hogy 1531-ig visszamenőleg semmilyen utasítást nem lehetett fellelni. A selejtezéseknél így a mindenkor érvényes jogbiztosító értéket vették figyelembe, ami a magyarországi gyakorlat szerint a királyi jogok esetében 100 év elévülést, a magán aktív követelések esetében 32 év elévülést jelentett. A 32 év a 20. század közepéig tartotta magát mint egyfajta selejtezési határidő.

A Kamara 1825-ben szabályrendeletet alkotott a selejtezésről, amelyben előremutató, a korban szokatlan gondolatokat fogalmaztak meg: „a levéltár kötelessége, hogy ne csak azokat az aktákat őrizze meg, amelyek a királyi kincstár vagy magánosok birtok jogait védik, hanem mindazokat az iratokat is, amelyek tárgyuk súlyánál fogva valamikor segítséget vagy adatot szolgáltathatnak a kor, különös ünnepek és szokások történetéhez.”⁴⁸

A rendelet szabályozta a selejtezési eljárást, s azt jegyzőkönyv felvételéhez kötötte, amelyet az allevéltárnoknak kellett elkészítenie. Az iratokat selejtezés előtt a Kamara tanácsának is felül kellett vizsgálnia. További előrelépés volt az iratvédelem terén az 1832-ben a Magyar Kamarához intézett rendelet, amely határozott állást foglalt az egyoldalú aktapusztítással szemben. „Mindazoknak az iratoknak a selejtezését csökkenteni kell – írja a rendelet –, amelyek még szükségesek, hasznosak, fontosak, vagy esetleg a távolodás az időben teheti azzá őket. És ez a kímélet azokra az aktákra is kiterjed, amelyek bár a hivatalos használat számára már nem alkalmasak, de történeti vagy egyéb vonatkozásban értékük van.”⁴⁹

E változás a romantika történelemszemlélete európai szintű elterjedésének köszönhető, amely más megvilágításba helyezte a régi korok értékeit. A romantika felébresztette az érdeklődést a sokszor dicsőnek tartott múlt és a megélt jelen közt. Így a kor embere már sok esetben másként viszonyult a régi iratokhoz, mint korábban, amikor csak a jogi érték számított. Ezt a gondolkodást később az európai forradalmak letörése, majd az azt követő évtizedek visszavetették.

---

⁴⁷ Sinkovics, 1939: 123.

⁴⁸ Sinkovics, 1939: 108.

⁴⁹ Sinkovics, 1939: 109.

Sinkovics István⁵⁰ egy korabeli előadásra megjegyzésként azt írja, hogy nem szabad általánosítani, miszerint a múlt levéltárnoka „csak a saját kora használatára őrizte iratait.” És még ha igen szűken is húzták meg a levéltár határait, voltak iratok, amelyeknek időálló érvényét felismerték és igyekeztek biztosítani fennmaradásukat a jövő számára is. A romantika történetészleletének levéltárba „áramlása” a 19. század elején egyenesen feladatává tette a levéltárnoknak mindazon iratoknak a megtartását, amelyeknek ugyan a jelen számára – idézi a Magyar Királyi Udvari Kamara 1835-ből – értékük nincsen, de amelyek „a régi idők történetét csodálatos módon szemléltetik és az utókor károsodása nélkül nem lehetne megsemmisíteni.”⁵¹ Hozzászólásában Sinkovics kiemelte, hogy a szemléletváltozást tükrözi az az 1836. évi külföldi selejtezési utasítás is, amely kimondja, hogy nem szabad kiselejtezni „azokat az aktákat, amelyeknek történeti és tudományos értéke van a szokásokat, kultúrát, statisztikát és közigazgatást stb. illetőleg.”⁵²

A korszakban megindul a selejtezések alapjául szolgáló iratértékelés, s ha nem is válik általánossá, mégis szemléletváltozást eredményez. Az iratőrzők egy része túl lép a merev jogbiztosító érték fogalmán s egy másfajta értékben is elkezd gondolkodni. Ezt a gondolkodást még sokáig nem követi szabályozás és általánossá sem válik, inkább a levéltárt kezelő személy viszonyulásától függött, mint bármi mástól.

A forradalom és szabadságharc utáni évek

Az iratok selejtezésére, valójában megsemmisítésére politikai okokból is sor került. 1848–49 után, Haynau uralma idején a forradalom és szabadságharc minden nyomát igyekeztek eltörölni, az 1849. április 14-ét követő „botrányos és népbosszantó rendeleteket” megsemmisítették, sőt, helyenként a jegyzőkönyvekből is törölték a „botrányos kifejezéseket és tétéleket.”⁵³ Vas vármegyében a községi jegyzőkönyveket átvizsgálták, egyeseket megsemmisítettek, vagy törölték belőlük a szabadságharcra vonatkozó megjegyzéseket.⁵⁴ A „beosztott offiálok és beamterek felforgatták a levéltár legeldugottabb polcait, állványait és szekrényeit, hogy azokban minden szabadságharcral kapcsolatos iratot átforgassanak és eltüntessenek.”⁵⁵

A korszak „sejtezései” semmiképp nem tekinthetőek szabályozottnak, s a szabadságharc utáni idők nem is kedveztek, nem is kedvezhettek a megfontolt jogalkotásnak. A Bécsből érkező jogalkotási elképzeléseket a nemzet „néma ellenállása” amúgy is elutasította.

⁵⁰ Sinkovics István (1910–1990) történész, egyetemi tanár, a történettudomány doktora, 1936-tól 1956-ig az Orsz. Levéltár munkatársa volt.

⁵¹ Bánrévy, 1939: 170.

⁵² Bánrévy, 1939: 170.

⁵³ MNL JNSZML IV. 407. 44.588/1947. 4.

⁵⁴ Borovszky–Sziklay, 1898: 243.

⁵⁵ Kanyar, 1962: 105.

A Bach-korszak idején a korábbi időszak „rebellis” iratait továbbra is előszeretettel semmisítették meg, ami „divat volt akkor országszerte.”⁵⁶ Liptó vármegyében „a Bach-rendszer a megyei levéltárakat feldúlta, a kiszórt okmányokat az útszélien lehetett felszedni, a boltokban krajczárokért venni.”⁵⁷ Gömörben, ahol a hivatali tisztet nagyrészt csehek, vagy szlovák érzelmű magyarok viseltek, a szabadságharc minden iratát irtották. Wesselényi Ferenc nádort sok kapcsolat fűzte Gömör megyéhez, neve pedig olyan rosszul csengett a hivatalnokok előtt, hogy a vármegyénél lévő levelezését is kiselejtezendőnek ítélték. Fennmaradása annak volt csupán köszönhető, hogy a levéltár magyar kezelője elrejtette, s így az iratcsomó – rajta a felirattal: „zu skartieren” (selejtezendő) – megmenekült.⁵⁸

Sváby Frigyes⁵⁹ így jellemzi ezt az időszakot: „Midőn t. i. a Bach-korszakbeli megyei kormányzat a levéltárakat, a most contemplált mód szerint szinte egy »irodatisztre« (Offizial) vagy Írnokra bízta, akkor ment a megyei levéltárakban temérdek beces okmány veszendőbe. Ezen gyakran sem magyarul, sem latinul nem tudó »levéltári tiszték« rendelet folytán a levéltárak rendezéséhez és selejtezéséhez láttak. Hogy miként — tudja azt mindenki, a ki valaha ilyen levéltárakban kutatásokkal foglalkozott. Bizony köszönet nem volt e rendezésben. E »rendezési és selejtezési« munka folyt 1860-ig; szerencse, hogy a levéltárak egy részében, a »levéltári tiszték« által benyújtott » az elselejtezendők« jegyzékét magában foglaló javaslat a közbe jött események folytán már nem nyert elintéztést, s így csak a vandál tervezet maradt fenn emlékül.”⁶⁰

A Bach-korszak elején behatóan foglalkozni kezdtek az iratkezelés nyilvántartásával. A tevékenység céljaként a központi szabályozás, ellenőrzés, valamint a német nyelv használatának a hivatali ügyintézésben történő minél szélesebb körű elterjesztését fogalmazták meg. Az iratkezelést központi hivatali, ügykezelési utasítások kiadásával igyekeztek azt szabályozni. A közigazgatási hatóságok számára 1850-ben kiadott hivatali utasítás behatóan foglalkozik az ügyintézésre fordított idő csökkentésével, a levelezési modorral és a német nyelv kötelező használatának előírásával. Ugyanakkor ez sem érinti a selejtezés kérdését és az irattározásra vonatkozóan is csupán ennyit ír „iratok eltartása” cím alatt: „A hivatalos irat elintézése és kézbesítése után a közigazgatási hatóságnál maradó fogalmazatok és okmányok elteendőek.”⁶¹

A korszakban bár a kinevezett hivatalnokok utasításra – azaz technikailag jogszerűen – jártak el, ám a szabadságharcra vonatkozó iratok megsemmisítését mégsem lehet jogszerű szabályozásnak tekinteni. Így a gyakorlat szabályozatlanságok tömkelegét okozta, hisz a nemzeti értéket képviselő iratokat kezelő személyek azokat nem tekintették maradandó értékűnek, így könnyedén megszabadultak tőlük.⁶²

⁵⁶ Győrffy 1925: 196.

⁵⁷ Majláth, 1879: 287–288.

⁵⁸ Föglein, 1933: 219.

⁵⁹ Sváby Frigyes (1834–1904) történész, megyei levéltáros, 1867. május 1-jén Szepes vármegye közönsége levéltárnoknak választotta meg; ezután Lócsán töltötte hátralevő éveit, itt is hunyt el.

⁶⁰ Sváby, 1891: 330.

⁶¹ Hivatali utasítás, 1851: 22.

⁶² Bővebben ld.: Föglein, 1955.

Nem jártak jobban a Bach-rendszer magyarországi politikai hatóságainak iratai sem: a hadseregparancsnokság rendőri osztályának iratai, a rendőri osztály titkos iratai a Bécsben 1861 után végzett jelentős selejtezések miatt szintén megfogyatkoztak.⁶³

Borsod vármegye 1860. december 5-i közgyűlésén hangzottak el az időszakot hűen jellemző alábbi mondatok: „Megyei közéletünknek általában egyik legbecsesebb ereklyéje, úgyszintén kincstára s történeteinek hív őre a levéltár. Mély szomorúsággal értesült a bizottmány, hogy az önkényes uralom legközelebb letűnt korszakában e minden polgárosult nemzettől tiszteletben tartani szokott birtok sem kerülhet ki a súlyos megháborításokat. Élénk szavakkal ajánlottatott a bizottmány figyelmébe, hogy vármegyénk ezen drága s most immár megbolygatott kincse lehető leghamarább vizsgálat alá vétessek, helyreállíttassák...”⁶⁴

A kiegyezés után

A kiegyezés után a törvényhatósági levéltárak ügyének általános rendezésére, ezen belül a selejtezések szabályozására nem került sor. Az Országos Levéltár 1875. évi újjászervezése után, kihasználva az intézmény tekintélyét, több kezdeményezés történt a törvényhatósági levéltárak védelme érdekében. A 19. század utolsó évtizedeiben országszerte megindult a törvényhatósági levéltárak rendezésének és selejtezésének folyamata.

A rendezések és főképp a selejtezések előtérbe kerülésének több oka volt. A családoknál, vármegyéknél megőrzött iratok a vagyoni- és birtokviszonyokra, a rendi jogállásra szolgáltak elsődleges bizonyítékként. A rendi társadalom polgári társadalommá alakulása idején azonban a rendi jogot biztosító oklevelek fontossága csökkent. A polgári társadalom jogviszonyai ugyanakkor a korábbi időkhöz mérten jóval nagyobb irattermelést is jelentettek, ami a megyeházák – általában rendezetlen és az abszolutizmus célirányos rostálásától eltekintve – selejtezetlen, amúgy is zsúfolt irattári helyiségeit telítették. A kiegyezés után létrejött új szervek, főképp az 1876. évi VI. törvénycikk alapján megalakult közigazgatási bizottságok, később az 1886. évi XXI. törvénycikk életbelépte után keletkező alispáni, elnöki, közigazgatási bizottsági, központi választmányi, kihágási és igazoló választmányok iratai, illetve a vármegyei számvevőség, a házipénztár, a tiszti főügyész, s a tiszti főorvos által keletkeztetett iratok egy idő után mind a vármegye levéltárába kerültek, a katonai állítási lajstromokkal, a vármegyei árvaszéki és a főispáni iratokkal együtt. A selejtezést jogszabályi szinten a 19. században sem szabályozták, így továbbra is a levéltárnokoktól függött, hogy az adott selejtezést milyen hozzáértéssel hajtották végre.⁶⁵

A törvényhatóságok részéről végzett selejtezések esetében a rendezési és selejtezési terveket a belügyminiszterhez mint felügyelő hivatalnokhoz kellett elküldeni, ahonnan az Országos Levéltár szakvéleményével ellátva kapták vissza. Így némi lehetőség nyílt a szakmai szempontok érvényesítésére. Más kérdés, hogy mit tettek a törvényhatóságok

⁶³ Sashegyi, 1984: 90, 97.

⁶⁴ MNL BAZML IV. 753.a. 89. kgy. 1860.

⁶⁵ Klein, 1939.

a szakmai vélemény birtokában, egyáltalában kivárták-e annak visszaérkeztét. Az Országos Levéltár a selejtezések menetébe nem folytathott bele, a végeredményről sem kapott tájékoztatást és a megmaradó iratok ellenőrzésére sem volt jogosultsága. Semmiféle szankcionálási jogról nem beszélhetünk, a törvényhatóságok legfeljebb akkor érezték súlyát a túlzó selejtezésnek, amikor később egy számukra jogbiztosító szempontból értékes iratot nem leltek már fel. Alkalmanként előfordult, hogy meghívásra az Országos Levéltár munkatársai rendezési tervek készítésében és végrehajtásában is közvetlenül részt vettek, de az esetek többségében a Belügyminisztériumhoz felterjesztett rendezési és selejtezési tervek elbírálásához csak jegyzékek és leírások álltak rendelkezésre. Minden szakmabeli tudja, hogy csupán iratjegyzék alapján történő, tárgyi egység vagy ügyiratszintű betekintés alapos iratértékeléshez kevés. A levéltár álláspontjának súlyát azonban a szankcionálás hiánya is gyengítette.

Jakab Elek⁶⁶ 1871-ben a Budapesti Közlönyben emelte fel szavát az átgondolatlanul végrehajtott selejtezések, ahogy írja a „scartírozás” ellen. Felemlítette a Nagyszébenben végzett selejtezést, amelynek az 1556–1830 közti iratok nagy része áldozatul esett és példákat hozott arra, milyen károkat okoztak a kiselejtezt iratok. Felemlégeti Mike Sándor⁶⁷ szavait: „mikor acták cassálását hallom javaslatba hozatni, mindig búsulás szállja meg lelkemet históriánkért, statistikánkért, irodalmi és közmíveltségi ügyünkért; mennyi becses adat elvész az ilyen burokraták által megsemmisíthetőknék declarált iratokban.”⁶⁸

Jakab Elek a levéltáros örök dilemmáját fogalmazta meg: „Én is azok közé a régiségbálványozók közé tartozom, a kik irtóznak a múlt idők maradványainak megsemmisítésétől, mert nehezen tudom elmondani a legkisebb megtörtént dolog írásos emlékéiről is, hogy annak bárha a közigazgatás nem is, de a történetírás, a statistika, genealógia, műveltségi és irodalmi, ipari és kereskedelmi, közgazdasági vagy magánjogi ügyekben többé hasznát venni nem lehet. Mások e kérdést könnyebb oldalról vagy tán magasabb nézőpontból tekintik, azt mondják: Semmi sem tart világ végéig; egerek és molyok tanyájává lenne a világ, ha minden semmiséget megtartanánk, a mit elődink összeirtak; haladni kell az étellel, az élet pedig előfelé törekvés, távozás a múlttól, új jövő-alkotás, más formák és intézmények létrehozása, az emberi erőnek önverte úton járnai megszoktatása stb.”

⁶⁶ Jakab Eleket (1820–1897) 1861-ben nevezték ki az erdélyi főkormányiszéki levéltár munkatársává, 1863-ban aligazgatójává, végül 1867-től 1875-ig az intézmény főigazgatója volt. Miután a magyar kormány elrendelte, hogy a megalapítása előtt álló Magyar Országos Levéltár az erdélyi főkormányiszéki levéltárat mint szervezeti egységet integrálja, 1874-ben Jakab európai körúton tanulmányozta az egyes országok levéltárügyét. 1875-ben az egyesített Magyar Országos Levéltár allevéltárnokává nevezték ki, amelynek 1893-tól haláláig levéltárnoka volt. MÉL I.: 790.

⁶⁷ Al-torjai Mike Sándor (1795–1867) 1833-tól a kolozsvári királyi főkormányiszék levéltárban dolgozott, a főkormányiszék iratainak rendezéséhez fogott, egy nedves pincében; ami megromgálta egészségét; ami miatt hallása annyira megromlott, hogy hallócsövet kellett használnia élete további részében. 1843. május 24-én kinevezték levéltári aligazgatóvá. A szabadságharc után a levéltárat lepecsételve katonai őrizet alatt tartották és Mikét félfizetéssel kényszernyugdíjazták. 1861-től aztán aligazgatói, majd 1863-tól levéltári igazgatói kinevezést kapott. 1867. május 24-én halt meg. Szinnyei VIII.: 1304–1307.

⁶⁸ Jakab, 1871: 5412.

Utóbbi a korszellem megnyilvánulásának tartotta és felhívta a figyelmet arra, hogy a selejtezéseket úgy folytassák, hogy „a hazai historia, a tudomány és közműveltség ügye kárával ne legyen” s a selejtezéseket végrehajtott „ne legyenek csak toll rágó burokratai”. Majd írását ekként zárta: „tartóztassuk föl immár valahára a rombolás kezét.”⁶⁹

Szavai ekkor még nem találtak célt. Nem véletlen, hogy bár a Századok Tárcza rovatában örömmel üdvözlik Cegléd városnak levéltára rendezésére, selejtezésére irányuló tervét, nyomatékosan felhívják a figyelmet, hogy a „nem fontos, de csakis a *nem fontos* anyag kiküszöbölése”, az iratok rendezése a történeti kutatások részére jelentős előnnyel jár. Ugyanakkor a folyóirat hasábjain felkéri a várost, hogy a hivatalnokokat hozzáértő készítse fel, s mielőtt nekilátnának a munkálatoknak, feltétlen kérjék ki a selejtezéshez értő szakember tanácsát.⁷⁰

Fejér vármegyében az 1869. évi irattárrendezés selejtezéssel párosult, amelyet a megye rendelt el és Rosty Zsigmond levéltáros vezetésével hajtottak végre. A vármegye által létrehozott bizottság és a levéltáros megállapodott abban, hogy az 1780-ig keletkezett iratokat nem selejtezik, míg a bizottság az 1780 után keletkezett iratok közül a „múlt tekintetében érdektelenné vált egyes irományokat” selejtezte ki. A selejtezés a korabeli gyakorlatnak megfelelően zajlott, ennek ellenére – utólag nézve – vegyes eredménnyel zárult, hiszen a 30 mázsa értékesített „papírhulladék” közt jelentős számban voltak büntetőperes iratok, faluszámadások, törvényszéki iratok is. A rendezetlen iratok közül ugyanakkor előkerültek az 1848. évi bizottmányi jegyzőkönyvek és Székesfehérvár szabad királyi város 1789–1790 között keletkezett német nyelvű tanácsulési jegyzőkönyvei is.⁷¹

A 19. század végén Somogy vármegyében a közgyűlés elrendelése alapján három alkalommal történtek kampányszerű selejtezések. Tekintve a vármegye rendeletalkotási jogát⁷² és a központi szabályozás teljes hiányát, jogi értelemben véve ezek nem tekinthetők jogszerűtlennek. Az 1867-es selejtezés folyamata a megyei közgyűlési jegyzőkönyvekből rekonstruálható. A közgyűlés alapvetően az újonnan levéltárba adandó iratok helyét kívánta biztosítani, radikálisabb megoldást választva a levéltáros által kért új helyiség biztosítása helyett. A selejtezésre kiválasztandó iratok körének megállapítására az alispán héttagú szakbizottságot állított fel, melynek tagja volt a főjegyző, az alügyész és a levéltárnok is. A jegyzék elkészülte után a kiválasztott iratok azonnali kiselejtezését a megyegyűlés rendelte el. A folyamatból egy adat nem maradt fenn: hogy mit selejtezték ki. Szakmai útmutatások és különösen a jogszabályi háttér hiánya, valamint még a jó szándékú, csak szokásjog alapján szabályozott és alapvetően a helyhiány miatt végzett selejtezések is magukkal sodortak mai értékelésünk alapján megtartandó tételeket.⁷³

⁶⁹ Jakab, 1871: 5412.

⁷⁰ Századok – 1889., Tárcza – állandó rovatok – Vegyes közlések 94.

⁷¹ Erdős, 1987: 45.

⁷² Ld. 1870/XLII. 2. §: „Önkormányzati jogánál fogva a törvényhatóság saját belügyeiben önállólag intézkedik, határoz és szabály-rendeleteket (statutumokat) alkot; határozatait és szabályrendeleteit saját közegei által hajtja végre; tisztviselőit választja; az önkormányzat és közigazgatás költségeit megállapítja, s a fedezetről gondoskodik; a kormánnyal közvetlen érintkezik”

⁷³ Az Országos Levéltár újjászervezése, ahová a későbbiekben szakmai útmutatásért fordulni lehetett,

Ezt támasztja alá a megyében végzett következő, 1880-as évekbeli selejtezés, amikor többek között a járásbíróóság bűnügyi iratait, a megyefőnökségi iratok egy részét, s az 1857-es népszámlálási iratokat is kisejtezték. Bár a selejtezési tervet a Belügyminisztériumba kellett felküldeni, ám mire azt az Országos Levéltár felülvizsgálta, a megye már az iratokat megsemmisítette. Ahogy Kanyar József írja: „több esetben olvasható a belügyminisztériumi iratok pro domoján a »tárgyaltanná vált« feljegyzés”,⁷⁴ mivel a kisejteztetett iratokat a megye már elégette, így minden döntés okafogyottá vált. A selejtezés szabályozatlansága miatt jogkövetkezménnyel nem kellett számolni. Így a harmadik nagy selejtezésnél sem, ahol az Országos Levéltár hiába tiltotta meg az 1695–1711 közti büntetőperes iratok megsemmisítését, az elvégzett selejtezés során az iratanyag csak kis hányadát tartották meg. Bár az utóbbi két eljárásnál már rendelkezésre állt az Országos Levéltár szakvéleménye is, ám csak kis mértékben vették figyelembe és a Belügyminisztérium sem lépett fel erélyesen.

Tolna megyében szintén a törvényhatóság hozta létre a selejtezési bizottságot, de a vármegyei főlevéltárnok a törvényhatósági bizottság tagjaként a községek iratainak selejtezésénél nem kapott szerepet, szemben a szakmailag aligha felkészült más tagokkal, például a bankigazgatókkal. Ennek következtében Szekszárdnak és több másik községnek az 1867 előtti időkben keletkezett iratai szinte teljességgel kisejteződtek, ami a korabeli eljárásrend szerint jogszerű lehetett, de ezeket a folyamatokat szakmai elv nem vezérelte.⁷⁵

A selejtezések szükségességéről, az iratok értékéről sem alakult ki egységes vélemény, így fordulhatott elő, hogy a 1873-ban a Századokban az „államlevéltár ügyállását” taglaló cikk névtelen szerzője a „kilencz-tizedrészben haszontalan lomból álló erdélyi főkormányshéki levéltár” fővárosba történő felszállítására előirányzott 20 000 forintot „sárba dobott pénz”-nek ítélte, mert egy alapos selejtezés a „roppant tömegű lomban” jelentős költségcsökkentést eredményezett volna.⁷⁶

Jakab Elek válaszcikkében mélyszéles felháborodásának adott hangot: „hogy egy 172 éven át többé-kevésbé önálló ország köz- és magánjogi, közkormányzati s törvénykezdési levéltárának kilencz-tized része haszontalan lom, s annak a kormány székhelyére szállítására fordított pénz sárba van dobva: meggyőződés szerint mondani nem lehet a nélkül, hogy az illető országrész fiainak szívében ez fájdalomérzést ne költsön.”⁷⁷

A Századokban is előforduló negatív viszonyulás, a joghézagok és a sok esetben túlzó méretű selejtezések komoly károkat okoztak, ami már a korabeli sajtó érdeklődését is felkeltette. A Budapesti Hírlap 1900. július 26-i számában Hogyan lett a levéltárból cipő?⁷⁸ címmel jelent meg tudósítás egy olvasói levél kapcsán. Az Esti Újság Székelyudvarhelyről csomagot kapott, amelyben különféle okiratokba csomagolva egy székely kom-

---

1875-ben történt meg.

⁷⁴ Kanyar, 1962: 124.

⁷⁵ Hadnagy–Taba, 1960: 66.

⁷⁶ Századok, 1873: 145.

⁷⁷ Jakab, 1873: 360.

⁷⁸ Budapesti Hírlap, 1900: 7.

lós cipó rejtőzött. A levélíró közölte, hogy a közgyűlés a városi tanács jóváhagyásával 1893-ig kiselejteztette a város levéltárát, selejtezési jegyzőkönyv nélkül. A kiselejtezett irattár aztán hetekig a városháza folyosóin hevert és aki arra járt, vihetett belőle csomagolóanyagoknak vagy tűzrevalónak. A 1850-es évek elejéről származó levéltári iratokba csomagolt cipó is olyan kemencében sült, amelyet régi iratokkal fűtöttek. Sajnos, ebben az esetben a tudósítás már csak a pótolhatatlan kár bekövetkezése után született.

A rendezetlen helyzetben továbbra is minden azon múlt, hogy a törvényhatóság és levéltárosa miképp viszonyult a selejtezés elvégzendő feladatához. Hódmezővásárhely törvényhatósági város levéltárában a selejtezés menete⁷⁹ például a következőként zajlott: 1898-ban Molnár Mihály levéltárnok felkereste Pauler Gyulát útmutatásért, majd elkészítette a selejtezési tervezetet, amelyet a város törvényhatósági bizottsága 1900. június havi közgyűlésén tárgyalt és 383. kgy. sz. határozatával el is fogadott; majd kormányhatósági jóváhagyás végett a belügyminiszterhez terjesztett. A Belügyminisztérium 84044/1.1900. számú, november hóban kelt rendelete a selejtezést elvben jóváhagyta, azonban selejtezési bizottság szervezését és a kiselejtezett iratokról jegyzék készítését rendelte el, két példányban. A levéltárnok munkálatairól – amely a levéltár rendezésével párhuzamosan folyt – 1906-ban adott jelentést a közgyűlésnek. A levéltárnok követte az Országos Levéltár útmutatásait, amely szerint 32 évnél fiatalabb iratot selejtezni nem lehetséges, de véleménye szerint magánjogi szempontból 40–50 éves iratokra is szükség lehet, amelyeket nem engedett megsemmisíteni. Jelentésében ezzel kapcsolatban panaszt is megfogalmazott: „a levéltár selejtezését, míg élek soha be nem fejezhetném”, hisz amíg egy adott időszakkal végez néhány év alatt, addig újabb évfolyamok válnak 32 év után selejtezhetővé és így tovább.⁸⁰

A levéltárnok négyoldalas, kézzel írt pótjelentésében rögzítette, hogy elvégezte a „hasznavehetetlen” iratok selejtezését az 1873 végéig, de utalt arra is, hogy még az 1866-os évekre vonatkozóan is kap megkereséseket, ezért tényleges megsemmisítésükkel kapcsolatban ellenérzését fejezte ki. Több esetet is felsorolt, amikor az érintett jogának biztosítását csak 30 évnél régebbi iratok megléte esetén lehetett garantálni.⁸¹

Az Ellenzék című napilap a Kolozsvárott tervezett iratsелеjtezésről ekképp tudósított: „a tanács elhatározta, hogy e tárgyban egy szakértő bizottságot hív össze, mert szükségesnek látja, hogy a kiselejtezés, tekintettel arra, hogy a közigazgatási levéltárak leghűbb tükrei a társadalmi élet hullámszásának, csupán a nélkülözhető és jelentőség nélküli darabok megsemmisítésére szórakozzék.”⁸² Az idézet is azt támasztja alá, hogy a törvényhatóságok eljárását bölcs belátásuk vagy más érdekük határozta meg, de jogszabályi háttér nélkül.

A korban a selejtezések továbbra is alapvetően a jogbiztosító érték figyelembevételével történtek, szerencsére ez sok esetben a mai maradandó érték fogalmával egybeesett. Éppen ezért figyelemre méltó a hódmezővásárhelyi levéltárnok 1914-ben írt jelentése,

⁷⁹ Bővebben ld.: Páhi, 1962.

⁸⁰ MNL CSCSML–HL Hmvhely Thj. Város Tanácsának iratai II. 54/1902. alapszám. 9749/1906. sz.

⁸¹ MNL CSCSML–HL Hmvhely Thj. Város Tanácsának iratai II. 54/1902. alapszám. 11629/1906. sz.

⁸² Ellenzék, 1888: 1069.

amelyben visszaulva a négy éven át végzett munkájára, így ír: „Jelzem egyidejűleg azt, hogy valamely levéltár selejtezésére nézve mereven végrehajtandó szabályok meg nem állapíthatók, mivel az ügyiratoknak kiselejtezésénél igen megfontolandó az, hogy nem foglal-e magában a selejtezés alá kerülő irat olyan tényeket, sőt mozzanatokat, amelyek a város, megye, esetleg az országra, kulturális, gazdasági vagy egyéb szempontokból fontossággal bír-e, ezeket a körülményeket a levéltárnoknak kell mérlegelni és kiváló és lelkiismeretes gonddal kell eljárni.”⁸³

A törvényhatóságok – így a törvényhatósági levéltárak – felügyeleti szerve a Belügy-minisztérium volt, amely a hozzá kötelezően eljuttatott rendezési és selejtezési terveket elküldte az Országos Levéltárnak véleményezésre, némi befolyást biztosítva a szakmai szempontok magasabb szintű érvényesítésének. Ez a korábbiakhoz képest jelentős előrelépés volt, de a levéltár jogosítványa szűk határok között mozgott és a községekben végzett rendezésekre, selejtezésekre egyáltalán nem terjedt ki. Előrelépés volt az is, hogy a törvényhatóságok rendezési terveinek előkészítésében az Országos Levéltár levéltárnokai személyesen is részt vehettek, ugyanakkor a végrehajtás ellenőrzése már nem tartozott a jogosítványaik körébe, így a selejtezések nyomon követése nem lehetett teljes körű. A hatékonyságot erősen befolyásolta, hogy az Országos Levéltár tisztviselői kara az országos levéltárnokkal, a négy allevéltárnokkal, a hétfős fogalmazói karral nyilvánvalóan nem volt elegendő létszámú a hatvanhárom vármegye és a törvényhatósági jogú városok rendezési, selejtezési terveinek áttekintésére. A megyei levéltárnokok felkészültsége pedig nem minden esetben érte el azt, ami optimális lett volna.

Marosvásárhely város levéltárában két nagy selejtezést végeztek: az 1883–1888 között tartó első selejtezési hullámban az 1849–1860 között keletkezett iratoknak pusztult el a jelentős része, míg az 1905–1908 közt végzett selejtezéseknél az 1800–1873 közötti iratokat ritkították meg. Utóbbinál a szakszerűtlenül kiselejtezett iratanyagból kimentett részt Kelemen Lajos⁸⁴ az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárában helyezte el, amely ma a Kolozsvári Állami Levéltárban található.⁸⁵

A korban a vármegyei levéltárosok együttműködése esetleges volt, inkább barátságok útján terjedtek az információk, szakmai fórumok híján. Ritka volt az olyan főispán, mint a hódmezővásárhelyi Thoroczkay Viktor, aki 1898-ban a főjegyzőt és a város levéltárnokát, a korábban említett Molnár Mihályt tapasztalatszerzésre, a selejtezési elvek tanulmányozására az Országos Levéltárba és Budapest Székesfőváros Levéltárába küldte.

⁸³ MNL CSCSML HL Hmvhely Thj. Város Tanácsának iratai II. 54/1902. alapszám. 4206/1914. sz. A levéltár rendezése-selejtezése másfél doboznyi iratanyagot tesz ki, 1894-ben indul és 1930-ban adták át az ügyiratot a levéltárnak. (Presztóczy Zoltán szíves közlése.)

⁸⁴ Kelemen Lajos (1877–1963) levéltáros, történész. A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli, majd rendes tagja. Életének főműve az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltára volt. A 40 ezer darabot számláló gyűjteményt 1918-ig közel félmillióssá gyarapította, 1944-ben pedig állománya már megközelítette a 600 ezres darabszámot. Kutatási területe: Erdély középkori művelődés- és művészet-története volt.

⁸⁵ Pál-Antal, 1993: 193.

A levéltáros jelentésében ismerteti a selejtezésre vonatkozó eljárásrendet, amelyet a korszak lezárásaként szó szerint idézek: „Készítendő egy selejtezési program, mely programnak magában kell foglalni a selejtezendő iratok jegyzékét. Jegyzékbe foglalandók tehát azon iratok és könyvek, évszámaik kiténtetésével, melyek ki fognak selejteztetni. Az eképpen gondosan elkészített jegyzék tanácsi tárgyalás alá bocsájtandó, A tanács egy selejtező bizottságot alakít, mely bizottság egy elnökből és ezen kívül 4 tagból álljon, mégpedig 2 tag a tisztviselői karból, 2 tag pedig a th. bizottság tagjai sorából. A selejtező bizottság azután véleményt ad a selejtezés mikénti foganatosításáról és a felmerülő költséget illetőleg, mely vélemény a th. közgyűlés elé terjesztendő, ahol ha elfogadatik vagy módosítottatik, a bizottság véleménye és a hozott közgyűlési határozat felterjesztendő a Belügyminiszter úrhoz jóváhagyás végett. Innen a felterjesztés véleményre rendszerint áttétetik az országos levéltárnokhoz, s ha az ott nyert utasításnak megfelelően van az ügy megoldva, véleményeztetik, ellen esetben pótlásra visszaküldetik.”⁸⁶

Az ismertetett eljárásrend egyes elemei jogi szabályozáshoz köthetőek (például a Belügyminisztériumhoz történő felterjesztés), de a folyamat átfogó jogi szabályozása a tárgyalt korszakban még nem történt meg, amint az a korábban ismertetett, mára fájó irathianyokat okozó gyakorlat bizonyít is.

Az ügyviteli szabályzatok kora

A közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. törvénycikk 32. §-a több területen felhatalmazta a belügyminisztert egységes ügyintézési-ügykezelési szabályzat kiadására.⁸⁷ Az ügyviteli szabályzatok a selejtezési eljárást is jogszabály által meghatározott mederbe terelték. A vármegyék selejtezését jogszabályi szinten a belügyminiszter vármegyei ügyviteli szabályzatról szóló 1902. évi 125.000. számú, 1903. január 1-jén hatályba lépett rendelete szabályozta.⁸⁸ A szabályzat 5. fejezete az ügyiratok kiselejtezésének előkészítéséről szólt. A selejtezettség időpontját az ügyeket ügycsoportokba sorolva, azoknak őrzési időt meghatározva adták meg: az adóügyeket, a közrendészeti és kihágási ügyeket, valamint az általános igazgatási levelezést 10 év után, a magánjogi vonatkozású és a hadkiegészítési ügyeket 32 év után ítélték selejtezendőnek. Az iratok selejtezettségét irattárba helyezéskor az ügyintéző állapította meg, a levéltárnak nem volt beleszólása a folyamatba. A selejtezés időhatárának az 1791-es évet adták meg, de az 1791–1867 közötti időből származó iratok selejtezését is függőben tartották.

A megőrzendő iratok körét a következőképpen határozták meg: „anyakönyvek, alapítvány-, adomány- és kiváltságlevelek, családi vonatkozású okiratok, vám- és helypénzszedési okiratok, közgyűlési jegyzőkönyvek, a fontosabb segédkönyvek (iktató-, mutató-, kiadókönyv, irattári sorkönyv) és általában mindazok az iratok, okiratok és tárgyak, melyeknek történelmi, művelődéstörténeti vagy közjogi értékük van, a melyek különösen

⁸⁶ Páhi, 1961: 125.

⁸⁷ Vö. 1901. évi XX. törvénycikk a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről.

⁸⁸ MRT, 1902: 1230–1361.

a vármegye történetére vonatkozó adatokat, emlékeket tartalmaznak, továbbá a közoktatásügy, közigazgatásügy, közegészségügy, vízügy, közlekedési eszközök és egyéb közérdekű ügyek fejlődésére vagy társulatok és egyletek mozgalmára világot vetnek, kiselejtezés alá nem esnek.”⁸⁹

Az ügyintéző, előadó feladata volt a 10 év után selejtezendő, zöld színnel megkülönböztetett és a 32 év után selejtezhető, vörössel jelölt iratok selejtezésre történő előkészítése és a „selejtezési lap” alispáni jóváhagyásra való eljuttatása. Az ügyviteli szabályzat alapvetően az irattári munkát szabályozta, 236. §-a alapján a vármegyei levéltárak belső munkájáról, a levéltári selejtezésről külön szabályzatban kellett rendelkezni.⁹⁰ Bár a szabályzat tervezetét az Országos Levéltár elkészítette, az végül soha nem lépett hatályba, amelynek hiánya az elkövetkező majd’ ötven évben jelentős károkat okozott.

A selejtezés menetének szabályozásával az Ügyviteli Szabályzat a korábbiakhoz képest előrelépést jelentett, ugyanakkor a levéltár ellenőrzési jogát nem biztosította, a selejtezéseket továbbra is a vármegye végeztette. Gondot okozott a 10 és 32 éves őrzési idő mechanikus értelmezése is, „sokan ugyanis azon tévedésben vannak, hogy a selejtezés egyenlő az iratoknak bizonyos idő, 10 vagy 32 év múlva való teljes megsemmisítésével, tehát előbb, vagy utóbb minden egyes iratot ki kell dobni.”⁹¹ A rendelet nagy hiányossága volt, hogy a selejtezés terén a levéltárnak továbbra sem hagyott érdemi beleszólási, beavatkozási jogot. Így ezután is a helyhiány határozta meg sok helyen a mechanikus, egész irattári ügköröket érintő selejtezéseket. Ez történt például Zala vármegye levéltárában is, ahol a levéltár szűknek bizonyult a megnövekedett iratmennyiségek átvételére, s így 1905-ben a régi büntetőpercek teljes mennyiségét, 361 csomónyi iratanyagot kiselejtezték.⁹²

A selejtezések iránti igény a helyhiány és az „irattermelés” növekedése miatt egyre inkább előtérbe került. A Székesfővárosi Tanács 10.769/1901. eln. számú utasítás 2.§-a még a Vármegyei Ügyviteli Szabályzat hatályba lépése előtt kimondta, hogy az 1902. január 1-jével újjászervezett fővárosi „levéltár rendezéséről és selejtezéséről javaslatot mutasson be”. A levéltár főlevéltárnoka, Toldy László előterjesztésében megállapította: „Ám ez a selejtezés nem csekély feladat. Tudtommal nagy, történelmi becscsel is bíró levéltárakban fázna is ettől a munkától, mert nemcsak óriási felelősséggel, hanem igen sok nehézséggel és tömegtelen munkával s így sok költséggel is jár.”⁹³ A fővárosban már a levéltár létrehozása előtt is felmerült az iratselejtezés igénye, „de a selejtezés elmaradt, ami nem csoda, mert a selejtezésnek általánosan elfogadott szabályai nincsenek is, és úgy látszik nálunk sem mert hozzáfogni senki.”⁹⁴

⁸⁹ MRT, 1902: 1250.

⁹⁰ MRT, 1902: 1303.

⁹¹ Klein, 1934: 23.

⁹² Fára, 1936: 189.

⁹³ Toldy, 1904: 12 = Dr. Toldy László főlevéltárnok javaslata a fővárosi levéltár rendezéséről, selejtezéséről és újjászervezéséről. Fővárosi Közlöny, 1904. 61. sz. melléklete. 12.

⁹⁴ Toldy, 1904: 13.

Valójában a korszak minden iratselejtezését hátráltatta a szabályozatlanság és az iratértékelés lehetőségének hiánya, hiszen az irattárban lévő, még át nem adott iratanyag esetében a levéltárosnak nem sok beleszólást engedtek a megőrzés-selejtezés-megsemmisítés tárgykörébe. A levéltárba került iratoknak történeti értékük mellett jogbiztosító értékük erősebb volt, így a selejtezés mindenkor nagy elővigyázatosságot kívánt. Toldy László az egységes álláspont kialakítására szakmai összefogást keresett, ezért Óváry Lipót országos főlevéltárnokot kérte fel, hogy az 1903-ban Rómában tartandó harmadik történelmi kongresszuson a levéltári selejtezés témakörét, mint osztályelnök, vesse fel. A kongresszus belátva az ügy fontosságát, el is határozta, hogy a kérdést a legközelebb megtartandó berlini nemzetközi történelmi kongresszus napirendjére felveszi, ez azonban végül elmaradt.

A szabályrendelet alapján a vármegyékben végzett selejtezések lebonyolítását általában nem szakemberek végezték, hanem más területről odavezényelt, alkalmi munkakerők. Szabó István⁹⁵ 1931-ben így írt erről: „az elmúlt években az egyik törvényhatósági levéltárban egy nyugalmazott rendőrtisztviselő végezte a selejtezést, egy másik törvényhatóság levéltárában pedig a számvévségi iratok selejtezését az elmúlt hónapokban egy nyugalmazott tanár, egy nyugalmazott százados, egy közgazdasági egyetemet végzett s egy teológiai képzettségű egyén végezte.”⁹⁶

Fejér vármegye levéltárában 1929-ben Schneider Miklós⁹⁷ levéltáros mellett egy ügyvédet alkalmaztak kiegészítő munkakerőként, s bár utólag nehéz rekonstruálni, milyen elvek mentén végezték a selejtezést, ez esetben a történelem-földrajz végzettségű levéltáros és jogi végzettségű segítője „valamelyes garanciát jelenthet arra nézve, hogy történeti értékű iratokat nem selejteztek ki.”⁹⁸

A városok esetében a selejtezést a városi tanács rendelte el, általában a levéltári szempontok figyelembevételével, csupán az iratok keletkezési idejét véve alapul. Egerben a városi tanács 13168/1923. évi határozatával 5–10–32 éves időhatárokat állapítottak meg, Esztergomban a levéltárnok polgármesteri rendeletre ugyan, de saját elképzelései alapján az 1788–1800 között keletkezett iratok felét kiselejtezte. Mosonmagyaróváron szóbeli polgármesteri utasításra történt selejtezés. Nagykanizsán a város egy ügyvédet bízott meg az 1867–1882 között keletkezett iratok selejtezésével, amelynek mértékére jellemző, hogy az 1867-ben keletkezett 2210 ügyiratból mindössze hármat tartott megőrzésre érdemesnek.

Következmények nélkül megtörténhetett olyan eset is, amit már iratpusztításnak lehet nevezni. Zalaegerszegen 1930-ban az 1870–1911 között keletkezett iratokat helyhiány miatt egyszerűen elégették, Nyíregyházán 1941-ben – az irattáros távollétében – mintegy 100 mázsa iratot válogatás nélkül eladtak és a példák tovább sorolhatók.⁹⁹

⁹⁵ Szabó István (1898–1969) 1928-tól 1943-ig a Magyar Országos Levéltár tisztviselőjeként dolgozott, 1936 és 1941 között a Levéltári Közlemények szerkesztője volt.

⁹⁶ Szabó, 1931: 180.

⁹⁷ Schneider Miklós (1897–1945) tanár, levéltáros. 1928-tól Fejér vármegye, 1937-től 1945-ig Vas vármegye főlevéltárosa. Helytörténettel és nemesi családtörténettel foglalkozott.

⁹⁸ Schneider, 1980: 190.

⁹⁹ Ld. Balázs, 1988: 35–36.

Sopron város 1932-ben kibocsátott szabályrendelete a város hivatalainak és közigazgatásának ügyrendjéről részletezi a levéltári kezelési feladatokat, a levéltáros teendőit, ám a selejtezésnek csupán egy sort szentel: a levéltáros „a selejtezés iránt a polgármesterhez 10 évenként javaslatot terjeszt elő.”¹⁰⁰ Azaz itt is a levéltáros felkészültségén múlott a selejtezés formai és tartalmi megvalósítása.

A községek tekintetében a helyzet még a vármegyék és városok helyzeténél is rosszabb volt. A 126.000/1902. B.M. rendelettel kiadott Községi Ügyviteli Szabályzat 60. §-a a községi jegyzőknek is előírásokat fogalmazott meg, 10 és 32 éves őrzési és selejtezési időkkel, egyidejűleg előírva: „alapítvány-, adomány- és kiváltságlevelek, vám- és helypénzszedési okiratok, szabályrendeletek, képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei, adófőkönyvek, naplók, általában a fontosabb segédkönyvek, (iktatók, mutatók), továbbá mindazok az iratok, okiratok és tárgyak, melyeknek történelmi, művelődéstörténeti vagy közjogi értékük van, amelyek különösen a község történetére vonatkozó adatokat, emlékeket tartalmaznak, továbbá a közoktatási, közegészségügyi, vízügyi, közlekedési eszközök és egyéb közérdekű ügyek fejlődése, vagy társulatok és egyesületek mozgalmaira világot vetnek, a község mint jogi személy vagy más jogi és magánjogi személyek érdekeit érintik, kisejtezés alá nem esnek”.

A selejtezésre bizottságot kellett létrehozni, amelynek elnöke vagy a főszolgabíró, vagy a vármegyei közgyűlés kiküldöttje; tagjai a jegyző és a képviselőtestület által akár saját soraiból, akár más írástudó és arra alkalmas személyek sorából választott községi lakosok. A bizottság által felvett jegyzőkönyvet a képviselőtestület hagyta jóvá. Mivel mai fogalmaink szerint „illetékes levéltár” nem létezett, így a selejtezéseket sem hajthatták végre egységes szempontrendszer alapján. A selejtezéseket a községeknél már végképp senki nem ellenőrizte levéltári oldalról, így szomorúan állapíthatta meg Berlász Jenő¹⁰¹ a barcsi járási jegyzőségek területén működő községi irattárak 1940-es helyzetét felmérő tanulmányában: „ha a selejtezéseket az illetékesek valamennyire ellenőrizték volna, most más beszámolót adhatnánk.”¹⁰² Huszonöt község irattárának átvizsgálása után megállapította, hogy néhány kivételtől eltekintve a községekben 1867 előtt keletkezett iratanyagra nemigen bukkant és a 32 évnél régebbi iratok jelentős része sem volt fellelhető.

A Községi Ügyviteli Szabályzat előírásai szerint megalakított selejtezési bizottság által szerkesztett selejtezési tervet jegyzőkönyvbe kellett foglalni s jóváhagyás végett a községi képviselőtestület elé terjeszteni. Ez azonban az esetek nagyobb részében nem így történt, minthogy külső ellenőrzés és retorzió veszélye a szabályzat előírásaitól eltérőket nemigen veszélyeztette, a selejtezés sok esetben egy adott időszak felgyülemlett iratanyagának válogatás nélküli megsemmisítését jelentette. A selejtezésekre a községeknél is általában a helyhiány miatt került sor, hiszen míg az egyre kiterjedtebb hivatali ügyintézés nagyobb iratmennyiséget állított elő, addig a tárolásra kijelölt helyiségek száma és mérete nem növekedett.

¹⁰⁰MNL GYMSMSL IV. 1423. 18.198/150. 1932.

¹⁰¹Berlász Jenő (1911–2015) történész, könyvtáros, levéltáros, 1937–1938-ban és 1940–1941-ben a Magyar Országos Levéltár gyakornoka.

¹⁰²Berlász, 1940–1941: 532.

A kor levéltárosai a minisztériumok esetében is több alkalommal voltak kénytelenek negatív megállapításokat tenni. A Belügyminisztériumban 1901–1902-ben végzett első selejtezésnél sem voltak tekintettel az iratok levéltári értékére. A segédhivatali főigazgató az elnöki osztályhoz intézett felterjesztésében kijelentette, hogy a „selejtezésnek nem az a célja, hogy a régebbi iratokat az enyészettől megmentse, hanem az, hogy az újabb iratoknak helyet biztosítson.”¹⁰³

A selejtezési utasítás alapján első körben az 1867 óta keletkezett 10 évnél régebbi keletű iratokat vonták selejtezés alá, majd a minisztérium irattárában őrzött régebbi iratokkal foglalkoztak, így a budai, a pozsonyi, a soproni, a nagyváradi, a kassai és a temesvári helytartóságok 1851–1861. évi, a feloszlott Helytartótanács 1861–1867. évi iratait, valamint a szegedi és az erdélyi királyi biztosságok iratait selejtezték. Az évek alatt felgyülemlett nagy mennyiségű irat minden férőhelyet betöltött nemcsak az irattárban, hanem a Belügyminisztérium épületének pincéjében is. A selejtezések során így történelmi vagy más tudományos értékű dokumentumokat is jelentős számban kiselejtezték. A selejtezés áldozatául estek a közigazgatás állapotáról tett éves és féléves jelentések, a képviselőválasztások körüli rendőri intézkedések iratai és még sok más értékes tétel.¹⁰⁴ A munkásmozgalmakra vonatkozó, 1867 után keletkezett ügyiratokhoz szerelt valamennyi abszolutizmus kori iratot megsemmisítették, a lezárt ügyiratokhoz szerelt egyéb abszolutizmus kori ügyiratok nagy részével együtt.¹⁰⁵

A magyar királyi igazságügyi és belügyminiszternek az országos bűnügyi nyilvántartás tárgyában hozott 24.300/1908. sz. I.M. rendelete szabályozta a különböző bűnügyi nyilvántartások, fényképgyűjtemények kezelését és külön fejezetben rendelkezett selejtezésükről. A már elhunyt, nyilvántartásban szereplő személyek iratait, fényképeit azonnal selejtezni rendelte, valamint el kellett távolítani az országos bűnügyi nyilvántartásból azoknak a bűnügyi lapjait, fényképeit is, akik 70. évüket betöltötték. Utóbbiakat az országos bűnügyi nyilvántartóhivatal az eltávolítástól számított 5 évig még őrizni volt köteles, s csak ezen idő után semmisíthették meg. A rendelet rögzíti ugyan az e körbe tartozó iratok válogatott részének a bűnügyi múzeum részére történő átengedhetőségét, de levéltári érdek a folyamatban nem merült fel. Aligha kell bizonygatnom, hogy a fényképekkel is ellátott nyilvántartás megléte manapság milyen jelentős kutatói és ezen belül kiváltképp családtörténet-kutatói érdeklődést váltana ki.

A kor szabályozásainak körében említést kell tenni a bírósági és ügyészségi iratok és kezelési könyvek selejtezésének szabályozásáról szóló 13.300/1912. sz. I.M. rendeletről is.¹⁰⁶ A rendelet 1. §-ában 13 pontba szedve felsorolja a nem selejtezhető iratok körét, köztük a 12. pontban megőrzendőként szerepelnek az olyan ügydarabok, „amelyeknek tartalmuknál fogva irodalmi, tudományos, különösen történelmi értékük van.” A selejtezhető iratokat 32, 25, 10 és 5 év után a selejtezhető kategóriába sorolja. A selejtezés idejét

¹⁰³ Szászi, 1961: 47.

¹⁰⁴ Szinai, 1973: 8.

¹⁰⁵ Sashegyi, 1984: 12.

¹⁰⁶ Az egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról szóló 1912. évi VII. t.c. 36. §-ában kapott felhatalmazás alapján.

a 6. §-ban így határozták meg: „selejtezni akkor lehet, amikor az irattári helyiség szűk volta vagy más ok szükségessé teszi.” A selejtezési eljárást a bíróságok, illetve az ügyészségek kebelén belül rendelték elvégezni, gyakorlattal rendelkező hivatalnokok részvételével. A 7. § mai szemmel egy igen érdekes rendelkezést tartalmaz, amely szerint a selejtezés tényét és a selejtezendő iratok körét tartalmazó hirdetményt a Budapesti Közlönyben, a törvényhatóság hivatalos lapjában, illetve egy arra alkalmas más hírlapban közzé kellett tenni.¹⁰⁷

Ha valaki a selejtezendő iratok közül valamely igazolható, indokolt oknál fogva egyeseket a maga számára megőrzésre át szeretett volna venni, akkor egy hónapon belül kérelmet nyújthatott be, amelyet a selejtező hatóság vezetője bírált el. A selejtezésről szóló hirdetményt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és a Magyar Királyi Országos Levéltárnak is el kellett küldenie. De a levéltárnak csupán a fent említett 1. § 12. pontja alá eső iratok esetében volt lehetősége jelezni, ha a 12. pontban meghatározottak közül valamely iratot őrizetébe kívánta venni. Egyéb beeszlása a selejtezési eljárásba nem volt. A rendelet 9. §-a alapján a selejtezésről jegyzőkönyvet kellett felvenni, de a levéltárnak nem a jegyzőkönyvet, csupán a sajtóban is megjelentetendő hirdetményt kellett megküldeni. Ez egy régebbi gyakorlat folytatása volt. A korabeli sajtóban az 1870-es évektől több, hasonló szövegű felhívást tettek közzé, például a beregszászi alispán 1880-ban közzétett hirdetményében így fogalmaz: „Ezennel köztudomásra hozatik, hogy a megyei levéltárból ez ideig ki selejtezett értéktelen iratok a megyei levéltár helyiségében folyó hó 22-én d.e. 10 órakor tartandó nyilvános árverésen készpénzfizetés mellett a legtöbbit ígérőnek el fognak adatni.”¹⁰⁸

A hirdetmény levéltárnak történő megküldése figyelemfelhívás céljából előrelépés volt, de „a sablonos hirdetmények a kiselejtezendő iratanyag tartalmi értékéről nem nyújtanak tájékoztatást s így nincs is meg gyakorlatilag a lehetősége, hogy az említett főfelügyelőség vagy az Országos Levéltár igényt emelhessen, egyébként pedig a selejtezésbe beeszlásuk nincsen.”¹⁰⁹

Az I.M. rendeletben felsorolt, selejtezhetőnek kijelölt iratok körében a meghatározott őrzési idő lejártá alapján eleve megsemmisítésre ítélt iratok sorsába a levéltáraknak pedig semmilyen módon nem engedtek beeszlást. Dr. Pleidell Ambrus¹¹⁰ egy helyütt így ír erről: „Magyarország gazdasági élete spekulációkkal talán legteljesebb korának, az inflációs időknek történeti emlékeit egyenesen miniszteri szabályrendelet alapján fogják megsemmisíteni, ha a bírósági iratok selejtezéséről szóló rendeletet – amely töb-

¹⁰⁷ E gyakorlat korábban is élt, példa a Pesti Hírlap 1880. november 20.-i számából: „Selejtezet[t] törvényszéki levéltár – Az igazságügyminiszter megengedte, hogy volt a román-bánáti cs. kir. határőrezred katonai tvszék. bűnügyi iratai amennyiben 32 évnél régebbek selejteztessenek s nyilvános árverésen eladassanak. A karánsebesi kir. törvényszék most felhívja a netán érdekelt feleket, hogy a selejtezésre kijelölt iratoknak netaláni további megőrzésére vonatkozó kívánságukat egy hó alatt jelentsék be.” Vö. Pesti Hírlap, 1880: 6.

¹⁰⁸ Bereg, 1880 = Péchy Tamás alispán hirdetménye, Bereg, 1880. december 12. 50. sz.

¹⁰⁹ Szabó, 1931: 187.

¹¹⁰ Pleidell Ambrus (1900–1935) levéltáros, történész. 1923-tól haláláig az Országos Levéltár levéltárosa, országos allelvéltárnok. A Levéltári Közlemények szerkesztője.

bek közt a 32 évnél idősebb csődügyek, valamint a váltós kereskedelmi ügyek iratait is selejtezésre ítéli – idejében meg nem változtatják.”¹¹¹ A hivatkozott I.M. rendelet 1951-ig maradt hatályban.

A Belügyminisztérium ugyan 1913-ban készítette a vármegyei és városi levéltárak részére egy szabályzattervezetet, amely azonos normákat írt volna elő a levéltárak számára, de ez a tervezet végül soha nem jelent meg.¹¹²

A Tanácsköztársaság rendelkezései a levéltárügy számára központosítást eredményezett. Ebben a tervszerű munkának nem kedvező időszakban készített Niklai Péter egy rendelet-tervezetet, amely az Országos Levéltárügyi Tanács feladat- és hatáskörét állapította volna meg. A tervezet az összes levéltár rendezési és selejtezési munkáinak központi irányítását célozta meg, de a jogszabály nem lépett hatályba, így a selejtezés szabályozása terén csak a központosítás irányába mutató elképzelések fogalmazódtak meg, de nem léptek érvénybe.¹¹³

A levéltárügy az ezt követő korszakban jut el a selejtezések törvényi szintű szabályozásához, ami azonban külön, részletes tárgyalást érdemel egy következő tanulmány keretein belül.

Levéltári források és szakirodalom

MNL BAZML IV. 753.a. 89. kgy. 1860. = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára IV. 753. Borsod Vármegye Bizottmányának iratai. a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 89. kgy. 1860.

MNL JNSZML IV. 407. 44.588/1947. 4 = Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára. IV. 407. JNSZ Vármegye alispánjának iratai /közigazgatási iratok/. 44.588/1947. Jelentés a vármegye levéltáráról, 1948. július 6. 4.

MNL GYMSMSL IV. 1423. 18.198/150. 1932. = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. IV. 1423. Sopron Város Levéltárának ügyviteli iratai. 18.198/150. kgy. Jegyzőkönyvi kivonat. 1932.

OSZK Kézirattára. XI. 973. 37. = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Fond XI. 973. Thallóczy Lajos levelezése. 37.

IV. OLK, 1953:51. = IV. Országos Levéltárvezetői Konferencia, 1952. november 20–22. Kézirat. Bp., 1953.

Bereg, 1880 = Péchy Tamás alispán hirdetménye, Bereg, 1880. december 12. 50. sz. (4.) Budapesti Hírlap, 1900 = Hogyan lett a levéltárból cipó? [szerző ismeretlen] Budapesti Hírlap, 1900. július 26. 203. sz. 7.

¹¹¹ Pleidell, 1930: 188.

¹¹² IV. OLK, 1953: 51.

¹¹³ Niklai, 1959: 234.

- Ellenzék, 1888 = A városi levéltár kiselejtezése. [szerző ismeretlen] Ellenzék, 1888. november 16. 264. sz. 1069.
- Hivatali utasítás, 1851 = Hivatali utasítás a közigazgatási hatóságok számára Magyar-koronaországban a belügyminisztériumnak ezen koronaországbani politikai közigazgatási hatóságok szerkezete iránt 1850. szept. 13-án kiadott rendeletével együtt. Buda, 1851.
- MRT, 1902 = Magyarországi Rendeletkötet Tára. Bp., 1902.
- Pesti Hírlap, 1880 = Selejtezet[t] törvényszéki levéltár. [szerző ismeretlen] Pesti Hírlap, 1880. november 20. 321. sz. 6.
- Századok, 1873 = A tervezett államlevéltár. [szerző ismeretlen] Századok, 1873. 2. sz. 145–146.
- Balázs, 1988 = Balázs Péter: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején. II. rész. Levéltári Szemle, 1988. 4. sz. 34–47.
- Bánrévy, 1939 = Bánrévy György: A selejtezés általános elvei. Levéltári Közlemények, 1939. 17. sz. 158–171.
- Berlász, 1940–1941 = Berlász Jenő: A községi levéltárak állapotáról. Levéltári Közlemények, 1940–1941. 526–537.
- Bónis, 1974 = Pest-Budai hivatali utasítások a XVIII. században. Szerk. Bónis György. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 6.) Bp., 1974.
- Borovszky–Sziklay, 1898 = Vas vármegye. Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monografiája) A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Szerk. Borovszky Samu–Sziklay János. Bp., 1898.
- Cseh, 1907 = Cseh Vendel: Levéltárnoki utasítás a XVIII. sz. végéről. Magyar Könyvszemle, 1907. 1–4. sz. 93–95.
- Degré, 1964 = Degré Alajos: A magyarországi vármegyei levéltárak története. Levéltári Szemle, 1964. 4. sz. 96–119.
- Ember, 1937 = Ember Győző: A magyar királyi helytartótanács ügyintézése I., 1724–1783 (első közlemény). Levéltári Közlemények, 1937. 15. sz. 84–161.
- Ember, 1982 = Ember Győző: Levéltári terminológiai lexikon. Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. (Levéltártan és történeti forrástudományok 4.) Bp., 1982.
- Erdős, 1987 = Erdős Ferenc: Fejér vármegye levéltára az új- és a legújabb korban. Kétszáz éves a Fejér Megyei Levéltár, 1787–1987. (A Fejér Megyei Levéltár Közleményei 1.) 1987.
- Érszegi, 1972 = Érszegi Géza: Az Aranybulla (A hétszázötvenedik évfordulóján). Tanulmányok és források Fejér megye történetéhez 6. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv 6.) Székesfehérvár, 1972. 5–26.
- Érszegi, 1982 = Érszegi Géza: Az írásbeliség bevezetése Magyarországon. História, 1982. 2. sz. 26–28.

- Fábiánné, 1973 = Fábiánné Kiss Erzsébet: Magyar kamarai levéltár. Repertórium I. kötet. (Levéltári leltárak 61.) Bp., 1973.
- Fára, 1936 = Fára József: Zala vármegye levéltára (Második, befejező közlemény.) Levéltári Közlemények, 1936. 172–195.
- Főglein, 1933 = Főglein Antal: Gömör vármegye levéltára. Levéltári Közlemények, 1933. 3. sz. 208–222.
- Főglein, 1955 = Főglein Antal: Iratpusztítás és levéltárcsonkítás az önkényuralom alatt. Levéltári Közlemények, 1955. 48–60.
- Főglein, 1960 = Főglein Antal: A vármegyei levéltárak a XIX. század első felében. Levéltári Közlemények, 1960. 31. sz. 175–204.
- Guoth, 1936 = Guoth Kálmán: Az okleveles bizonyítás kifejlődése Magyarországon. Bp., 1936. 1–75.
- Győrffy 1925 = Győrffy István: A nagykun városok levéltárai. I. közlemény: Karcag város levéltára. Levéltári Közlemények, 1925. 1–4. sz. 192–205.
- Győrffy, 1926 = Győrffy István: A nagykun városok levéltárai. II., befejező közlemény. Levéltári Közlemények, 1926. 1–4. sz. 214–218
- Hadnagy–Taba, 1960 = Hadnagy Albert–Taba György: Iratok és irattárak sorsa Tolna megyében. Levéltári Híradó, 1960. 2. sz. 65–71.
- Házi, 1923 = Házi Jenő: Sopron sz. kir. város levéltára. Levéltári Közlemények, 1923. 3–4. sz. 227–247.
- Istványi, 1937 = Istványi Géza: A megyei írásbeliség első korszaka. Századok, 1937. Pótfüzet, 517–552.
- Jakab, 1871 = Jakab Elek: A levéltárakban való scartirozásról. Budapesti Közlöny, 1871. október 26. 246. sz. 5412–5413.
- Jakab, 1873 = Jakab Elek: Az erdélyi kir. főkormányzósági levéltár közigazgatási és tudományi értéke. Századok, 1873. 5. sz. 357–361.
- Kállay, 1986 = Kállay István: Johannes Papritz: Archivwissenschaft (2. durchgesehene Auflage. Bd. 1–4.) Marburg, 1983. Levéltári Közlemények, 1986. 57. sz. 295–298.
- Kanyar, 1962 = Kanyar József: Somogy megye levéltára, Kaposvár 1962.
- Karácsonyi, 1896 = Karácsonyi János: Békésvármegye újkori története a helyreállítástól kezdve napjainkig 1695–1867 (III.) Karácsonyi János: Békésvármegye története. I, 1896.
- Kenyeres, 2013 = Kenyeres István: A főváros középkori levéltárainak sorsa. Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk. Homoki-Nagy Mária (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 75.) Szeged, 2013, 369–382.
- Klein, 1934 = Klein Gáspár: A magyar levéltárvédelem kérdése. Levéltári Közlemények, 1934. 1–4. 1–28.
- Klein, 1939 = Klein Gáspár: A vármegyei levéltár selejtezése. Levéltári Közlemények, 1939. 172–180.

- Kolosvári-Óvári, 1902 = Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye V., Bp., 1895–1904 (Magyarországi jogtörténeti emlékek 1.)
- Kosáry, 1990 = Kosáry Domokos: Levéltár és történettudomány. Fejezetek Pest megye történetéből. Tanulmányok. Szerk. Egey Tibor. (Pest Megye Múltjából 7.) Budapest, 1990.
- Kumorovitz, 1968 = Kumorovitz L. Bernát: Fejér György „felfedezi” az Aranybulla „eredeti” példányát. Magyar Könyvszemle, 1968. 1. sz. 65–70.
- MÉL = Magyar Életrajzi Lexikon I. (Szerk. Kenyeres Ágnes) Bp., 1967.
- Majláth, 1879 = Majláth Béla: Liptó-vármegyei levéltári kutatások eredményei: I. közlemény. Történelmi Tár, 1879. 1. sz. 285–305.
- Márkus, 1899 = Márkus Dezső: Bevezetés. Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytar 1000–1895, Millenniumi Emlékiadás. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1899.
- Niklai, 1959 = Niklai Péter: Visszaemlékezés a Magyar Tanácsköztársaság levéltárugyére. Levéltári Közlemények, 1959. 230–243.
- Páhi, 1961 = Páhi Ferenc: Levéltári tapasztalatcsera a múlt század végén. Levéltári Szemle, 1961. 2. sz. 121–144.
- Páhi, 1962 = Páhi Ferenc: Levéltár-selejtezés Hódmezővásárhelyen a századfordulón. Levéltári Szemle, 1962. 2. sz. 96–102.
- Pál-Antal, 1993 = Pál-Antal Sándor: Állami Levéltár, Marosvásárhely. Aetas, 1993. 3. sz. 191–200.
- Pleidell, 1930 = Pleidell Ambrus: Gazdasági levéltárak. Levéltári Közlemények, 1930. 3–4. sz. 182–189.
- Sashegyi, 1984 = Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár. Repertórium, 1. kötet. (Levéltári leltárak 82.) Bp., 1984.
- Schneider, 1980 = Schneider Miklós: Néhány adalék a Fejér Megyei Levéltár történetéhez. Levéltári Szemle, 1980. 1–2. sz. 195–209.
- Sinkovics, 1939 = Sinkovics István: A magyar kamara selejtezéseinek története. Levéltári Közlemények, 1939. 17. sz. 84–129.
- Sölch, 2006 = Sölch Miklós: Az Archivum Regni alapításának dokumentumai (1756. március 1–2.). Levéltári Szemle, 2006. 2. sz. 43–49.
- Sümegegy, 1956 = Sümegegy Dezső: Sopron vármegye levéltárának történetéből. Levéltári Híradó, 1956. 1. sz. 59–112.
- Sváby, 1889 = Sváby Frigyes: A régi vármegye. Vázlatok Szepesmegye levéltárából. A „Szepesmegyei Történelmi Társulat” évkönyve V. Szerk. Demkó Kálmán. 1889. 3–104.
- Sváby, 1891 = Sváby Frigyes: A megyei levéltárak jövője. Századok, 1891. 328–331.
- Szabó, 1931 = Szabó István: A magyar levéltárvédelem kérdése. Levéltári Közlemények, 1931. 3–4. sz. 151–225.
- Szászi, 1961 = Szászi András: A Belügyminisztériumi Levéltár 1867–1945. Repertórium. (Levéltári leltárak 15.) Bp., 1961.

- Szinai, 1973 = Szinai Miklós: A Belügyminisztériumi Levéltár 1867–1945 (1949). Reper-tórium. (Levéltári leltárak 58.) Bp., 1973. 8.
- Szinnyei = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái VIII. Bp., 1902.
- Tagányi, 1898 = Tagányi Károly: A régi Országos Levéltár. A régi országos levéltár – A magyar udvari kancelláriai levéltár – Az erdélyi udvari kancelláriai levéltár. Bp., 1898.
- Toldy, 1904 = Dr. Toldy László főlevéltárnok javaslata a fővárosi levéltár rendezéséről, selejtezéséről és újjászervezéséről. Fővárosi Közlöny, 1904. 61. sz. melléklete. 1–38.
- Tuza, 2005 = Tuza Csilla: A koraujkori magyarországi céhtörténet kutatásának problémái és lehetőségei. Soproni Szemle, 2005. 3. sz. 76–81.

Jogszabályok, törvények

- Ezer év törvényei. Kálmán Király Dekrétomainak Második Könyve 2. Fejezet a keresztyének és zsidók közt való kölcsönadásokról. Ld: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=09600002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D2> (A letöltés ideje: 2022. október 24.)
- Ezer év törvényei. 1222. évi XXXI. törvénycikk, hogy az előlbocsátott cikkelyek arany pecsét alatt írásba foglaltván, különb-különbféle őriző helyekre adassanak és tétesenek el. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=22200031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D2> (A letöltés ideje: 2022. október 25.)
- Ezer év törvényei. 1231. évi XXI. törvénycikk a poroszlókról és az egyházak hiteleshelyi működéséről. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=23100021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D2> (A letöltés ideje: 2022. október 25.)
- Ezer év törvényei. 1298. évi XLVII. törvénycikk: a bűnpereket a rendes bírának az illetékes megye levéltárában kell elhelyezniök, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=29800047.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D3> (A letöltés ideje: 2022. október 26)
1550. évi LXII. törvénycikk, minden vármegyének legyen pecsétje, a melyet az alispánok és szolgabírák meg esküdtársak pecsétjei alatt szekrényben kell tartani. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=55000062.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fp%3D3265%26pagenum%3D11> (A letöltés ideje: 2022. október 26.)
1723. évi XLV. törvénycikk az országos levéltár felállításáról, s mások leveleinek a királyi kamarákból, saszentMártonról nevezett szent-pannonhalmi conventból és Erdélyből visszavételéről. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300045.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D24> (A letöltés ideje: 2022. október 26.)
1723. évi LXXIII. törvénycikk annak a helynek a földesurak birtokain leendő átengedéséről, a hol Tolna és más hasonló állapotban levő megyék törvényszékeiket tartásák, hivatalos irataikat őrizzék s a törvényhatósági hatalmat gyakorolják. Ld.

-
- <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72300073.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D24> (A letöltés ideje: 2022. október 26.)
1729. évi XXV. törvénycikka megyei bírák és tisztviselők minden törvénykezési s ugyszintén más hivatalos iratokat is, minden egyes év lefolyása után a megyei levél-tárba eredetiben nyujtsanak be. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72900025.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D24> (A letöltés ide-je: 2022. október 26.)
1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről. Ld. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87000042.TV&targetdate=&printTitle=1870.+%C3%A9vi+XLII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (A letöltés ideje: 2022. októ-ber 27.)
1901. évi XX. törvénycikk a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről. Ld. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=90100020.TV&targetdate=&printTitle=1901.+%C3%A9vi+XX.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (A letöltés ideje: 2022. november 4.)
1912. évi VII. törvénycikk egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításá-ról. Ld. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D37> (A letöltés ideje: 2022. november 4.)

Sallai Balázs

„Az addig fennállott társadalmi rend megbontását elősegíteni törekedtek”

Igazolási eljárások Debrecenben (1919–1920)*

E rövid terjedelmű írás az 1920-as „alkotmányos rend visszaállítását” követő időszak felelősségre vonási hullámának egy kisebb szegmensét, az ún. igazolási eljárást és dokumentumait veszi górcső alá. Az általános történeti megállapításokon és a jogi háttéren túl, mintegy a joggyakorlat illusztrációjaként a debreceni törvényhatóság igazolóbizottságának működését vizsgálja meg levéltári források felhasználásával. Ezen igazolóbizottság eljárási gyakorlatáról, anyagi és alaki jogértelmezéséről és az általa kiszabott szankciók jellegéről szól a tanulmány.

Az 1918–1919-es magyar válsághelyzet utáni visszarendeződés során mind az akkori hatalmi elit, mind a társadalom részéről igény merült fel arra vonatkozóan, hogy e zavaros időkben „helytelenül” viselkedő, különösen a Tanácsköztársaság diktatórikus rendszerét támogató, kiszolgáló egyéneket valamilyen módon felelősségre vonják: „A proletárdiktatúra bukása után, a rend visszatérével az országban mindenütt megindult a tisztítási folyamat, mely az állampolgároknak a kommün alatti magatartását vette vizsgálat tárgyává abban hivatali és egyéb kötelekben, amelyben az illető állott.”¹ Ennek számos eszköze volt, amelyek lehettek jogi szempontból legálisak (a legismertebb megoldás a büntetőperek lefolytatása volt, például a népbiztosok pere), illetve olyanok, amelyek nem tekinthetők legálisnak (így például a fehér terror során elkövetett cselekmények). Céлом egy eddig kevésbé feltárt legitím módot bemutatni: az ún. igazolási eljárást, illetve ennek működését Debrecen szabad királyi városban, a helyi törvényhatósági tisztviselők igazolási eljárásai kapcsán. Ám előzőleg szükséges néhány szót ejteni a módszertani és kutatástörténeti kérdésekről.

Egy nemrég megjelent kutatómódszertani kézikönyv szerint „nem érdemes a levéltári kutatásokat a ráfordítás-megtérülés koordináta-rendszerében elhelyezni, hiszen az is előfordulhat, hogy a kutatásra fordított időhöz képest szerénynek tűnik [az eredmény].”²

* A kézirat az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ 15008/1920. BM rendelet preambulum

² Koi-Schweitzer, 2020: 485.

Ez sajnálatosan sokszor igaz is, de véleményem szerint ebben az esetben nem. A Balthazár-féle igazolóbizottság iratai egy kötetet (jegyzőkönyvek) és két dobozt tesznek ki az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára iratanyagán belül.³ A dobozokban az eljárásokhoz kapcsolódó hivatalos levelezés és bizonyítási anyagok találhatóak. Ez utóbbi egység igen sokszínű, s további köztörténeti kutatások számára is értékes forrásokat kínál. Az írott szövegeken (például „a proletárdiktatúra alatti szereplésükért felelősségre vont személyek kihallgatási és egyéb iratai”) kívül található benne jó állapotban fennmaradt plakátok, falragaszok (amelyek a lakosság tájékoztatását segítették elő), fotók, levelek, illetve megtalálható a debreceni forradalmi törvényszék néhány eredeti névtáblája is, amelyekből meg lehetett tudni, hogy kik voltak annak „bírái.” Külön érdekességet jelentenek a bizottsági jegyzőkönyvek, amelyek a testület döntéseit is rögzítik, mivel ezekről a határozatokról külön (hivatalos) okirat nem készült, vagy legalábbis nem áll rendelkezésre. Ezt a kapcsolódó iratanyagok is bizonyítják: a bizottság döntése folytán fegyelmi eljárás alá vont tisztviselők fegyelmeivel kapcsolatos forrásai között ugyanis nem található semmilyen hivatalos értesítés, legfeljebb az ezen eljárásokat elrendelő végzésekből vagy más dokumentumokból tudható meg az, hogy az igazolóbizottság kérte a fegyelmi eljárás lefolytatását. A kapcsolódó fegyelmi iratokról, processzusokról alább még lesz szó. E színes bázis szolgált az alább ismertetendő vizsgálódás alapjául.

A Tanácsköztársaság 1919. augusztus 1-én bekövetkezett bukása utáni időszakban az élet számos területén⁴ találkozhatunk ad hoc jellegű igazolóbizottságokkal, amelyeknek közös vonása, hogy működésük során valamilyen eljárásrendet követve vizsgálat alá veszik a meghatározott személyek (ebben az esetben a debreceni törvényhatóság szinte valamennyi tisztviselője) meghatározott időszakban (ebben az esetben 1918. október 31. és 1919. augusztus 1. között) tanúsított magatartását, s döntenek arról, hogy az adott személy olyan viselkedést tanúsított-e, amely, elsősorban erkölcsileg „tiszta” vagy legalább menthető, azaz igazolható. Erről rendszerint valamilyen írásos okmányt állítottak ki. A visszarendeződés idején⁵ azonban e különböző testületek olyan gyorsasággal és oly nagy számban jelentek meg, hogy az inkonzisztens és a jogos érdekeket sértő joggyakorlat elterjedését megelőzendő a Belügyminisztérium 1920 márciusában rendeletet bocsátott ki, amelyben szabályozta az igazolási eljárás menetét, miközben meghagyta az egyesületeknek (e fogalom alá akkor jóval több jogi személyiséggel rendelkező társulás tartozott) a választás jogát, hogy kívánnak-e ilyen bizottságot állítani, vagy sem.⁶ Számos egyetem, minisztérium, magánszervezet, s nem utolsósorban törvényhatóság élt e lehetőséggel.⁷ Már itt fontos azt megemlítenünk, hogy más, e tárgykört szabályozó jogforrás hiányában ezt, a kifejezetten az egyesületekre „szabott” rendeletet alkalmazta

³ MNL HBML IV. 1403. j. 1. k., 1. és 2. d.

⁴ Debrecenben másik példa lehet az egyetem dolgozóit érintő igazolási eljárási hullám (Balogh, 2014: 282–283.), csakúgy mint más egyetemeken is. Takács, 2018: 97.

⁵ Az 1920. évi I. törvénycikk elfogadását követően.

⁶ 15008/1920. BM rendelet 1–2. §

⁷ Példának okáért a Budapesti Tudományegyetem jogi kara is így tett, erről: Szivós, 2021: 37–45

megfelelően a törvényhatóság igazolóbizottsága is. (Azon kérdés megválaszolása, hogy ez országos tendencia volt-e, további kutatásokat igényelne). Továbbá a bírói kar tagjai sem kerülhették el az igazolási, illetve fegyelmi eljárásokat ebben az időszakban.⁸

Debrecen szabad királyi város törvényhatósági közgyűlése még 1919-ben megszavazta azt a határozatot,⁹ amely szerint egy ilyen célt szolgáló bizottságot hoz létre a törvényhatósági „tisztségviselők és alkalmazottak Tanácsköztársaság alatti magatartásának vizsgálására.” Ilyen személyek voltak a városi közigazgatási szerveknél, valamint a város tulajdonában álló vállalatoknál dolgozók. A bizottság elnöke dr. Balthazár Dezső – az egyébként jogász végzettségű – református püspök lett. A Balthazár-féle testület tagjai dr. Haendel Vilmos (1920. január 9-én kilépett),¹⁰ dr. Kun Béla¹¹ (1920. május 3-án kilépett), Komlóssy Dezső, Kertész Imre, és Balogh István voltak.¹² Bár később – mint azt alább látni fogjuk – a taglétszám csökkent, a bizottság még így is megfelelt a később kibocsátott rendeletnek, amely előírta, hogy a létszám négy főnél kevesebb nem lehet.¹³

A bizottság előzetesen, tekintve, hogy az azt létrehozó határozat kimondta, a fent megjelölt kategóriákba tartozó valamennyi személlyel szemben az igazolási eljárás hivatalból indul meg, egy felhívást tett közzé 1919. december 21-én. Ez úgy szolgálta a gyorsabb ügymenetet, hogy az abban feltett kérdésekre a tisztségviselőknek megadott határidőn belül írásban kellett válaszolniuk, s a bizottság csak a „gyanús” eseteket vizsgálta meg részletesen. A felhívás megválaszolendő kérdései a következők voltak:

- „1. Tett- e valami indítványt, javaslatot, kezdeményezést szóval vagy írásban, ami ellentétben állott hazánk alkotmányával, vagy a nemzeti állam jogi rendjével?
2. Ajánlkozott- e olyan ténykedésre, ami ellentétben áll hazánk törvényeivel és törvényes jogszabályaival? 3. Hajtott- e végre olyan intézkedést, mely a törvényekkel és egyéb törvényes szabályokkal ellentétben állt?
4. Hagyott- e végrehajthatlanul törvényben, törvényes kormányrendeletben vagy szabályrendeletben megszabott hivatalos feladatot, anélkül, hogy a végrehajtás mellőzésére felsőbb hatóságtól utasítást kapott volna?
5. Fogadott- e el megbízást, állást, hivatali forradalmi szervtől? Vagy tett- e kísérletet ilyennek a maga számára kieszközlésre?

⁸ Schlachta, 2021: 267–269

⁹ 99/1919. bkgy. határozat

¹⁰ A választás valószínűleg azért esett a bizottság szervezésekor Haendelre, mert egyrészt háborút megjárta kitüntetett katona volt és 1916-tól udvari tanácsosi, illetve nemesi címet nyert Ferenc Józseftől, tehát kellő tekintéllyel bírt, másrészt a tanácskormány idején politikai nézetei miatt fogságban volt, így módon e korszakbeli működése feddhetetlenségéhez kétség sem férhetett. P. Szabó, 2002: 237–238.; P. Szabó, 2020: 20–21.

¹¹ Kun Béla egyetemi pályafutása mellett megbecsült tagja volt a debreceni közéletnek, 1916-tól a törvényhatósági bizottság tagjává választották, vagyis beelátott a helyi közigazgatás működésébe. Csohány, 2002: 135. Valószínűleg e két tényező tette alkalmassá az igazolóbizottsági tagságra.

¹² MNL HBML IV. 1403. j. 1. k. (A Balthazár-féle igazolóbizottság jegyzőkönyvei)

¹³ 15008/1920. BM rendelet 3. §

6. Vett- e részt kényszerítés nélkül 1918. október 31. után, vagy közvetlenül azt megelőzően olyan népgyűlésen, szakszervezeti vagy más gyűléseken, melyeknek célja a fennálló jogi és társadalmi rend erőszakos megváltoztatása volt?
7. Tartott- e beszédet ilyen gyűlésen?
8. Vett- e részt olyan egyesülésben vagy mozgalomban, mely a fennálló jogi és társadalmi rend erőszakos megváltoztatására törekedett?
9. Vett- e részt egyeseknek hivatalukból elmozdítása, szabadságukban korlátozása vagy megfélemlítése céljából véghezvitt cselekményekben, vagy volt- e előzetes tudomása ilyen cselekmények tervezéséről?
10. Adott- e vagy rendelt- e adni pénzt vagy más vagyoni értéket a magáéból vagy közvagyonból forradalmi törekvések támogatására, vagy a forradalomban közreműködő emberek segítségére?
11. Folytatott- e társadalmi érintkezést a forradalmi mozgalomban élénken résztvevő emberekkel s ha igen, folytatása volt-e ez a forradalom előtt már fennállt érintkezésnek, vagy csak a forradalom alatt keletkezett?”¹⁴

Az alakuló ülésre a felhívás közzététele után két nappal, 1919. december 23-án került sor, ám a tényleges működést csak az új évben kezdték meg.¹⁵ Az első érdemi ülésre 1920. január 9-én került sor.¹⁶ Számos ülés jegyzőkönyve tanúsítja, hogy a bizottság nem csupán az írásos válaszadások alapján járt el, hanem néhány esetben lakossági bejelentések is munkájuk alapját jelentették,¹⁷ s minden ilyen ügyet részletesen vizsgáltak is, legalábbis a ránk maradt dokumentáció erre enged következtetni. Tizenhárom tisztviselő esetén az eljárást meg sem indították, mivel e személyek ellen már bűnvádi eljárás volt folyamatban. Ezek közül néhányan a Vörös Hadsereg tagjai voltak, s mint ilyenek, erőszakos cselekményeket (vagy akár emberölést) követtek el, míg mások kisebb bűncselekmények vádjával álltak bíróság elé, s hat orvost azért vontak felelősségre, mert a vád szerint „kommunista szervezetet alapítottak”, valamint két személy ellen a forradalmi törvényszékben való szerepvállalásuk miatt indult büntetőeljárás.¹⁸ Az 1920. január 12-i és 17-i ülés alkalmával foglalkozott a bizottság a városi közalkalmazottak szabadszervezetének irataival és jegyzőkönyveivel, ugyanis az ezen szervezetben való tagság már eleve alapos gyanú árnyékát vetette az eljárás alá vont személyekre. Ennek magyarázata az, hogy a szabadszervezetet néhány magasabb rangú törvényhatósági alkalmazott hozta létre, sőt alapszabályát dr. Miszti Károly, akkori tisztii főügyész fogalmazta, még a tanácskormány hatalomra kerülése előtt, érdekvédelmi célokból. E szervezet a 133 nap alatt azonban a Közalkalmazottak Országos Egyesülete debreceni fiókszerveként működött, s azon tagjai, akik nem léptek ki belőle, kommunista magatartás gyanújába ke-

¹⁴ MNL HBML IV. 1414. b. 79. d. iktatószám nélkül

¹⁵ MNL HBML IV. 1403. j. 1. k.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Pl.: MNL HBML 1403. j. 1. k. 1920. január. 12. és 13. jegyzőkönyvek

¹⁸ MNL HBML IV. 1403. j. 1. d. A proletárdiktatúra alatti szereplésükért felelősségre vont személyek kihallgatási és egyéb iratai

veredtek, mivel számos jegyzőkönyv bizonyította, hogy a szabadszervezet közgyűlése megpróbálta a város irányítását magához ragadni. Természetesen nem minden tag esetében állt meg e vád, és sokakat felmentettek a fegyelmi eljárások során. A másik, már önmagában terhelő tény a feltárt gyakorlat szerint a szabadkőműves páholyban való tagság volt. Emiatt került sor dr. Kun Béla bizottsági tag kilépésére is, mivel bebizonyosodott: maga is tag volt, bár előzőleg a páholyból kilépett.¹⁹ A későbbiek során egyre több magas rangú városi vezetőről derült ki, hogy szabadkőműves volt, így a bizottság egyik utolsó ülésének jegyzőkönyve a következőt tartalmazza: „magában véve a bizottság a szabadkőművességet terhelő adatnak nem értékelte.”²⁰ A volt tagok persze a szóbeli helytelenítést így sem úszhatták meg, bár végül mindegyiküket igazoltnak nyilvánították.

1920 februárjától kezdve a bizottság megszűnéséig a tanúkihallgatások és általában a bizonyítási eljárások lefolytatására került sor. A már hivatkozott rendelet lakonikus rövidséggel, de meghatározott néhány alapvető szabályt. Így például rögzítette a kontradiktórius jelleget,²¹ azaz az eljárást szóban kellett lefolytatni (ami persze nem zárta ki az írásos bizonyítási eszközöket, például jegyzőkönyvek, igazolások, iratok), előírta a kötelező jegyzőkönyvvezetést,²² a szóbeli és az egyszerű többségű döntéshozatal elvét (szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata döntött).²³ A tanúk kihallgatását két-két fő végezte eleinte, azonban április 29-től teljes tanácsban foganatosítottak minden eljárási cselekményt, így a tanúk kihallgatását is.²⁴ Ez azért volt jobb megoldás, mert a döntéshozatal során mindig a teljes bizottság hozta meg a határozatot, s ennek ily módon voltak olyan tagjai, akik, jóllehet, nem közvetlenül a tanúktól szereztek tudomást az egyes tényállásokról, mégis eldönthették az ügy végkimenetelét, akár a megfelelő rálátás hiányában is. Márpedig a modern értelemben vett jogszolgáltatás (mivel a jelen esetben kvázi bírói testület járt el) alapvető kritériuma az, hogy az ügyben döntő jogalkalmazó közvetlenül észlelje a döntését megalapozó tényezőket.

A bizottság hatáskörét illetően két dolgot érdemes megemlítenünk. Az első, hogy milyen jellegű döntéseket hozhat. A BM rendelet kimondta, hogy a magáncélú egyesületek esetén csak felmentő vagy az egyesületből kizáró döntés születhet.²⁵ Ám az állami szerveknél némileg más volt a helyzet, hiszen a törvényhatósági közgyűlés egy ad hoc bizottsága nem foszthatta meg a tisztviselőket állásuktól és nem sodorhatta veszélybe az ő vagy családjuk egzisztenciáját. Ezért az a döntés született, hogy a bizottság csupán javaslatot tehet a tisztviselő felettesének arra vonatkozóan, hogy az eljárás alá vont személyt igazolja, elbocsátani javasolja, fegyelmi vizsgálat lefolytatását javasolja ellene vagy egyéb más, enyhe szankciót alkalmaz vele szemben. Ez utóbbit a bizottság saját hatás-

¹⁹ MNL HBML IV. 1403. j. 1. k. 1920. május. 03. jegyzőkönyv

²⁰ MNL HBML IV. 1403. j. 1. k. 1920. szeptember 8. jegyzőkönyv

²¹ 15008/1920. BM rendelet 4. §

²² Uo.

²³ 15008/1920. BM rendelet 5. §

²⁴ MNL HBML IV. 1403. j. 1. k. 1920. április. 29. jegyzőkönyv

²⁵ 15008/1920. BM rendelet 5. §

körében gyakorolhatta, s ilyen fenyték volt például a tiszteletbeli címtől való megfosztás, vagy a tanúsított viselkedés helytelenítése. Azt, hogy a bizottság döntése nem bírt kötelező erővel, jól szemlélteti, hogy míg a testület 38 tisztviselővel szemben javasolta a fegyelmi vizsgálatot, addig azt ténylegesen csupán kilenccel szemben folytatták le, s annak is többsége felmentéssel végződött.²⁶ A rendelet az egyesületek esetében nem biztosított jogorvoslatot az érdemi döntéssel szemben, ha az eljárás alá vont személy azonban alaki jogi szabálysértést észlelt a folyamat során, a törvényhatóság első tisztviselőjéhez fordulhatott panasszal 15 napon belül, illetve másodfokú (az egész eljárást tekintve harmadfokú) szervként ebben az esetben a belügyminiszter járt el. A törvényhatóságok esetében természetesen – mivel a döntés nem volt kötelező erejű, csupán ajánlás, így – értelmetlen lett volna jogorvoslatot biztosítani ellene, bár a tiszteletbeli címtől való megfosztás esetén talán méltányosabb lett volna a jogorvoslati lehetőség biztosítása. A másik érdekesség, hogy a bizottság hatásköre idomult a közigazgatási szervezet hierarchiához. Példának okáért a Debreczeni Kerületi Munkásbiztosító Pénztár alkalmazottjaival szemben, bár az eljárás itt indult meg, utóbb a bizottság azt megszüntette, mivel a pénztári tagok esetében a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium (tehát egy magasabb szintű szerv) igazolóbizottsága volt jogosult eljárni.²⁷

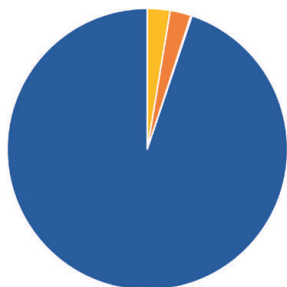
A Balthazar-féle igazolóbizottság 1920. szeptember 29-én tartotta utolsó, 26. ülését. Kilenc hónapos működése során valamivel több mint 1450 igazolási eljárást folytatott le és 75 tisztviselővel szemben javasolta valamilyen szankció kiszabását, ebből 35 esetben a tisztviselő állásából való azonnali elbocsátását. E felelősségre vonási folyamat befejezéséről a debreceni közigazgatási bizottság 1921. január 5-i határozatának szövege értesített mindenkit: „A Kormányzó Ur Öfőméltósága, a Kormány és általában az új politikai irányzat – a múltat áthidalva – a kiengesztelődés útjára lépett, a megbosszúlás politikájától eltért s vissza akar mindenkit bocsátani régi munkaköréhez, kövesse a közigazgatási bizottság is azt az utat s mivel nagyon sok tisztviselő, olyan is, akinek távolléte igen nagy kárára a közigazgatásnak, eljárás alatt áll – vétessék minden egyes elrendelt fegyelmi ügy revízió alá, de különösen a felfüggesztéssel kapcsolatos ügyek.”

²⁶ V.ö.: MNL HBML IV. 1414. b. 79. és 80. d. vonatkozó tételei. Az eljárások száma máshol is erőteljesen nőtt; a budapesti adatok ezt jól szemléltetik. Csizmadia Andor egyik tanulmánya szerint a budapesti közigazgatási területen 1919 és 1943 között a fegyelmi eljárások több, mint 25%-a indult a tisztviselők Tanácsköztársaságban való működése miatt, ami összességében elég magas arány. Talán még árulkodóbb az évek szerinti megoszlás: 1919-ben 130 ilyen ügy indult, s a következő években az arány visszaállt normál állapotába: 1920-ban 20, 1921-ben 47. Csizmadia, 1982: 829.

²⁷ MNL HBML IV. 1403. j. 1. k. 1920. július. 4-én kelt hivatalos levél

Az eljárások során bizonyítékként felhasznált egyik fotó, amin a Tanácsköztársaság idején vezető pozíciót betöltő személyek láthatók. (MNL HBML 1403. j. 3. d.)

Az eljárások eredményei

- Elbocsátás
- Fegyelmi eljárás lefolytatása
- Igazoltnak tekintett

Levéltári források és szakirodalom

MNL HBML = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

1403. j. = Debrecen Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Balthazar-féle Igazolói Bizottság iratai

1414. b. = Debrecen Város Közigazgatási Bizottságának iratai. Ügyviteli iratok

Balogh, 2014 = Balogh Judit: Krasznarécsei Mártonffy Marczel (1875–1943). 279–296. In: P. Szabó Béla (szerk.): „ernyedetlen szorgalommal...” A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914–1949). Debrecen, 2014.

- P. Szabó, 2002 = P. Szabó Béla: Szepesváraljai Haendel Vilmos: A vitatott politika-professzor. 235–281. In: P. Szabó Béla- Madai Sándor (szerk.): A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947). Debrecen, 2002.
- P. Szabó, 2020 = P. Szabó Béla: Haendel Vilmos jogászprofesszor, a Debreceni M. Kir. Tisza István- Tudományegyetem 1942/43. tanévi rector magnificusa. Gerundium, 2020. 1–2. sz. 15–48.
- Csizmadia, 1982 = Csizmadia Andor: Fegyelmi jog a közigazgatásban a két világháború között. Állam és Igazgatás 1983. 9. sz. 821–830.
- Csohány, 2002 = Csohány János: Szentpéteri Kun Béla: A tudós egyházbiztos és sokoldalú szervező. In P. Szabó Béla- Madai Sándor (szerk.): A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947). Debrecen, 2002.131–153.
- Koi-Schweitzer, 2020= Koi Gyula- Schweitzer Gábor: A levéltári kutatás. In Jakab András- Sebők Miklós (szerk.): Empirikus jogi kutatások, Budapest, 2020. 477–496.
- Schlachta, 2021= Schlachta Boglárka Lilla: Adalékok a bírói hivatás történetéhez a Budapest Főváros Levéltárában feltárt iratok tükrében (1890-1938). In Szikora Veronika- Balogh Judit (szerk.): Díjnyertes gondolatok: Tanulmányok a 35. OTDK Állam- és Jogtudományi szekciójának első helyezett szerzőitől. Debrecen, 2021. 257–280.
- Szivós, 2021= Szivós Kristóf: A Tanácsköztársaság után felállított igazolóbizottság körüli vita a Budapesti Tudományegyetem jogi karán. Jogtörténeti Szemle, 2021. 4. szám 37–45.
- Takács, 2018= Takács Péter: „Most már nincs magánjog, nincs közjog, szüntessék be az előadásokat.” Szladits Károly tanúvallomása a népbiztosok perében (1920). Jogtörténeti Szemle 2018. 3-4. szám 97–104.

■ A Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete 2022. június 20–22. között tartotta vándorgyűlését Budapesten, amelynek tartalmáról e lapszámunkban olvasható részletes tudósítás. A következőkben az ott elhangzott előadások közül adunk közre kettőt írott, szerkesztett változatban.

Bernád Rita-Magdolna

A levéltáros szakma újabb kihívása: a levéltár-pedagógia

Gyermekprogramok a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltárban

A levéltár-pedagógiai foglalkozások szolgáltatássá válásának rövid története

A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár összesen kilenc gyűjtőlevéltárból áll, amelyek nyolc városban működnek (Gyulafehérvár, Kolozsvár, Szamosújvár, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Gyergyószentmiklós és Csíkszereda). Elsőként a központi, gyulafehérvári érseki levéltárban tartottak levéltári órákat a 2010-es évek közepe táján a Hittudományi Főiskola növendékeinek, amelyek raktárlátogatással egybekötött egyház-igazgatástani tanóráknak minősültek.

A fiatalabb iskolás korosztály részére tervezett, gyakorlati foglalkozásokat is magában foglaló négyórás program megtartására először 2016. április 19-én került sor Gyergyószentmiklóson, az akkori első osztályosokkal egy alternatív oktatási héten.¹ A kezdeményezés személyes érintettség révén, első osztályos kisgyermek szülőjeként, a pedagógussal való közvetlen kapcsolat segítségével kezdődött. Innentől kezdve a színes tematikájú látogatásból egy újabb levéltári szolgáltatás született az erdélyi magyar levéltárak életében, a levéltár-pedagógia.² Az ekkor nyújtott levéltári diákprogram tetszetős tartalma és különleges híre hamar elterjedt a környék iskolái között. Napjainkig felkeresik levéltárainkat elemi és középiskolai osztályok is, rendszerint a román közoktatási tanrend részét képező *Iskola Másként Hét* keretében, gyűjteménylátogatás és napi szakfoglalkozások céljából.³ A népszerűsítés „szájhagyomány” útján történik, általában egyik tanerőtől

¹ <https://erseksego.hu/content/leveltarpedagogiai-nap-gyulafehervari-foegyhazmegyei-leveltargyergyoszentmiklosi> (A letöltés ideje: 2022. szeptember 16.)

² <https://romkat.ro/2017/06/08/ujabb-leveltar-pedagogiai-foglalkozas-a-gyergyoszentmiklosi-gyujtoleveltarban/> (A letöltés ideje: 2022. szeptember 16.)

³ Az *Iskola Másként Hét* egy olyan alternatív tanhét, amelyet a Tanügyminisztérium rendelt el 2012-ben. Tulajdonképpen egy nemformális oktatási időszak, amely nem a szokványos környezetben történik. Célja, hogy az ország valamennyi oktatási intézményéből, az óvodásoktól az érettségizőkig, bevonjanak mindenkit egy egyhetes interaktív programsorozatba, általában a tanév második félévében, amikor az óvodások és a diákok többféle közegben megfordulhatnak, gyakorlati tevékenységeket

értésül a másik pedagógus kolléga, illetve a szülők ajánlják a tanítónak vagy az osztályfőnöknek olyan szülői értekezletek alkalmával, amelyeken előzetesen az alternatív oktatási hét tartalmát tárgyalják és állítják össze.

A gyermekekkel végzett tevékenységeknek nagy előrelépést biztosított 2019-ben egy Bethlen Gábor Alap által közzétett pályázat, amelyet *Gyermekbarát programok* címmel hirdettek meg. Az ekkori nyertes pályázatnak köszönhetően sikerült megalapozni a levéltár-pedagógiai műveletekhez elengedhetetlen technikai alapkészletet, az eszközöket (például különböző pecsétnyomók, írógépszalagok), valamint beszerezni a kézzel készíthető munkákhoz szükséges anyagokat (pecsétviasz, kartonok, színes papírok, írószerek, ragasztók).

A levéltárban zajló oktatási alkalmak gyakoriságának és a növekvő tendenciának köszönhetően 2022 márciusától a levéltár-pedagógiai foglalkozás hivatalosan is bekerült a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár szolgáltatásai közé, egy iskolai napos (4–5 órás) pedagógiai program és egy hetes levéltári tábor keretében.

A levéltári foglalkozások eddigi helyszínei és résztvevői

A kifejezetten elemi és középiskolai csoportok részére szervezett levéltári tevékenységek eddig három városban valósultak meg. Csíkszeredából a Nagy Imre Általános Iskola, a Petőfi Sándor Általános Iskola, a Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium⁴ és a Márton Áron Főgimnázium 1–12. osztályos diákjai vettek részt hasonló programokon a Csíksomlyón létesült Csíkszeredai Gyűjtőlevéltárban, Könyvtárban és Restaurátor Műhelyben.

Székyudvarhelyen a Tamási Áron Gimnázium 9–12. osztályos tanulói, míg Gyergyószentmiklóson a Fogarasy Mihály Általános Iskola, a Vaskertes Általános Iskola, a Kós Károly Általános Iskola és a Salamon Ernő Elméleti Líceum 1–12. osztályos iskolásai részesültek a gyakorlati képzésekben.

2016-tól napjainkig együttesen 17 gyermekcsoport, vagyis 560 diák vett részt az intézmény nyújtotta levéltári tevékenységeken.

A foglalkozások típusai

Az egynapos levéltár-pedagógiai és a tábori tevékenységek is nyolc foglalkozástípus köré szerveződnek. Ezeket az alábbiakban részletesebben ismertetem.

Gyűjteménylátogatás

Az iratgyűjtemény látogatásának célja a vizuális élménynyújtáson túl az elméleti szakismertetek közvetítése, sajátos levéltártani kifejezések (fond, állag, proveniencia, pertinencia)

---

végezhetnek vagy éppen különféle szociális helyzeteket ismerhetnek meg. A javasolt elfoglaltságok összegyűjtése, megtervezése és lebonyolítása a tanügyi személyzet feladata.

⁴ Hargita Népe. 2019. október 17.

tanítása. A levéltárban különböző irattípusokkal ismerkedhetnek (anyakönyv, iktatott irat, számadáskönyv, jegyzőkönyv, historia domus, személyi hagyaték, tervrajz, fotó), valamint megtapasztalhatják a tárolási körülményeket és az ehhez kapcsolódó terminológiát is rögzíthetik (mikroklíma, termohigrométer, Salgó polc, savmentes doboz, pallium). A könyvtárlátogatás alkalmával példák szemléltetésén keresztül lehet olyan fogalmakat tisztázni, mint az ősnymtatvány, antikva és régi könyv, valamint egyéni kérésre kötetek azonosítása, kötésük anyagainak felismerése és a könyv tartalmi megállapítása is megtörténik. Amennyiben a foglalkozás Csíkszeredában zajlik, és a restaurátorműhely is sorra kerül, itt különleges gépekkel, berendezésekkel, változatos szerszámokkal, eszközökkel és restaurátori anyagokkal is kapcsolatba kerülhetnek a résztvevő diákok.

Oklevél- és dokumentumkészítés

Ez a foglalkozás segíti a diákot eligazodni a különböző korok oklevelei és dokumentumai között, és felismerni egy irat keletkezésének idejét pusztán a formai ismertetőjegyek - így például íráskép, íróanyag, íráshordozó anyag, hitelesítési technika – segítségével. A tanulók igény szerint a levéltári irat három különböző típusát készíthetik el, ezáltal az elméleti bevezető oktatás során tanultakat gyakorlattal mélyíthetik el.

a) Középkori oklevél

Elsőként egy középkori, függőpecséttel hitelesített kiváltságlevél formai részeivel ismerkedhetnek, majd pergamenutánzatú, krémsárga árnyalatú kartonlapokból saját oklevelet hoznak létre. A plicatura felhajtása után fekete tintába mártogatott pennával (lúdtollal) vagy stylusszal (nád- vagy fapálcikával) és egy előre kikészített gótikus ábécéminta segítségével gyakorolhatják az írást. A tintafőlöslég eltávolításához itatóspárnát is használhatnak. Az így elkészült oklevelet helyben, közösen főzött, ételfestékkel pirosra színezett, só-liszt alapú gyurmából formázott függőpecséttel hitelesíthetik, amelyet sodrott pamutzsinórral illesztenek az oklevélhez. A befűzött lecsüngő zsinórszálakra gombóc alakban elhelyezett piros gyurma a korabeli méhviasz képlékeny anyagát helyettesíti, amelybe fémből készült, fakszimile pecsétnyomót nyomnak, hogy az oklevélkibocsátás utolsó és egyben egyik legfontosabb mozzanatát is megtapasztalják.

b) Újkori zárt, bizalmas tartalmú levél és modern kori kiváltságlevél

A titkos tartalmú levél készítése könnyen hajtogatható, krémes árnyalatú papíriveret feltételez változatos, álló és fekvő formákban, amelyet a tűréstechnika elsajátítása után zárópecséttel erősítenek meg.

A modern kori nyílt tartalmú levelet (pl. kiváltságlevél, anyakönyvi igazolás, kano-noki kinevezés) hasonló árnyalatú papírlapból készítik, pennával és tintával, egy fény-másolat vagy fotó alapján. Az így nyert leveleket a tanoncok rányomott viaszpecséttel „autentifikálják”.

A vörös pecsétviaszt viaszkanálban olvasztják meg gyertyaláng fölött és háromféle pecsétnyomóval rögzíthetik az oklevélhez. Az egyik a berecki plébánia 1840-ben öntött pecsétnyomójának a rekonstrukciója, Szent Miklós védőszent ábrázolásával (átmérője 30 mm), a másik a gyulafehérvári székeskáptalan 18. századi typariumának a hasonmása, Szent Mihály arkangyallal a pecsétképen (átmérője 50 mm), míg a harmadik egy életfát megjelenítő, 25 mm átmérőjű, szakboltokból beszerzett typarium.

c) 20. századi hivatalos levél

A különböző korszakok változó íráshordozóinak és íróeszközeinek érzékeltetése és megtapasztalása érdekében az iskolások régi, használaton kívüli írógépeket is kipróbálhatnak, amelyekkel levelet gépelhetnek. A másolatok készítéséhez indigót is használnak. A pedagógiai foglalkozásokhoz használt írógépek között van 1936-ban gyártott Diplomát Simplex márkájú, 1946-ban Kanadában gyártott Underwood Universal, 1960-ban Svájcban gyártott Gabriele Triumph darab és egy szintén svájci előállítású, 1963-as Hermes Media 3 típus is. Az írógépek „legfiatalabb” darabját az 1980-as évek elején gyártották. Ezek az írógépek a levéltári- és könyvtári gyűjtőutak alkalmával plébániákról, valamint papi hagyatékokból kerültek a levéltár gyűjteményébe.

A 20. századi hivatalos levelek elkészítésének végeztével a hitelesítéshez használaton kívüli plébániai gumibélyegzőt és tuspárnát alkalmaznak. Más esetben a kész okmányt egy szintén káptalani pecsétkép alapján gyártott száraz pecsétnyomóval bélyegzik meg.

Magyar paleográfia

Az iratolvasási gyakorlat főként középiskolás diákok esetében végezhető sikerrel. A paleográfia óra a kora újkori iratok olvasását biztosítja kétféle átírási módszerrel (betűhűség, korhűség). Az egyik leggyakrabban olvasott oklevél Bethlen Gábor konvenciója Krasznay Tamás szakácsmesterével, amely 1613. november 28-án kelt.⁵ Erről a diákok fényképmásolatot kapnak kézhez és kétféle átírást is jegyzetekkel, amely az esetleges elakadásnál segítségül szolgál számukra. A dokumentum sorait felváltva olvassák, a rövidítéseket és a kancelláriai formulákat feloldják, értelmezik. Az idegen szavakat, latin kifejezéseket közösen interpretálják szótörténeti táruk és szótárak segítségével. Egy másik, erre az alkalomra rendszeresen használt oklevél 1646 szeptemberében, Csíknagyboldogasszonyban keletkezett és az eljárás hasonló a Bethlen Gábor-féle oklevél értelmezéséhez.

Az iratolvasási gyakorlat előkészítésekor lényeges szempont az olvasásra szánt irat gondos kiválasztása, ugyanis az írásképe épsége, a betűvezetés tisztasága és könnyedsége szavatolja a kezdeti sikerélményt.

---

⁵ Az oklevél átírásához lásd Bernád Rita: Cum să edităm izvoarele arhivistice? In: Cum scirem istoria? Apelul la științe și dezvoltările metodologice contemporane. Alba Iulia, 2003. 130.

Könyvkészítés

A levéltár-pedagógiai kínálat egyik legkomplexebb ténykedése a könyvkészítés, amely gondos előkészületet igényel és több eszközre, illetve alapanyagra van szükség hozzá. Ezért az ifjancok általában tábori időszakban készíthetnek merített papírt hagyományos módszerekkel, növényi rostokból, mint például száraz nádszár és nádvirág, továbbá új-rahasztított papírból, a résztvevők által hozott, kiselejtezett ponyvakönyvekből és régi iskolás füzetekből.⁶ Az előkészítés szorgos és kitarító fizikai munkát igényel, ugyanis a száraz nádakat és az újrahasztítottásra szánt papírlapokat össze kell aprítani kézzel vagy ollóval, beáztatni, majd alaposan összeturmixolni. Ebből sűrű pép készül, amelyhez cellulózrostot kell arányosan adagolni, majd langyos vízzel felhígítani. Az így előállított, teknőkbe és tálakba osztott papírmasszából – a megfelelő állag és sűrűség elérése után, merítőszitákkal egyenként papír meríthető. Az ekképpen nyert papírlap a víz lecsurgatását követően méretre szabott textilanyagra simítható, majd a maradék nedvességfő-
lősleg szivaccsal történő leitatása után ruhaszárítóhoz csíptetve szárítható. A művelethez fokozott kezűgyesség kell, ugyanis a még nedves papír beszakadhat már a szitáról történő leválasztás során, vagy szétmállhat, így a folyamatot gyakran meg kell ismételni. Az elméleti ismeretek átadása és befogadása, valamint a leleményesség igénye szülte az esetlegesen elszakadt, még nedves lapok kiegészítését papírpéppel, az újraöntés megelőzéseként, ahogyan a restauráláskor is történik. A hagyományos, növényi rostokból előállított papíron kívül készülnek festett, színes papírok is, de a résztvevők fejleszthetik kreativitásukat is, virágszirmokkal és szárított virágfejekkel díszített papírivekkel, amelyeket előzőleg ők maguk otthon gyűjtenek és préselnek ki erre az alkalomra. Előfordul, hogy egy-egy diák a hagyományos papírt színes papírpép kanállal történő csepeggetésével is díszíti; a változatosság és a spontán ötletmegosztások végigkísérik a táborok egészét, amivel nemcsak egymást, hanem a tábor szervezőit és levezetőit is gazdagítják.

A kiszáradt, textilanyagtámaszról gondosan leválasztott, ivrét túrt papíriveket füzetekbe varrják, majd ezek felvarrása után kerülnek az így nyert könyvecskékre a karton alapú kötéstáblák, melyek gerince textiltől készül. A táblák könyvtesthez való illesztését lúdtollal vagy fapálcikával és tintával feliratozott, korhűre kivágott címkék ragasztása követi.

A diákok a papírfestést is kipróbálhatják, ami babkávés vagy cikóriakávés oldattal történik. A papíriveket bemelegítik a lapos tálakba előkészített kávéoldatba, amíg az a papírív teljes felületét el nem lepi, majd a kívánt árnyalat fixálását egy másik, szintén lapos formájú, általában műanyag edényben ecetes-vizes oldat biztosítja. Az így nyert papírlapok szárítása szárítóállványon történik.

⁶ <https://romkat.ro/2022/07/09/leveltari-es-konyvrestauratori-tabort-tartottak-gyergyoszentmiklosan/> (A letöltés ideje: 2022. szeptember 21.)

Bördíszítés, bőr kulcstartó készítése

A bőrrel való munkavégzés szerves része egy könyvkötő műhelyben zajló munkának, ezért a foglalkozásokon hangsúlyt kap a bőryanaggal végzett kézműves tevékenység is. Ennek egyik könnyen előállítható terméke a kulcstartó, amely a levéltárak biztonságát nyújtó kulcsoknak is kelléke lehet. A gyermekek a megadott sablon alapján körbevágják a bőrt, szívpapírból merevítőt is vágnak hozzá, belehelyezik a fémkarikát, megkenik ragasztóval az összehajtott, egyforma bőrréteg belsejét, majd az előre hevített typariumokkal kellő óvatosság mellett díszítik a külső bőrfelületet. A készlet legkedveltebb darabjai a Jézus-monogramot és a Mária-monogramot megjelenítő szerszámok. A bördíszítő eszközök a csíksomlyói ferencesek egykori könyvkötő műhelyének 17. századi szerszámkészlete alapján előállított hasonmások. Ezáltal a diákok közelebb kerülhetnek az erdélyi szerzetesrendek szerteágazó, kultúrateremtő tevékenységének megismeréséhez is.

Állományvédelmi műveletek végzése

Az iskolások a preventív konzerválás alapműveleteit a Csíksomlyón működő restaurátorműhelyben tanulhatják meg. Megtapasztalják a ph-toll fontosságát, amellyel a papír savassága vagy bázikussága állapítható meg. Száraz tisztítást végezhetnek ecsettel és porszívóval a számukra kikészített könyveken, ugyanakkor kipróbálhatják a Spirabilia munkaállomást is. Ezen kívül fakultatív módon bőrkötéseket tisztíthatnak puha rongy segítségével és ápolási műveleteket is végezhetnek rajtuk.

Levélbortékok hajtogatása

A levéltári tevékenységek egyik népszerű elfoglaltsága az origami. Korcsoporttól függően a gyermekeknek háromféle boríték hajtogatására van lehetőségük, amelyek nehézségi szintje életkor szerint különbözik. Eltérő típusú és méretű borítékokat tűrögethetnek, amelyeket színes papírból alkotott, szintén origami elemekkel díszíthetnek. A díszítő darabok ragasztását helyben, közösen főzött csirizzel ragasztják fel munkáikra. A kreatív foglalkozás alatt a boríték kialakulásának történetét is végighallgatják.

Dobozok hajtogatása

A fődobozok hajtogatását általában a nagyobb tanulók szokták igényelni. Az origami-dobozok készítéséhez nyolc darab, A4-es vagy A3-as szabvány méretű papírból négyzet alakúra kimetszett lapra van szükség, amelyet egyforma tűrésrend szerint hajtogatnak, majd négyesével összefűznek. Az ekképpen készült két egyforma dobozelem egymásra helyezéssel nyerhető a végleges doboz.

A foglalkozások célja

A tanulók változatos foglalkozásokon vehetnek részt, amelyek általában egy levéltár és könyvtár tartalmának genezise köré épülnek. Hogyan születik egy levél és egy könyv? Milyen anyagokból? Milyen eljárásokkal? Ha megsérül az idők során, hogyan javítják ki? Ugyanis ha tudjuk, hogyan keletkezik egy irat, vagy hogyan varrnak össze és kötnek be egy könyvet, ismerjük a lépéseket, az eljárások sorrendjét, akkor a visszaállításra is képesek lehetünk, ugyanis egy restaurálás folyamatában is ugyanaz történik, csak fordított sorrendben, vagyis a késztermékből, alkotásból az összetevők, elemek irányába haladunk.

A tanulók nemcsak az írott és nyomtatott egyháztörténeti emlékekkel, történelmi hagyatékunk forrásaival ismerkedhetnek meg, hanem azok őrzési feltételeivel és tárolási technikáival is. Számottevő gyakorlati tudást sajátíthatnak el a történelmi dokumentumok és kötetek anyagai keletkezésének és előállításának megtapasztalásával: papírkészítés, -festés, könyvkötészet, különböző pecsétek öntése, origami-levélboríték és -doboz készítés, bőrdíszítés, írógép- és indigóhasználat stb.

Az állományvédelmi alapismeretek és alapeljárások elsajátítása (szerves-szervetlen anyagok megkülönböztetése, a háztartási gépek használata a konzerválási-restaurálási beavatkozásokban a restaurátorműhely alapeszközeiként) mellett több gyakorlati célú, praktikus képességre tehetnek szert (újrahasznosítás, ételkészítés alapú ragasztóanyagok előállítása).

A magyar nyelvű levéltári anyag silabizálásával, a rövidítések feloldásával és a történelmi iratok tartalmának megfejtésével, amelyre a paleográfiai olvasásgyakorlat alatt kerül sor, elmélyíthetik nyelvemlékeink értelmezését, valamint szókincsünk gazdagságának felismerését és értékelését.

A levéltári oktatófoglalkozások összességében hozzájárulnak a fiatalok kreatív, szociális és kognitív készségeinek együttes fejlesztéséhez is. Mint tudjuk, a tapasztalati úton szerzett tudás maradandóbb, mert eredményesebb személyes működéshez vezet, ugyanis nem elméletekre, hanem a résztvevők saját, tényleges tapasztalataira, megélésére épül.

Eszköz- és kellékszükséglet foglalkozások szerint

1. Középkori és újkori oklevél (zárt és függőpecsétes): karton, lúdtoll, tinta, itatós, viaszrúd, viaszkanál, gyertya, zsinór, pecsétnyomó(k), házilag főzött piros gyurma (kicsiknek), betűnyomda (kicsiknek)
2. Függőpecséthez házi gyurma: ¼ kg liszt, 3 dl víz, 2 evőkanál só, 2 evőkanál olaj, 1 kiskanál citromsav, ételfesték, fémedény, elektromos rezsó vagy főzőlap (kb. 20 db pecsétre elegendő)
3. Gépelt levél: írógép, esetleg indigó, papír, szárazpecsétnyomó, gumibélyegző és tuspárna
4. Papírmerítés: cellulózrost vagy/és használt papír, víz, turmixgép, edények (mosdótál vagy műanyag kád), merítő sziták (farámára feszített és hozzárögzített szitaanyag,

- valamint egy vele megegyező méretű, szita nélküli fakeret), textilanyag (terítő, törülköző), szivacs, vasaló (szárítóállvány, prés), festékek, esetleg szárított növények, száraz nádszálak
5. Papírfestés: papír, kávé, ecet, víz, tálak
  6. Könyvkötés: papírlapok, textil (gázsinak), cérna, tű, olló, karton, ragasztó, ecsetek, gumihengerek, prés
  7. Csirizfőzés: rezsó, fémedény, liszt, víz, kanál
  8. Bőrdíszítés, bőrkulcstartó: fémkarika, bőrök, minták, olló, díszítő szerszámok, rezsó
  9. Origami dobozok, borítékok: színes papír, fénymásolópapír, esetleg ragasztó, színes szalvéta

Visszajelzések diákok és kísérő pedagógusok részéről

A program zárásaként fontosnak tartom az élmények, tapasztalatok megosztását a résztvevő diákok és tanárok, tanítók részéről, ami a továbbiakban segíti a diákprogramokat vezető levéltárost a tervezésben, a foglalkozások igény szerinti alakításában, esetleg módosításában. A visszajelzések szóban vagy írásban történnek, a rendelkezésre álló idő függvényében.

Az alábbiakban a tanulók és tanítók benyomásaiból idézek néhányat:

- „Isten fizesse meg a lelkes fogadtatást, a kedves szavakat, a szakmai útmutatást, az ízletes teát és a foszlós kalácsot! Hálás köszönet! Szép emlékekkel és tartalmas élményekkel gazdagodtunk.”* (E. Cs. tanítónő, 4. oszt.)
- „Felejthetetlen élmény volt mindannyiunk számára, nagyon érdekes és izgalmas dolgokat tanultunk a mai nap. Köszönjük!”* (12. oszt.)
- „Hálásan köszönöm az élménydús, érdekes foglalkozásokat, a bensőséges hangulatot, a vendégszeretetet, valamint a szakmaiság magas fokát, amelyekkel gazdagodhattunk testben, lélekben.”* (W. E. tanítónő, 2. oszt.)
- „A tábor nagyon ötletes és kreatív volt, nagyon tetszett és a hely is szuper volt!”* (V.A. 7. oszt.)
- „Szuper volt! Remélem, jövőben is lesz. Életem Best Tábora!”* (E.O. 6. oszt.)
- „Nagy élmény volt! Hálás köszönet!”* (K.H.)
- „A legjobb tábor. Nekem nagyon tetszett, mert nagyon sok mindent csináltunk és az étel is nagyon finom volt. Egyszóval nagyon fantasztikus volt a tábor, én még máskor is szeretnék jönni.”* (Balázs, 11 éves)
- „Ez a tábor nagyon jó volt, mert volt sok dolog (...), s olyan volt, mintha visszamennénk az időben.”* (András, 11 éves)
- „A legjobb élményem az volt, hogy könyvet kötöttünk.”* (Olga, 11 éves)
- „Nekem az volt jó, amikor papírt öntöttünk.”* (Borika, 9 éves)
- „Nekem az tetszett, amikor mentünk a könyvtárba, és olvastunk, és amikor írógépeztünk.”* (Petra, 9 éves)

- „Olyan dolgokat tudtam meg, amiket nem tudtam: papírt készíteni, könyvet varrni. (...) Ez a legjobb tábor!” (Péter, 12 éves)
- „Leginkább ebben a táborban azt élveztem, hogy rengeteget kézműveskedtünk. (...) A papírmerítés volt a legfárasztóbb, de nagyon megérte. Minden nap után nagyon kifáradtam, de azért élveztem.” (Boróka, 11 éves)
- „Köszönöm, hogy eljöhettek ebbe a táborba! Sok mindent megtanultam, mint pl. a papírmerítést, papírból doboztűrőgetést, bőrből kulcstartó készítést, pecsételést, könyvkötést és sok minden mást.” (Cecília, 12 éves)

Tervek, jövőbeni elképzelések

Mivel az eddigi programok is igény és kereslet szerint alakultak, így újabban napirendre került a családi levéltári táborok és programok megszervezése. A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár munkatársai 2018-tól kezdődően évente találkoznak a levéltárosok védőszentje, Szent Lőrinc emléknapja (augusztus 10.) környékén.⁷ A kétnapos rendezvény az első, szakmai megbeszélésre szánt időszakot követően mindig alkalmat nyújt egy családi programokkal átszőtt együttlétnek is, amely magában foglalhat hasonló tematikájú, oktató- és kézműves-foglalkozásokat is.

Mindemellett felmerült egyházi és kulturális eseményekhez, különböző évfordulókhoz társuló, tematikus rendezvényekbe való bekapcsolódás ötlete és igénye, utóbbi az érdeklődőbb plébánosok részéről, pl. munkaközösségi lelki napok keretében.

Ami a tematikabővítést illeti, a következő tevékenységekkel lehet szélesíteni a kínálatot: cipópecsét (függőpecsét) készítése méhviaszból, színes zsinór sodrása, ún. kötélverés a függőpecséttekhez (magyar királyi kiváltságlevelekhez piros-fehér-zöld színű, és császári kinevezésekhez fekete-sárga), vagy tinta előállítása korabeli receptek alapján (koromból, vasgalluszból).

Az eddigiekhez hasonlóan foglalkozásaink kínálatán, tartalmán az igények és a tapasztalatok figyelembevételével szándékozunk alakítani.

⁷ <https://romkat.ro/2019/08/27/leveltarosok-vandorgyulese/>; <https://romkat.ro/2021/08/17/leveltarosok-lorinc-napi-talalkozoja/>; <https://romkat.ro/2022/08/15/lorinc-napi-leveltaros-talalkozo/> (A letöltés ideje: 2022. szeptember 21.)

Gyűjteménylátogatás, pecsétöntés, oklevél- és könyvkészítés
a Gulafehérvári Főegyházmezei Levéltárban

Ismerkedés az oklevelekkel, állományvédelmi műveletek, dobozhajtogatás a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltárban

■ *A Magyarországi Egyházi Levéltárosok egyesülete vándorgyűlésén elhangzott előadás fontos és aktuális kérdést feszeget, a gyülekezetek őrizetében lévő gyűjteményi értékek nyilvántartását, sorsát. E kérdés más egyházakat is érint, s a közelmúltban folyóiratunk, és más szakmai folyóirat is foglalkozott a témával. Érdekes a továbbgondolásra az e tárgykörben rögzített többféle tapasztalat, vélemény, s az alábbi tanulmány is párbeszédre, közös gondolkodásra szólít.**

Osváth Zsolt

A református gyűjteményi értéktár

Az északpesti példa

Bevezetés

„Századok által megszentelt tapasztalaton épült igazság, hogy az összes világnemzetnek van történelme, úgy van történelme a legkisebb egyháznak is, legyen az bár csak parány számra nézve az összes emberiség milliomához viszonyítva.” – írta gyülekezeti krónikájában Szánthó Ödön, pomázi református lelkipásztor. Későbbi utóda a lelkipásztori tisztségben Szűcs Ferenc teológia professzor így ír: „Az emlékezés és emlékeztetés a Szentírás legfontosabb szavai közé tartoznak.”¹ Szántó és Szűcs tiszteletes urak idézett gondo-

* A Magyarországi Evangélikus Egyházra vonatkozóan adtuk közre Kovács Eleonóra: Az iratmentés igénye! A Magyarországi Evangélikus Egyház egyházközségekben őrzött iratairól és Világi Dávid: Hozzászólás az evangélikus iratmentés ügyéhez c. írását. (Levéltári Szemle 2021. 3. sz. 23–39. és 40–43.) Korábban pedig a Levéltári Közlemények közölt elsősorban a gyülekezeti iratok kapcsán az evangélikus gyűjteményi anyagok nyilvántartásáról, az országos felmérésekről és a gyűjteményi megbízottak feladatairól egy nagyobb lélegzetű összefoglalást: Kovács Eleonóra: A Magyarországi Evangélikus Egyház gyülekezetekben őrzött levéltári anyagai és az evangélikus levéltárügy néhány aktuális kérdése (Levéltári Közlemények (82) 2011. 2. sz. 171–186.) – Református egyházközségi levéltárak is kerültek be központi gyűjteményekbe, főként a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárába és a Baranyai Református Egyházmegye Levéltárába, az egyszerűbb jogi helyzet miatt mégis a katolikus levéltárakban látható a legtöbb ilyen iratátvétel. Erről elsőként I. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (szerk.): A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai. Egyháztörténeti kutatások levéltári alapjai, különös tekintettel a Pécsi egyházmegyére. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 2) Pécs, 2006. és Vajk Ádám: Egyházközségi iratok beszállítása. Kérdések és válaszok a Győri Egyházmegyei Levéltár háza tájáról. In: Magyar Levéltárosok Egyesülete 2007. évi vándorgyűlése. Nyíregyháza 2007. augusztus 22–24. Bp. 2007. Szerk. Bilkei Irén. 193–205. (rövidebb változata: uó: Egyházközségi iratok beszállítása a Győri Egyházmegyei Levéltár háza tájáról. Levéltári Szemle 2007. 3. sz. 17–23.), újabban Bernád Rita Magdolna: A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár gyűjtőközpontjai. Levéltári Közlemények 88. (2017) 401–424, kitekintéssel más romániai iratmentési programokra is, Lakatos Andor: Digitalizálás, e-kutatás Kalocsán (2009–2019) Levéltári Szemle 2020. 1. 40–66., Papanek Ferenc: Digitalizálás és honlapkészítés a Váci Püspöki és Káptalani Levéltárban. Levéltári Szemle 2020. 3. sz. 63–72., Damásdi Zoltán: Digitalizálás és e-kutatás a Pécsi Egyházmegyei Levéltárban. Levéltári Szemle 2020. 4. sz. 60–63. (Fontos tudni, hogy messze nincsen minden intézmény iratgyűjtési eredménye publikálva.)

latai adták a lelki (szellemi) muníciót, ahhoz, hogy 2016-ban mint frissen megválasztott egyházmegyei gyűjteményi előadó² bele merjek vágni egyházmegyémm, az Északpesti Református Egyházmegye³ 53 (társ)egyházközsége gyűjteményi értéktárára (leltárára) épülő egyházmegyei gyűjteményi értéktár (a továbbiakban: Értéktár) összeállításába.

Az Értéktár összeállításához az egyházjogi alapot a Magyarországi Református Egyház Kulturális örökségének védelméről szóló zsinati szabályrendelet (a továbbiakban: Szabályrendelet), valamint az Északpesti Református Egyházmegye Elnökségének (esperes, egyházmegyei főgondnok)⁴ megbízatása teremtette meg. Jelen írást nem az Értéktárát építő munka végleges összegzésének, csupán az első lépések utáni helyzetképnek szánom.

Az indulás

Minden a Szabályrendelet e témára vonatkozó paragrafusainak megismerésével kezdődött. A 4. § előírja, hogy a gyűjteményi értékek őrzéséért felelős egyházközségi tisztségviselő⁵ „két példányban elkészíti a gyűjteményi értékek leltárát, és az egyik példányt az egyházmegyének átadja.” A 9. §-ban pedig ez olvasható: „Az egyházközségektől (...) beérkező gyűjteményi leltárakat az egyházmegye rendezetten őrzi és nyilvántartja.”

Fontos, hogy a Szabályrendelet pontosan meghatározza a védelemre szoruló értékek körét is. Ezek a következők:

- a templomi bútorok (szószék, szószékkorona, úrasztala, mőzesszék, mennyezet- és mellvédkazetták, énekmutatók, perselyek, egyházládák, stb.)
- az úrasztalához és a bútorzathoz tartozó textíliák,
- az úrasztali edények, keresztelőedények,
- az orgona, a harang,
- sírjelek, emléktáblák,
- fotók, festmények,
- anyakönyvek, jegyzőkönyvek, kéziratok, egyéb sokszorosított dokumentumok

¹ Szűcs, 2012. 7.

² Az Északpesti Református Egyházmegye 2016. évi közgyűlésén – az egyházmegye elnökségének javaslatára – hozott határozatot az egyházmegyei gyűjteményi előadó tisztség létrehozásáról. Az egyházmegyei gyűjteményi előadó tisztség létrehozását a 2017. május 23-án hatályba lépő a Magyarországi Református Egyház Kulturális örökségének védelméről címet viselő szabályrendelet (Elfogadta: az MRE Zsinata XIV. zsinati ciklusa 7. ülésén) is előírta. (Ld.: Szabályrendelet 8. §.)

³ Az Északpesti Református Egyházmegye egyike Dunamelléki Református Egyházkerület öt egyházmegyéjének. Egyházközségei négy magyarországi megye (Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád és Pest) területén fekszenek.

⁴ Egyházmegyénkben hat esztendeje, hogy Nyilas Zoltán esperes úrral és dr. P. Tóth Zoltán egyházmegyei főgondnok úrral együtt elkezdte a gyűjteményi értékvédő szolgálatot, amit azóta értünk közösen értük el.

⁵ A Szabályrendelet értelmében a gyűjteményi értékek őrzéséért felelős egyházközségi tisztségviselő: „vagy az egyházközség gondnoka vagy a presbitérium által erre kijelölt személy”. (Ld.: Szabályrendelet 4. §.)

- könyvek, a könyvtárak különgyűjteményei és 1850 előtti állománya,
- az egyházi múzeumok és levéltárak állománya,
- és minden olyan tárgy, amely a református egyházi örökség megőrzése szempontjából értéket képvisel.⁶ A szabályrendelet a továbbiakban ezeket „gyűjteményi értékek” megnevezéssel jelöli meg.

A következő lépést az Értéktár formai- és tartalmi felépítésének kidolgozása jelentette. A formátum megválasztása egyszerű feladat volt. A Microsoft Excel táblázatkezelő program mindenütt rendelkezésre áll, könnyen kezelhető, gyors áttekintést tesz lehetővé. Mindezekon túl egy későbbi adatbázis-építéshez is jó kiindulópont. A tartalmi felépítés kialakításakor minden a szabályrendelet által nevesített gyűjteményi értéket önálló munkafüzetbe vettünk fel. Egy munkafüzet 12 oszlopból áll. Ezek a következők:

- megnevezés (a gyűjteményi érték neve)
- a gyűjteményi érték tulajdonosa
- a gyűjteményi érték őrzési helye
- a gyűjteményi érték mérete
- a gyűjteményi érték anyaga
- a gyűjteményi érték készítési ideje/kora
- a gyűjteményi érték készítőjének neve
- a gyűjteményi érték tárgytörténete
- a gyűjteményi érték található feliratok
- a gyűjteményi érték állapota
- a gyűjteményi érték védettsége
- úrvacsorai kehely készletek esetében a készlet darabszáma

Az Északpesti Református Egyházmegye összes (társ)egyházközségének valamennyi gyűjteményi értékét egy az erre a célra létrehozott Excel táblázatban tárgyanként önálló sorban rögzítettem, s adtam meg hozzá a tárgyleírást. Az Értéktár tartalmi elemeinek kialakításakor a Szabályrendelet mellett, részben, az 1981-es „A magyarországi református egyházközségek tulajdonában és kezelésében lévő épületekről, iparművészeti tárgyokról és egyéb történelmi értékekről” országos felméréshez használt kérdőív kérdéssorát, részben a (társ)egyházközségek éves jelentéseinek VIII. fejezetét képező Műemléki-gyűjteményi jelentés kérdéssorát vettem alapul. Felhasználtam továbbá az ugyancsak a (társ)egyházközségek adatszolgáltatására épülő és az egyházmegyék által évente elkészített „Építési, műemléki előadói statisztikákat” is. Támaszkodtam a Magyar Református Egyházak Javainak Tára című könyvsorozat köteteiben közölt tárgyleírásokra is. Az említettek felül tanulmányoztam egy másik dunamelléki egyházmegyében, a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegyében végzett gyűjteményi értékfelmérésről készült egyházmegyei gyűjteményi előadói jelentésben leírtakat is.⁷

Mivel, az Értéktár (társ)egyházközségi gyűjteményi értéktárak összessége, először ezeket kellett összeállítani, amint alább látni fogjuk. Ehhez elengedhetetlen volt a Szabály-

⁶ Ld.: Szabályrendelet 1. §.

⁷ Fogarasi, 2017: 90–93.

rendeletben foglaltak megismertetése a már említett, s a gyűjteményi értékek őrzéséért felelős egyházközségi tisztviselőkkel. Erre – egyházmegyei főgondnok úrnak köszönhetően – 2017. szeptember 16-án, egyházmegyénk Pécelen tartott II. Egyházmegyei Gondnoki Értekezleten nyílt lehetőségem.⁸ Itt beszéltünk először (társ)egyházközségi gyűjteményi értéktárak mielőbbi összeállításáról mint kiemelten fontos feladatról. Ezt követte egy a fent bemutatott formátumú és tartalmú „minta értéktár” megküldése az Északpesti Református Egyházmegye (társ)egyházközségei részére. Azt is jeleztük, hogy igény esetén az egyházmegyei gyűjteményi előadó akár írásban, akár személyesen segíti a gyűjteményi értéktárak elkészítését.

Az első tapasztalatok, a folytatás irányai

Feltehető a kérdés: ha a (társ)egyházközségek évente kötelesek a tulajdonukban lévő gyűjteményi értékekről műemléki-gyűjteményi jelentést készíteni, miért kiemelten fontos feladat a (társ)egyházközségi gyűjteményi értéktárak összeállítása?

Erre saját tapasztalatomra támaszkodva a következő választ adhatom: a műemléki-gyűjteményi jelentések nem eléggé informatívak, mivel a (társ)egyházközségek – tisztelet a kivételeknek – többségükben nem adnak választ a jelentésben feltett kérdésekre. Ennek oka feltehetőleg az, hogy a jelentésekben csak a „Gyűjteményi változások rövid leírását” kéri, és talán a kitöltők többsége, ha a gyűjteményi értéknek minősülő tárgyak nem rongálódtak, nem semmisültek meg, úgy tekinti, nincs változás. A kitöltés elmaradásában valószínűleg a (társ)egyházközségi elnökségek (lelkipásztorok, gondnokok) túlterheltsége is szerepet játszhat. (Megjegyzendő, hogy a Szabályrendelet 3. § az egyházközségek feladatává teszi a gyűjteményi értékek biztonságos őrzéséről való gondoskodást.)

Így az 1981-es országos felmérés készítése óta nem áll rendelkezésre – Északpesten bizonyosan nem, de amennyire tudom máshol sem – arra vonatkozó adat, hogy egyáltalán milyen gyűjteményi értékeket őriznek (társ)egyházközségeink.

Előbbi megállapításomat erősíti, hogy az Országos Református Gyűjteményi Tanács korábbi elnöke, Gáborjáni Szabó Botond egy interjújában a gyűjteményi értékek pusztulásáról csak feltételes módban tudott szólni: „...az 1980-as évekhez viszonyítva egyes kategóriákban közel húszszázalékos lehet a veszteség.”⁹ A fent leírtakat összegezve megállapítható: a (társ)egyházközségi gyűjteményi értéktárak összeállítására egyértelműen szükség van. Nemcsak az Északpesti Egyházmegyében, de minden egyházmegyében. Értéktárak nélkül nem nyerhető pontos és valós kép a magyar református egyház tulajdonában lévő gyűjteményi értékek jellegéről, számáról, és ami a legfontosabb, ezen értékek állapotáról sem. Ez utóbbi, azaz a gyűjteményi értékek állapotának rendszeres (évenkénti) felmérése (állagmegóvásának elősegítése), mint láthattuk, a gyűjteményi

⁸ A gondnoki értekezleten tartott tájékoztató részint a Szabályrendeletben előírtakhoz való igazodást is jelentette, a 8. § ugyanis kimondja, hogy: „A gyűjteményi előadó kötelessége a gyűjteményi örökség fennmaradásnak elősegítése...”

⁹ Gáborjáni Szabó, 2020: 6.

előadók Szabályrendelet által (is) előírt kötelessége. Ugyanígy kiemelt feladat lenne az 1981. évi országos felméréshez hasonló, a teljes magyar református egyházra kiterjedő gyűjteményi értékfelmérés is.

Az értéktárak összeállításával kapcsolatos tapasztalat az is, hogy egy egyházmegyei értéktár elkészítéséhez az egyházmegyei elnökségtől és a gyűjteményi előadótól türelem, kitartás és a (társ)egyházközségek folyamatos figyelmeztetése szükséges. A bevezetőben említettem már, hogy 2016-ban kezdtük meg az Értéktár készítését és hat esztendőnek kellett eltelnie, hogy leírhatom: az Északpesti Református Egyházmegyében szinte valamennyi (társ)egyházközségének van gyűjteményi értéktára.

Már a Dunamelléki Református Egyházkerület 2019. évi közgyűlése számára a 2018. évről készült gyűjteményi jelentésben is olvasható: „Gondok vannak az adatszolgáltatással, a gyűjteményi értékek leltárának elkészítésével, annak eljuttatásával az egyházmegyékhez.”¹⁰ Az egyházkerületi gyűjteményi előadó szerint: „Vélhetően ennek oka a személyi feltételek hiánya a legtöbb helyen, egyházközségi és egyházmegyei szinten is.” Ehhez azt fűzném hozzá, hogy magától értetődően a gyűjteményi értékek védelméért, megőrzésért felelő egyházközségi tisztségviselők és az egyházmegyei gyűjteményi előadók közül többen aktív korúak és bár a jó sáfár lelkiületével igyekeznek szolgálni, sokszor nem képesek annyi időt fordítani a gyűjteményi értékeket védő szolgálatukra, amennyire szükség lenne az eredményes munkához.

Azt is megerősítette az egyházmegyénkben folyó értékfelmérés, hogy az előadók nem mindegyike képzett gyűjteményi szakember (könyvtáros, levéltáros, muzeológus vagy műtárgy-restaurátor), arról nem is szólva, hogy a gyűjteményi értékek védelme összetett feladat, ami a könyvtáros, levéltáros, muzeológus és műtárgy-restaurátor szak tudás együttes ismeretét igényli. Mivel szinte kizárt, hogy egy tisztségviselő mindezen ismereteket egyszerre birtokolja, ezért elengedhetetlen az egyházkerületi gyűjtemények (Dunamelléken a Ráday Gyűjtemény) munkatársainak és a gyűjteményi értékek megőrzéséért felelős egyházközségi tisztségviselőknek, illetve az egyházmegyei gyűjteményi előadóknak rendszeres, egymást segítő együttműködése. (Ez egy másik olyan tény, amit az egyházmegyénkben folyó értékfelmérés megerősített.) A színvonalas gyűjteményi értékvédelmet bizonyára szintén segítené a felelős egyházközségi tisztségviselők és egyházmegyei gyűjteményi előadók szervezett képzése is.

Az Értéktár összeállításának egyik fő célja a gyűjteményi értékek számbavétele mellett állaguk felmérése volt. Az értékfelmérés örömteli tapasztalata, hogy az Északpesti Református Egyházmegyében több olyan (társ)egyházközség található, amelyben ter-

¹⁰ A jelentéstevő dr. Fogarasi Zsuzsa a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Múzeumának igazgatója és egyházkerületi gyűjteményi előadó volt. Az akkor még működő és azóta sajnálatosan megszűnt Egyházkerületi Gyűjteményi Bizottság tagjaként magam is közreműködtem a jelentés megfogalmazásában. Fogarasi Zsuzsa megállapításához egy megjegyzést tennék: egyházmegyénkben azt követően gyorsult fel a (társ)egyházközségi adattáraknak az egyházmegye részre való megküldése, amikor egyházmegyénk közgyűlése külön határozatban /T5/2020/67. (2020. október 16.)/ kérte fel (társ)egyházközseinket gyűjteményi értékleltáraik elkészítésére és az esperesi hivatal részére történő megküldésére.

vezett és folyamatos gyűjteményi értékvédelem folyik. Az egyházmegyénkben folyó értékvédelem megerősítő tapasztalata az is, hogy a gyűjteményi értékek állagfelmérése, -megóvása szintén csak többszintű (egyházkerületi, egyházmegyei, egyházközségi) együttműködéssel és közegházi (egyházkerületi, egyházmegyei) szakmai és anyagi (!) támogatással válhat lehetségessé.

A Covid helyzet miatti zárlat és az értéktárak beérkezésének lassúsága miatt csupán három esetben volt alkalmam – természetesen anyaggyülekezetemet a Pomáz–Csobánkai Társegyházközséget nem számítva – helyszíni értékvédelemért végezni. Örömmel állapítottam meg, hogy a három gyülekezet közül kettőben tervezett és folyamatos a gyűjteményi értékvédelem szolgálat.

Az egyik helyszíni felméréskor különösen megtapasztalhattam, hogy a gyűjteményi értékvédelemhez a nagyon dicséretes jó szándék mellett, szakértelemre és képzett szakemberekre is szükség van. A gyülekezetet 1850 előtti, közöttük, több 18. századi művet is magában foglaló könyvtárát szemlélve láthattam, hogy bár sor került restaurálásra, de azt bizonyosan nem restaurátor szakember végezte. Ennek „eredménye” könyvsérülésekhez vezetett. E tapasztalat is megerősíti azt az általános elfogadott szakmai elvet, hogy műtárgy-restaurálást, csak szakemberrel szabad végeztetni.

Fentebb említettem már, hogy az Excel táblázatba leírandó gyűjteményi értékek körét a Szabályrendelet 1. §-a alapján határoztam meg és a (társ)egyházközségek gyűjteményi értékek védelméért, megőrzésért felelős egyházközségi tisztségviselői előzetesen teljes körű tájékoztatást kaptak a Szabályrendeletéről, így a táblázatkitöltés – a beérkezett Excel táblázatok átnézése során tapasztaltak alapján kijelenthető, hogy – nem okozott gondot számukra. Ez alól egy kivétel mutatkozott az Iratok mező, ugyanis itt általában csak a gyülekezetek őrizetében lévő különböző típusú anyakönyveket írták be, az ún. szálas iratokat nem. Az értékvédelem folytatásában ezen iratok számbavétele lesz az a másik központi feladat, amelyhez természetesen az én segítségemre és egyházkerületünk Ráday Levéltárának segítségére egyaránt szükség lesz.¹¹ Az iratanyag számbavételkor tapasztaltak sorába tartozik az is, hogy bár egyházmegyénk területén gyülekezeti fenntartásban két gimnázium, három általános iskola, hét óvoda, egy bölcsőde, valamint két szeretetintézmény működik, ám ezek köziratnak minősülő iratanyaga adatai nem kerültek be az értéktári felvételre váró iratok sorába. Arra vonatkozó információ sincs, hogy bármelyik intézmény fenntartója kért volna levéltári segítséget iratai felméréséhez.¹² Ezért tartom indokoltnak az egyházmegyénkben folyó értékvédelem során ezen intézmények iratállományának felmérését is.

Minden egyházmegyei gyűjteményi előadó, szolgálatvállalásból fakadó kötelessége a Szabályrendelet előírásainak betartása, illetve betartatása. (Ennek része, magának az Értéktárnak az elkészítése és folyamatos frissítése.) Az Értéktár építése mellett az elő-

¹¹ A Ráday Levéltár és egyházmegyei közti együttműködés rendszeres és kiváló. A közelmúltban dr. Szatmári Judit igazgató asszonnyal közösen két gyülekezetnél is végeztünk iratfelvételt.

¹² Az egyetlen közvetlen egyházmegyei fenntartású oktatási intézmény a váci Bernáth Kálmán Református Gimnázium, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Technikum és Szakképzőiskola iratanyagának felmérése jelen írásom készítése idején zajlik.

adónak figyelemmel kell kísérnie, hogy a (társ)egyházközségek mindent megtesznek-e gyűjteményi értékeik védelméért. Legalább ilyen fontos figyelniük arra is, hogy ha a gyülekezetekben megvan a gyűjteményi értékvédelem terén a „jó sáfári” lelkiület, s megkapják a megfelelő segítő szakmai támogatást, ezt követően képesek-e betartani a Szabályrendelet rájuk vonatkozó passzusait.

A Szabályrendelet rendelkezéseinek teljesülése és hiányosságai a tapasztalatok fényében

Vitathatatlan, hogy a Szabályrendelet a már sokat emlegetett egymásra épülő (egyházkerületi, egyházmegyei és (társ)egyházközségi) tudatos és tervezett gyűjteményi értékvédelem kiindulópontja, jelen és jövőbeni sikerességének kulcsa a (társ)egyházközségek általi alkalmazhatósága.

E téren szerzett tapasztalataimat különösen is azért tartom fontosnak megosztani, mert az előbb említett tudatos és tervezett gyűjteményi értékvédelem sikeressége azon múlik, hogy a Magyar Református Egyház (társ)egyházközségei képesek lesznek-e a Szabályrendeletben leszögezett elvek szellemében végezni gyűjteményi értékvédő szolgáltatukat.

A Szabályrendelet 3–7. §-ai tartalmazzák az egyházközségekre vonatkozó rendelkezéseket.

Már a Dunamelléki Református Egyházkerület 2017. évi közgyűlése számára a 2016-os évről szóló gyűjteményi jelentésben ez olvasható a Szabályrendelet egyházközségi szintű megvalósíthatóságáról: „Fontos megjegyeznünk, hogy főként a tulajdonosok, az egyházközségek felelősségére helyeződik a hangsúly (talán olykor illuzórikus módon).” Egyházmegyénk Gyűjteményi Értéktár-építésének eddigi tapasztalatára alapozva úgy érzem, hogy az idézett mondat zárójeles részéből a „talán olykor” szavak elhagyhatók. Az Északpesti Református Egyházmegyéhez tartozó (társ)egyházközségek egyike sem képes minden tekintetben megfelelni a Szabályrendelet rá vonatkozó paragrafusainak.

Íme az első Szabályrendelet első egyházközségekre vonatkozó rendelkezése (3. §): „Az egyházközségek a védett gyűjteményi érték biztonságos őrzésére alkalmas helyiségekben tartják a tulajdonukban lévő értékeket, a helyhez kötött tárgyak (harang, orgona, bútorzat stb.) védelméről azok helyén megfelelően gondoskodnak.

Biztonságos őrzésre az a helyiség alkalmas, amely: fűtött, száraz, szellőztetett, zárható, betörés ellen védett, lehetőség szerint jelzőberendezésekkel (pl. mozgásérzékelő, üvegtörés jelző, füstérzékelő) is ellátott.”

Az Északpesti Református Egyházmegye (társ)egyházközségei védett gyűjteményi értékeiket, az adatközlések szerint – a helyhez kötött tárgyak kivételével – a parókiákon vagy a gyülekezeti házakban őrzik. Ezek többsége fűtött, száraz, szellőztetett, zárható és általában betörés ellen is védett. Szintén általánosságban kijelenthető, hogy a védett gyűjteményi értékek őrzésére szolgáló helyiségekben nincsenek a fent idézett paragrafusban felsorolt jelzőberendezések (mozgásérzékelő, üvegtörés jelző, füstérzékelő). A szabályrendelet ezen előírásának betartását azért is fontos hangsúlyozni, mert a vonatkozó jogszabályok rendelkezéseiből következően minden olyan egyházközségi helyi-

ségben, ahol 1895 előtti anyakönyveket őriznek, a nyilvános magánlevéltárak számára előírt klimatikus körülményeket kell(ene) biztosítani.

A 4. § az alábbi rendelkezéseket rögzíti: „A gyűjteményi értékek megfelelő őrzéséről, állaguk megóvásáról, az egyházközség gondnoka vagy a presbitérium által erre kijelölt személyként *a gyűjteményi értékek megőrzéséért felelős egyházközségi tisztségviselő* gondoskodik. A gyűjteményi értékek őrzéséért felelős tisztségviselő két példányban elkészíti a gyűjteményi értékek leltárát, és az egyik példányt az egyházmegyének átadja. Évente egyszer beszámol a presbitériumnak az egyházközség tulajdonában lévő valamennyi gyűjteményi érték állapotáról, a megőrzés körében tett és a jövőben szükséges intézkedésekről. Ahol erre lehetőség van, indítványozza, hogy a presbitérium az egyházközség éves költségvetésében a gyűjteményi tárgyak védelmére (felújítás, restaurálás, konzerválás stb.) elkülönített költségkeretet állapítson meg.”

Egyházmegyénk elnökségének támogatását bírva sikerült megvalósítanom, hogy az Északpesti Református Egyházmegye (társ)egyházközségei szinte kivétel nélkül elegendet tegyenek a fenti paragrafusban megfogalmazott elvárásoknak.

Hasonló a helyzet az 5. § esetében is: „A gyűjteményi értékek megőrzéséért felelős egyházközségi tisztségviselő szakmai kérdésekben az egyházmegye gyűjteményi előadójától vagy bizottságától tanácsot kér, vele kapcsolatot tart, és számára adatokat szolgáltat.” A gyűjteményi értékek megőrzéséért felelős egyházközségi tisztségviselők és az egyházmegyei gyűjteményi előadó közötti szakmai együttműködés valóban testvéri.

A 6. § kimondja: „A gyűjteményi értékek kutatása (családfakutató, helytörténész, muzeológus, művészettörténész stb. által) csak a gyűjtemény felelős vezetőjének írásbeli engedélye alapján történhet. A kutató nem hagyható felügyelet nélkül, az általa feldolgozott vagy megvizsgált értékek sértetlen visszaszolgáltatásáról meg kell győződni, kutatásának témáját és annak időpontját fel kell tüntetni az éves gyűjteményi beszámolóban.”

Az Északpesti Református Egyházmegyének 2019 óta van egyházmegyénk elnöksége által jóváhagyott Kutatási Mintaszabályzata. Ennek elkészítését az egyházmegye egyik egyházközségének kérésére, a hatályos levéltári jogszabályok, a Szabályrendelet és a református egyházi levéltárak kutatási szabályzatait felhasználva állítottam össze.

Az összeállítás során eme paragrafus egy kitétele okozott némi értelmezési nehézséget. Ki értendő egy egyházközség esetében a gyűjteményi felelős vezetőjének? Kutatási Mintaszabályzatunk 2. §-ában rögzítettük: „...a gyűjteményi értékek – az iratok kivételével – a tulajdonos egyházközség vezető lelkipásztora által kiadott előzetes írásbeli engedély alapján térítésmentesen kutathatók.” Az iratok kutatására vonatkozóan az alábbi előírást fogalmaztuk meg: „Az egyházkerület kebelébe tartozó egyházközségek iratainak a helyszínen, azaz az adott egyházközség lelkészi hivatalában szándékolt kutatásához az egyházkerületi levéltártól kell előzetes engedélyt kérni.”

Istenünknek hála a 7. § alkalmazására az Északpesti Református Egyházmegyében még nem volt szükség: „A lelkész nélküli egyházközségek védendő tárgyait az egyházmegye által kijelölt helyen vagy az egyházkerületi gyűjteményekben kell elhelyezni. A veszélyben lévő (restaurálásra szoruló, szakadozott, javítandó, sérült, kiváltképpen a használaton kívüli, pusztuló, penészedő, rozsdásodó, ónpestises) tárgyakat az egyház-

községek – a tulajdonjoguk fenntartása mellett – megmentés, restauráltatás és szakszerű tárolás céljából kötelesek az egyházkerületi gyűjteményeknek letétbe adni. A letéti szerződést a múzeumi letét állami szabályozását figyelembe véve kell megkötöni. Amennyiben az egyházközség igényli, az átvevő egyházkerületi gyűjtemény a letétbe adandó tárgy másolatát biztosíthatja a letevő egyházközség részére.”

Az egyházmegyénkben folyó gyűjteményi értékelés első tapasztalatai a Szabályrendelet két hiányosságára világítottak rá. Az egyik, hogy az ún. szálas iratanyagok nem kerültek a védendő gyűjteményi értékek közé, a másik, hogy a klenódiumpok, a templomi bútorzat, vagy épp az orgonák az adott tárgy keletkezési korától függetlenül minősülnek védendő gyűjteményi értékeknek. Így kérdés marad, és a gyűjteményi értékek védelméért felelős tisztségviselők belátására és esztétikai érzékére van bízva, hogy egy korunkban sorozatgyártásban készült elektromos orgona, egy fémnyomó által ugyan csak sorozatban gyártott úrvacsorai készlet avagy templomi bútor értéktárba veendő-e és ezáltal védendő gyűjteményi értékek-e.

Isten iránti hálával és az adatközlők iránti köszönettel jelenthetem ki, hogy 2022-ben az Északpesti Református Egyházmegyének van Gyűjteményi Értéktára. Ez azonban csak a kezdet: az Értéktárba felvett egyes értéktípusok (pl. anyakönyvek, klenódiumpok) részletes összegző leltárainak elkészítését, illetve a gyűjteményi értékek felmérését is folytatni kell. Szintén (közel)jövőbeni kiemelt feladat – a levéltári törvény legutóbbi módosításával összhangban – a már említett, az egyházmegye területén működő, közfeladatot ellátó egyházi intézmények iratanyagának felmérése is.

A Magyar Református Egyház gyűjteményi értékeinek védelmére az összes érdekelt (közegyházi előljárók, Országos Gyűjteményi Tanács, egyházi gyűjtemények vezetői, munkatársai, egyházkerületi-, egyházmegyei-, egyházközségi gyűjteményi tisztségviselők) közti párbeszédet újra kell kezdeni, illetve folytatni kell. Itt megerősítem, amit fentebb már leírtam szükség van egy az 1981-eshez hasonló új országos szintű felmérésre¹³ és annak szintén országos szintű vizsgálatára, hogyan állnak a magyarországi református gyülekezetek a Szabályrendelet alkalmazásával. Mindezt azért, hogy – és ismét Gáborjáni Szabó Botondot idézem – „Ha évszázadok múlva mi is el akarjuk mondani magunkról, hogy kik vagyunk és kik voltunk, ezeket az értékeket nekünk kell megőriznünk.”

„Non nobis, Domine, sed nomini Tuo da gloriam.”

Szakirodalom

Fogarasi, 2017 = Fogarasi Zsuzsa: Gyűjteményi jelentés. Emmaus. A Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye lapja. 2017. 1. sz. 90–93.

Gáborjáni Szabó, 2020 = Becsüljük meg értékeinket! (Hegedűs Márk interjúja Gáborjáni Szabó Botonddal). Reformátusok Lapja 2020. december 6. 6.

Szűcs Ferenc: „...mint a tyúk a kiscsirkéket.” Nehézy Károly élete és szolgálata. Bp., 2012.

¹³ Az erdélyi, felvidéki és kárpátaljai magyar református gyűjteményi értékelésekhez hasonló hazai gyűjteményi értékelésre.

■ 2022. szeptember 22-én a Magyar Levéltárosok Egyesülete és Budapest Főváros Levéltára társszervezésében megvalósult Levéltári őszi szakmai nap alkalmával került sor a megújult Magyar Levéltári Portál, valamint a Magyarország levéltárai című kötet új kiadásának bemutatására, valamint több levéltári oktatófilm premierjére.

Fehér Csaba

Oktatófilmek levéltárosoknak – a Magyar Levéltárosok Egyesületének projektje

A levéltáros szakma már évtizedek óta egyértelműen kihívásokkal szembesül, ami folyamatos megújulásra, megfelelésre készíti. Tény, hogy a levéltárak és munkatársaik tevékenységéről igen keveset tud a nagyközönség, de gyakran az egyes levéltárakban dolgozó kollégák részére is ismeretlenek a legújabb trendek, eredmények, gyakorlati tapasztalatok. A pandémia egyáltalán nem segített, inkább nehezített a levéltárak helyzetén. A megújulásra kidolgozott stratégiát 2012-ben indította el a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) a Nyitott Levéltárak rendezvénysorozattal,¹ amelynek célja a társadalom, az emberek, a felhasználók számára ismertté tenni a levéltárakat, amelyek nem poros raktárak, hanem az állampolgárok számára hasznos és fontos intézmények, közösségi terek. A szolgáltató levéltár eszméje paradigmaváltás volt, amelynek pozitív következményeit már tapasztaljuk működésünk, mindennapjaink során.

A projekt háttere és kiindulópontja

Az MLE 2022-ben elnyerte az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatását, egy olyan projekt lebonyolítására,² megvalósítására, amely a pandémia után kialakult helyzetben a kulturális tevékenységek, az egyesületek működésének újraindítását és a levéltárak munkájának támogatását tűzte ki célul. Az MLE a levéltáros társadalom, a szakma számára megismerhetővé, elérhetővé kívánta tenni a legújabb eredményeket és tapasztalatokat, hogy az egyes levéltárak és munkatársaik példáján keresztül elősegítse a követendő, követhető minta, minták minél szélesebb körű elterjedését. A megközelítéseknek persze számos formája, útvonala lehetséges, illetve anyagi tényezők is jelentősen befolyásolják a megvalósítást, ezért a bemutatott példák nem jelentik az egyedüli helyes utat.

Az alapgondolat szerint rövid oktatófilmek formájában lehet leghasznosabban ötleteket adni, segítséget nyújtani a kollégák számára, hiszen ezek az anyagok viszonylag

¹ <https://archivportal.hu/index.php/nyitott-leveltarak-2015-2016/> (A letöltés ideje: 2022. október 6.)

² Az elszámolást a Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Kft. számára kellett benyújtatunk, ahonnan a kifizetés történt.

könnyen megismerhetők, letölthetők és felhasználhatók. Ezzel a levéltárosok tudás- és kompetenciafejlesztését segítjük, de a filmek mellett workshop jelleggel online és offline marketing ismeretek átadása is felmerült. A fentiekkel párhuzamosan pedig elkezdődött a Magyar Levéltári Portál³ megújítása, korszerűsítése. A pályázat kidolgozója Hermann István, Budapest Főváros Levéltára (BFL) szakmai főigazgató-helyettese volt, akivel a későbbiekben a filmek témáját is egyeztettük.

Az MLE elnöke 2022. február 2-án kért fel a megvalósítás előkészítésére,⁴ és már akkor is tudható volt, hogy a megvalósításra, rendkívül rövid idő áll rendelkezésre, ugyanis a határidő június 30. Szerencsés körülményként adódott, hogy a BFL korábbi projektjeiben már felvettük a kapcsolatot egy filmes stábbal.⁵ A jó munkakapcsolat, a jó tapasztalatok, a lelkiismeretes munkavégzés, a levéltári környezet ismerete és a rövid határidő egyértelművé tette, hogy a történelem és a levéltárak iránt elkötelezett Bárány Krisztián filmrendezőt és a Filmever Stúdiót kell felkérnünk.

A beadott és elfogadott pályázat alapján hat oktatófilmet kellett készíteni, amelyeknek alapvetően az állományvédelmi módszerek általános alkalmazását, a kiállítások készítésének folyamatát, továbbá a levéltár-pedagógiai foglalkozások kidolgozását, a családtörténet-kutatást, a rendezvények szervezését és az intézményi marketing (brandépítés) témakörét kellett bemutatniuk.

A színopszisokat, illetve a filmek forgatókönyvét és szöveggönyvét a szakértő levéltáros kollégák állították össze. Végül a filmes megoldások és lehetőségek tükrében Bárány Krisztián szakmai vezetésével az általa készített forgatási tervek alapján, a forgatások előtt és a stúdióvágás során csiszoltak, formáltak meg a filmes szakemberek (rendező, operatőrök, világosítók, hangmérnök és vágók) a levéltáros szakértők együttműködésével. A filmesekkel, az egyesülettel, a szakértőkkel és szereplőkkel a kapcsolattartás e sorok írójára hárult, munkáját Fazekasné Toma Katalin segítette.

P. Holl Adrienn a BFL Állományvédelmi Főosztályának vezetője a konzerválás és kiállítás rendezés, Rácz Attila a BFL II. főosztályának vezetője és Mautner Zoltán csoportvezető és levéltár-pedagógiai szakember a levéltár-pedagógia, Garami Erika levéltáros, kutatószolgálatos szakember a családtörténet-kutatás, Fehér Csaba és Toma Katalin a levéltári rendezvények szervezése (Nyitott Levéltárak nyitó eseménye a Levéltári Piknik) és az intézményi promóció (BFL bemutatása) témakörében készülő filmek felelősei voltak.⁶

³ <https://archivportal.hu/> (A letöltés ideje: 2022. október 8.)

⁴ A nemhivatalos projektmenedzsmenet a BFL V. Tájékoztatói és Közművelődési Főosztály vezetése alkotta: dr. Fehér Csaba és Fazekasné dr. Toma Katalin.

⁵ CO:OP Community as Opportunity – The creative archives' and users' network, A közösség, mint lehetőség – A levéltárak és felhasználóik alkotói hálózata (2014–2018), Adventures in Archives keretében 5 kisfilm készült el a projektben résztvevő diákoknak a levéltárakban szerzett tapasztalataikról, élményeiről, amelyet profi filmesek segítségével készítettek. https://www.youtube.com/watch?v=Nt5EWI5AGKQ&list=PLnryaYsO_AiAhEfe23Mz-AZRF3Joi1RQr (A letöltés ideje: 2022. október 8.)

⁶ A filmekhez jogtisztá stockzenét használtunk. Az interjúk mellett a narrációt fiatal színészek, illetve Reviczky Gábor színművész mondta fel, aki a bemutató (brand) filmnek is aktív szereplője, főszereplője lett.

A munka kiindulópontját a levéltárosok által készített rövid vázlatok jelentették. Ezeket fejtették ki, bővítették ki többszörös iteráció során a filmrendezővel, míg összeállt a forgatókönyv. A forgatókönyvek és azok módosítása a projektvezető (Fehér Csaba) értesítésével történt. Eredetileg három-három nagyjából 5 és 10 perces film készítését

terveztük, de a témák és történetek alakulásával a filmanyag hossza is változott, jobbra hosszabb lett.⁷

A projektvezető egyeztetett a forgatási helyszínekről, illetve a forgatási időkről is. Természetesen, ahogy ez már lenni szokott többször is módosítani kellett a forgatások időpontját; nemcsak az időponttűközések, hanem a témák számossága, a forgatókönyv bonyolultsága is megnövelte a forgatási napok számát. Az alapos előkészületeket követően az első két forgatási nap május 24–25-ére esett és ezt még további öt követte. Az utolsó képkockákat az V. Levéltári Piknik napján, június 18-án vették fel. Az alkotók mindvégig törekedtek az alapos munkára, és két alkalommal még később is visszatértek raktárainkba, hogy néhány iratról további felvételeket készítsenek.

A levéltárszakmai stáb bázisát a BFL adta, de területi, egyházi és szaklevéltárak is együttműködtek a munkában, úgymint a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, az Evangélikus Országos Levéltár (EOL) és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár Levéltár (BME OMIKK), valamint helyszínt is biztosítottak a forgatás számára.⁸

Az oktatófilmek

Levéltári kincsek nyomában Reviczky Gáborral

A BFL intézménybemutató filmjéhez készített forgatókönyvet két fő szempont alapján kellett összeállítani: egyrészt ne legyen hagyományos levéltári tevékenységeket bemutató kliségyűjtemény, hanem figyelemfelkeltő, érdekes, az eredményeket kiemelő, a levéltár használatát, használhatóságát, értékeit bemutató alkotás, vagyis fókuszáljon kiemelkedő eredményekre és itt őrzött „kincsekre”. A második egyáltalán nem elhanyagolható szempont, a bemutató személyének megtalálása lett. Fontosnak tartottuk, hogy az illető személy ismert ember legyen, aki az intézménybe belépve saját érdeklődésének megfelelő útvonalat bejárva fedezi fel, tapasztalja meg a levéltárat. Amint a főszereplő Reviczky Gábor személyét megtaláltuk, a már kialakult forgatókönyvet tovább szőttük.⁹ Olyan jeleneteket áldomtunk bele, amelyek a művész személyes sorsát is befolyásolták, és ezzel

⁷ Levéltári kincsek nyomában Reviczky Gáborral (12:18), Családfa-kutatás a levéltárban: a Nobel-díjas Wigner Jenő nyomában (9:13), Levéltár-pedagógiai foglalkozások: A Pál utcai fiúk és kortársaik nyomában (17:59), Állományvédelmi feladatok a levéltárban: konzerválás levéltárosoknak (8:10), Állományvédelmi feladatok nyomában: a kiállításrendezés (5:54), Így készül a Levéltári Piknik (3:43).

⁸ Helyszíneként szerepel a levéltár-pedagógiai filmben a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára is.

⁹ A forgatókönyvet Bárány Krisztián, Fazekasné dr. Toma Katalin és dr. Fehér Csaba írták.

közelebb kerülve a levéltárhoz közelíthettük nézőinket is. A kidolgozott gyártási terv csaknem percről-percre rögzítette, mikor, hol, ki, mit csinál és mond: Reviczky ízelítőt kap a főváros és a levéltár legbecselesebb írott emlékeiről az úgynevezett „páncél” raktárban; meglátogat egy levéltári raktárat, és itt szembesül a főváros 18. századi múltjával; Klósz György 19. század végi fényképein keresztül eljut a színházakig, főleg a szívének kedves Vígszínházig, amelynek több mint három évtizedig tagja volt. A Budapest Időgép segítségével „kutatást végez” térképek, színházi fotók, iratok között, vagyis szűkebb érdeklődési körében. A kutatóteremben megtekinti Jászai Mari végrendeleteit és hozzájut mentora, tanára Kazimir Károly rendező magánirataihoz. Fontos, hogy nem egy ismeretlen hang darálja el a tényeket, hanem egy ismert és elismert szereplő, így Reviczky Gábor hangjával már jobban működik a narráció. Személyén keresztül, interpretációjában látjuk a levéltárat egyfajta kedvcsináló film keretében.¹⁰ Az elkészült alkotás célja önmagán túlmutatva egyfajta minta adása. Milyen tényeket kell, lehet kiemelni saját közgyűjteményünkéből, amely csalogató lehet, és hogyan, milyen eszközökkel lehet találni és vonzóvá tenni intézményünket.

Így készül a Levéltári Piknik

Az MLE által 2012-ben meghirdetett országos programsorozat a Nyitott Levéltárak már hagyományos évadkezdő rendezvénye a Levéltári Piknik immár 2017 óta valósul meg Budapest Főváros Levéltárában. A sodró lendületű werkfilm – *Így készül a Levéltári Piknik* címmel¹¹ – a szervezők munkáját követi végig, és a rendezvénykészítés fázisait mutatja be, valamint a rendezvény napját „közvetíti”, érzékeltetve a jól sikerült program hangulatát. A készítőik célja ötlet és minta nyújtása volt más intézmények számára is hasonló események szervezéséhez. A rendezvény helyszínének felépítését követően a szervezők eligazításának képeit láthatjuk. A filmet a két fő szervező, Fazekasné Toma Katalin és Fehér Csaba nyilatkozatai tagolják, amelyben a rendezvény szerepéről, értékéről, helyéről és hitvallásukról kapunk információt. Az eseményen a hazai levéltárak mellett határon túli archívumok is képviseltetik magukat, ezzel erősítve a levéltári társadalom, illetve a magyarság egységét. Az udvaron felállított sátrakban a levéltárak tájékoztatást nyújtanak működésükről, iratanyagukról, kiadványaikról és kvizekkel, gyermekjátékokkal kedveskednek az érdeklődőknek. Kulturális programok mellett – kiállításvezetés, levéltári backstage túra, családtörténet-kutatási gyorstalpaló előadás, Budapest Időgép, gyerekprogramok – bábszínház, zene- és táncitanítás, arcfestés és állatsimogató, gyerekkoncert és levéltár-pedagógiai foglalkozások, valamint este könnyűzenei koncertek szolgálják ki a résztvevők igényeit. A Nemzetközi Levéltári Naphoz (június 9.) igazított Piknik¹² igen jó kezdete a meghirdetett programsorozatnak, amely évről évre hat-nyolc-száz látogatót vonz.

¹⁰ A szereplő levéltáros kollégák: Csiffáry Gabriella, Simon Katalin, Jakab Réka főlevéltárosok (BFL).

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=hMBq8Az8zxw> (A letöltés ideje: 2022. október 13.)

¹² <https://archivportal.hu/index.php/v-leveltari-piknik/> (A letöltés ideje: 2022. október 13.)

Levéltár-pedagógiai foglalkozások

A levéltár-pedagógia alig egy évtizedre visszatekintő története során kimagasló eredményeket ért el. A kidolgozott számos színvonalas produkció közül két jeles szakmai központ – a BFL és az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára – munkáját mutatja be az oktatófilm, amelynek címe *Levéltár-pedagógiai foglalkozások: A Pál utcai fiúk és kortársaik nyomában*.¹³

Ráczi Attila mondhatni a levéltár-pedagógia módszertanának egyik kidolgozója alapötletéből, illetve Mautner Zoltán levéltáros, levéltár-pedagógussal írott forgatókönyvből született a film. Attila és Zoli a forgatókönyvben részletesen kidolgozta a jeleneteket, rögzítve a helyszíneket, a szükséges kellékeket, a szereplőket, a mondanivalót és a játékidőt. Szolnokról Szabóné Maslowsky Madlen és Mucsi Zoltán levéltárosok, szintén a szakma jeles képviselői, egészítették ki az anyagot. Váczi-Koncz Kata állományvédelmi szemszögből mint restaurátor mutatja be az iratokat. A filmben Attila a jelenlegi városi helyszínről belép a levéltárba és elkezdődik a nyomozás. Ki volt Molnár Ferenc, valószínűleg a regény szereplője, hogy nézett ki lakókörnyezetük és az iskola. Ehhez egyházi és polgári, valamint iskolai anyakönyveket, terveket és térképeket használ fel. Mautner Zoltán a levéltári raktárban mutatja be az iratokat. Beszélnek a levéltár-pedagógia céljáról, módszereikről, gyakorlatukról és tapasztalataikról. A szolnoki kollégák *A szó elszáll – az írás megmarad?* című programjukon keresztül az iratpusztulást, illetve iratvédelmet mutatják be, miközben a gyermekek megismerhetik a levéltári raktárakat, a bekerülő iratokat, a bekerülés és az iratértékelés módját.

Mindkét program mintaként, analógiaként szolgálhat az érdeklődő, gyakorló levéltárpedagógusok számára.

Családfa-kutatás a levéltárban: a Nobel-díjas Wigner Jenő nyomában

A családtörténet-kutatás levéltári kutatóink egyik legkedveltebb foglalkozása, de társadalmunk is nyitott, érdeklődő a múltja iránt. A levéltárhasználó amatőr kutatók nagy része kíváncsi saját családjára, „személyes múltja” tényeire, eseményeire. Az elkészített kisfilm – *Családfa-kutatás a levéltárban: a Nobel-díjas Wigner Jenő nyomában*¹⁴ – ehhez nyújt segítséget és ad ötleteket a neves tudós példáján keresztül. A forgatókönyvet Garami Erika levéltáros írta, aki mindennapi kutatótermi gyakorlatából, valamint az úgynevezett „családtörténeti gyorstalpaló” programunkból is jócskán tudott meríteni, valamint szakmailag is ő lektorálta az alkotást. A filmben Agócs Tibor főlevéltáros (BFL) oktatási referens, továbbá Bataka Krisztina levéltárvezető (BME OMIKK) és Csermelyi József levéltáros (EOL) szerepelnek. Erika bemutatja azokat a lehetőségeket, amelyek az egyházi és polgári anyakönyveken túl segítséget nyújthatnak a családfájukat, múltjukat kutatóknak. A Hungaricana és ADT oldalak, a MACSE, valamint a különböző topotékák

¹³ <https://www.youtube.com/watch?v=BL5GRmsKYUE> (A letöltés ideje: 2022. október 12.)

¹⁴ https://www.youtube.com/watch?v=vTA_9GMniJU (A letöltés ideje: 2022. október 12.)

és helytörténeti gyűjtemények is nagy segítséget adhatnak a munkához, tulajdonképpen ehhez ki sem kell feltétlenül mozdulni otthonról. Tibor az iskolai iratok, iskolai anyakönyvek jelentőségét emelte ki, de az iskolai évkönyvek is jó forrásnak bizonyulnak.

A film felhívja a figyelmet a különböző levéltárak kapcsolatára, annak fontosságára is. A Wigner utáni kutatás példáján keresztül mutatjuk be annak módszertanát, hogy követhetjük végig egy személy nyomait levéltárról levéltárra.

Állományvédelmi feladatok a levéltárban: a kiállításrendezés

Állományvédelmi feladatok a levéltárban: a kiállításrendezés¹⁵ című film állományvédelmi szempontból kíván segítséget nyújtani a kiállítások rendezéséhez egy konkrét kiállítás, a „Bor – mindenkor! Szőlő és borkultúra a fővárosban a 17. század végétől napjainkig”¹⁶ példáján keresztül, kezdve a kiállítás koncepciójának megalkotásával, a nehézségek, buktatók, a tervezés és a megvalósítás levéltárosi, illetve restauratori feladatait bemutatva. Hangsúlyt kap a tárgyak, iratok elhelyezése és rögzítése, továbbá a felhasználható segédanyagok és eszközök fajtája, a fény és hőmérséklet terhelés szerepe, a csomagolás, szállítás, másolatkészítés és az online kiállítás is. Szereplők a BFL munkatársai, Simon Katalin főlevéltáros a kiállítás kurátora, Szabó Mónika restaurátor, P. Holl Adrien főosztályvezető és Gyórfy Szabolcs főosztályvezető-helyettes a fotó- és digitalizálóműhely vezetője. Adrien ismerteti a fényterhelés mérés, Szabolcs az oklevélről készítendő másolat készítésének folyamatát. Mónika és Adrien a kiállítás instalálását, a használható eszközöket, anyagokat, rögzítéseket (mágnes, pántok), kereteket, iratvédelmet (fóliák) a gyakorlatban is bemutatják.

Állományvédelmi feladatok a levéltárban: konzerválás levéltárosoknak

A levéltárosi állományvédelmi feladatokat részletező film, *Állományvédelmi feladatok a levéltárban: konzerválás levéltárosoknak*¹⁷ címmel olyan intézmények, gyűjtemények munkatársai számára ad tanácsot, ahol állományvédelmi műhely, képzett szakemberek nem állnak rendelkezésre. Bemutatja a helyes és helytelen tárolóeszközöket, illetve a konkrét irattípusok tárolási módját. Az állagmegóvást a fraktúrbán hajtott iratok portalánításán, műanyagtalanításán, fémtelenítésén keresztül javasolja és az erre használható eszközök fajtáit részletezi. Különböző irattípusok védelme – fotók, térképek, kötetek, dobozok készítése is nagy hangsúlyt kap, valamint időálló technológiákra és anyagfajtákra is felhívják a figyelmet a szakemberek. A szereplő BFL munkatársak: P. Holl Adrien főosztályvezető, Beri Mónika segédrestaurátor, Kún Emese levéltáros, Tóbi Klára főrestaurátor, Vadász Norma Grácia munkatárs. Egyszerű iratszakadások, kiegészítések

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=XfvPjYWGbKQ> (A letöltés ideje: 2022. október 12.)

¹⁶ Virtuális kiállítás: <http://kioszk.bparchiv.hu/> (A letöltés ideje: 2022. október 13.)

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=vsEJDtE7FMw> (A letöltés ideje: 2022. október 12.)

szítések, helytelen technikák, enyves szalagok, oldószerek használata, a laminálás technikájának bemutatása Klára és Norma segítségével valósult meg. Beri Mónika, Adrien, Norma a tárolási technikákat, dobozokat, tékákat, fotópapírokat, borítékokat mutatják be. A speciális iratok (térképek, tervek, fotók stb.) raktári tárolásának módozatairól is képet kapunk Emesétől. A cél olyan állományvédelmi technikák átadása volt, amelyek a preventív állományvédelmet segítik elő. Az állományvédelmi filmek forgatókönyvét P. Holl Adrien készítette és szakmai szempontból is ő lektorálta az alkotásokat.

A fentieket olvasva elégedetten konstatálhatjuk, hogy eredményes munkát végeztünk. Legjobb tudásunk szerint megszerveztük a projektet és zökkenőmentesen haladtunk a megvalósítás irányába. Az első kijelentő mondat kapcsán majd a nézők és felhasználók véleménye lesz a mérvadó, bár tetszésre utaló jeleket már tapasztalhattak az alkotók az ünnepélyes filmpremieren¹⁸ is. A második kijelentő mondat kapcsán megjegyzem, hogy a szervezés, a forgatókönyvírás, a helyszínek lekötése, a szereplőkkel való egyeztetés, a variációk, a menet közben felmerülő kérdések megválaszolása és a fellépő problémák elhárítása, valamint a „nem jó így”, „nem szép”, „homályos”, „hiányzik, hová lett?” és ehhez hasonló, az utómunkák során is felmerülő gondolatok, amely a filmalkotás elkészültét hátráltathatják, természetes velejárói a munkának. Amikor az alkotók jóleső érzéssel hátradőlnek, a nézőknek és olvasóknak erre is érdemes gondolniuk.¹⁹

¹⁸ MLE szakmai nap, 2022.szeptember 20. BFL Gárdonyi Albert terem.

¹⁹ Külön köszönet Bárány Krisztiánnak és profi stábjának, a Filmever Stúdióknak, akik nélkül ez a filmes projekt nem sikerülhetett volna. Névsorban: Bárány Cintia, Bárány Dániel, Csomor Gergő, Gregus Dezső, Hadházi Dániel, Holivitz Edgár, Kiss Krisztofer, Petri Viktor, Steiner Balázs, Szolykó Dávid, Tóth Aranka, Verőcei Gábor.

Toma Katalin

Megújult a Magyar Levéltári Portál

A Magyar Levéltári Portál¹ lassan másfél évtizedes múltra tekint vissza. 2009 júniusában a Budapest Főváros Levéltára, az önkormányzati levéltárak,² valamint a városi levéltárak együttműködése hívta életre, az Oktatási és Kulturális Minisztérium³ megbízásából megrendezett, Reneszánsz Év elnevezésű program keretében. A kezdetektől hírportálként működő honlap létrejöttében közreműködött huszonnégy intézmény célja az volt, hogy átfogó képet adjon a magyarországi levéltárakról és azok szakmai, illetve a szélesebb közönséget megcélzó közművelődési tevékenységéről, valamint a jelentősebb külföldi szakmai eseményekről. A weboldal 2021 óta Budapest Főváros Levéltára és a Magyar Levéltárosok Egyesülete közös kiadásában készül.

Gyorsan változó digitális világunkban a honlapok öt év után mind informatikai, mind tartalmi és arculati szempontból megújításra szorulnak. Emellett 2012-ben gyökeresen átalakult a magyar levéltári rendszer, ezért újra kellett gondolni a portál struktúráját is. Ezt a lényegi változást követte a Hungaricana Közgyűjteményi Portál⁴ létrejötte, amelynek feladata az NKA által támogatott közgyűjteményi digitalizálások eredményeinek bemutatása, publikálása lett. Ezzel átvette a Magyar Levéltári Portál korábbi szerepét, hiszen publikációs felületet biztosított az elkészült adatbázisoknak.

2015-ben a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával valósult meg a Magyar Levéltári Portál strukturális és tartalmi megújítása is, amelynek során az oldal szerkesztősége átfogó változásokat eszközölt a lap szerkezetében és tematikájában egyaránt. A portál 2009. évi létrehozása óta eltelt hat év tapasztalatainak felhasználásával egy áttekinthető, könnyen kezelhető felület jött létre. A felső menüsorra koncentráció felosztás az oldal lényegi elemeit emelte ki, és csoportosította mindazon információkat, amelyek az adott menüponthoz kapcsolódnak. A Hírek menüpontban a magyarországi és nemzetközi hírek, események kaptak helyet, kiemelve a levéltárügy egészét érintő kérdéseket. Egyik fő célunk volt, hogy a portálra látogatók naprakész tájékoztatást kapjanak a magyar levéltári struktúráról – a magyar mellett angol és német nyelven is – ezért a portál szerkesztősége folyamatosan aktualizálta az ismertető szövegeket. A már említett változások miatt az Adatbázisok⁵ menüpont funkciója átalakult: célunk a magyarországi levéltárak adatbázisainak minél szélesebb skálájáról történő tájékoztatás mellett az lett, hogy a portálra látogató egy helyről érhesse el a magyar levéltárügy által adatbázis-formába

¹ <https://archivportal.hu/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

² Ma a Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményei.

³ Ma Kulturális és Innovációs Minisztérium.

⁴ <https://www.hungaricana.hu/hu/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

⁵ <https://archivportal.hu/index.php/adatbazisok/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

öntött információk összességét. A Szemezgető rovatval lehetőséget kívántunk biztosítani azon publikációk bemutatására, amelyeket a levéltárakban tevékenykedő tudományos munkatársak készítettek. Ebben a rovatban kaptak helyet a külföldi levéltárakat bemutató tanulmányok is. Célunk, hogy a külföldre utazó kutatókat még indulásuk előtt tájékoztassuk a kutatási lehetőségekről és gyakorlati tanácsokkal lássuk el őket ott tartózkodásuk idejére. A Levéltárosoknak menü elsősorban a szakmai közönség számára készült, és a magyar levéltárügyhöz kapcsolódó, a levéltárosképzésben is hasznosítható tájékoztatókat, írásokat tartalmaz.

Az informatikai és tartalmi megújítás után 2016-ban, illetve 2017-ben a felső menüsor tovább bővült az Egyesület és a Nyitott Levéltárak menüvel, a portál ugyanis átvette a Nyitott Levéltárak honlap, valamint a Magyar Levéltárosok Egyesülete által addig fenntartott webfelület – a leveltaros.hu – funkcióit. A 2017 óta a Nyitott Levéltárak országos rendezvénysorozat nyitó eseményének számító Levéltári Piknik⁶ zárja a felső menüsort.

A 2015-ben lezajlott fejlesztés óta eltelt hét év ismét szükségessé tette a honlap funkcióinak bővítését és az MLP arculatának frissítését. Míg a honlap meglévő struktúráján nem kívántunk lényeges változásokat végrehajtani, az egyszerű, kevés képi elemmel dolgozó felület már nem felelt meg a mai igényeknek. Hasonlóképpen szükségessé vált a logók, színek és betűtípusok újragondolása, valamint a nem sablonok, hanem egyedi design használatával készülő arculat. A honlap fejlesztését a vizuális elvárások mellett a Levéltári Kollégium által megbízott Módszertani és Szabványügyi Bizottság szerkesztésében készített Fogalomtárhoz szükséges informatikai háttér kialakítása is indokoltá tette.

A megújult portál Wordpress tartalomkezelő rendszeren működik, virtuális környezetben. A Fogalomtár⁷ önálló weboldalként funkcionál, ahol lehetőség nyílik a címszavakban, a teljes szövegben, vagy akár idegennyelvű fogalmakban keresni. Az egyes fogalmak aloldalainak tartalmi elemei a definíció, kommentár, idegennyelvű megfeleltetések, kapcsolatok. A keresés a főoldalról indul, lehetséges ABC listázás, illetve kategória listázás is. A fogalmak hozzáadására, szerkesztésére felhasználóbarát kezelőfelület áll rendelkezésre.

A Magyar Levéltári Portál struktúrája alapvetően nem változott, apró módosítások történtek egyes menüpontok megnevezésében, illetve bizonyos aloldalak blogként működnek, hogy könnyebb legyen az új tartalmak hozzáadása. Felhasználóbarát lett a Levéltárak⁸ oldal, így ezentúl különféle szempontok szerint rá lehet keresni bizonyos levéltárakra. Publikációk⁹ néven új elnevezést kapott a levéltáros kollégák írásait tartalmazó oldal, és új formában történő megjelentetésének köszönhetően „láthatóbbá” is váltak az írások.

Komoly változás történt viszont az arculatban: a csak szöveges tartalmak képi anyaggal egészültek ki, megfelelően ezzel a megnövekvő vizuális igényeknek. Ez utóbbit szol-

⁶ <https://archivportal.hu/index.php/leveltari-piknik/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

⁷ <https://fogalomtar.archivportal.hu/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

⁸ <https://archivportal.hu/index.php/leveltarak/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

⁹ <https://archivportal.hu/index.php/publikaciok/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

gálja az oktatófilmek¹⁰ létrehozása is, amelyek új tartalomként a Levéltárosoknak¹¹ menüpont alatt érhetőek el. Végül a portál új, az előbbinél egyértelműbb, de mégis ötletesebb logóval gazdagodott.

Az utóbbi két év öröndetes fejleménye, hogy a látogatók számának 2015 óta folyamatosan tartó csökkenése megállt, sőt újból növekedésnek indult, és az utóbbi két évre számítva 15%-os gyarapodást mutat. Reméljük, hogy e kedvező folyamatot a megújult portál csak erősíteni fogja.

Bízunk benne, hogy a megújult honlap minden tekintetben megfelel a szakma igényeinek és elvárásainak, és az új arculattal jelentkező Magyar Levéltári Portál látogatói – levéltárosok, kutatók, a történelem és kultúra iránt érdeklődők – meglelégedéssel olvassák majd portálunkat. A szerkesztőbizottság folyamatosan várja és kezeli a kollégák, felhasználók javaslatait.¹²

A Magyar Levéltári Portál megújítása az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Kft. támogatásával valósult meg.

¹⁰ <https://archivportal.hu/index.php/oktatorfilmek/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

¹¹ <https://archivportal.hu/index.php/leveltarosoknak/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

¹² <https://archivportal.hu/index.php/impresszum/> (A megtekintés ideje 2022. október 11.)

Gondolatok a Magyarország levéltárai újabb kiadásáról

Magyarország levéltárai. Szerk.: Hermann István. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Bp., 2022. 180 p. ISSN 2939-5879

Angol nyelvű változat: The Archives of Hungary. Editor: István Hermann. Association of Hungarian Archivists, Bp., 2022. 180 p. ISSN 2939-5879

Múlik az idő, s jobban, mint kéne. Ez az örök érzés jut eszembe most, a *Magyarország levéltárai* újabb, átdolgozott, bővített kiadásának átolvasása után. Az idő múlását mi sem bizonyítja jobban, minthogy azzal a kötet szerzői maguk is szembesülhetnek, ha újra-olvassák a nemrég jóváhagyott kéziratot. A Magyar Nemzeti Levéltár két ismertetője még megyei levéltárakról ír, de jó eséllyel hamarosan élvezzük majd a vármegyei levéltárra való átnevezések ízét, példának okáért így: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára Mosonmagyaróvári Fióklevéltára. A MELTE ismertetősekor is még a kultúráért felelős minisztérium helyett az Emberi Erőforrások Minisztériuma szerepel, de ma már az sem igaz. Ha a levéltárak környezete ennyire változó, vajon milyen képet mutat róluk a mibenlétüket összegző kötet?

Nos, a részletek bemutatásától el kell tekintenünk. Levéltárosok között, akik ennek az ismertetésnek jórészt az olvasói, ez egyébként is úgy hatna, mintha vasutasok előtt olvasnánk fel az új menetrendet. Ők is legfeljebb a változásokra ütnék fel a fejüket.

A szakma mindig is megfogalmazott, közzétett olyan összefoglalásokat, amelyekben a teljes levéltári rendszert kívánta megjeleníteni. Hogy csak a jelen munka közvetlen előzményeit említsük: a Balázs Péter által szerkesztett, 1983-ban napvilágot látott, a mai kötettel azonos című Magyarország levéltárai két és félszáz oldalas munkát, vagy az azonos című, Blazovich László és Müller Veronika által összeállított, 1996-ban közzétett összefoglalás.

A mostani kötet első, 2015-ös kiadására az egyesületi forrásszerzés tekintetében az addigiakhoz képest kedvezőbb korszakban került sor. Ami addig és azután sem volt, hogy a Magyar Levéltárosok Egyesülete akkori elnöke tagja volt a Nemzeti Kulturális Alap nagybizottságának és a mai elnök személyében levéltáros vezetője volt a közgyűjtésményi kollégiumnak is. Ekkor sikerült forrást biztosítani a megindított Nyitott Levéltárak programsorozathoz, tucatnyi magyar levéltáros külföldi tanulmányútjához, a levéltárak százmilliósi infrastrukturális fejlesztéséhez, s még számos fontos levéltári programhoz.

Az addigi működésre épülő, ám a megújítás szándékával azt a modern kor elvárásaihoz igazítani akaró – talán nem nagyképűség – programunk egyik oka a levéltárak közművelődési tevékenységének a megerősítése volt. Ennek a szemléletnek az egyik eredménye a levéltári rendszer egészét be- és mintegy felmutató, reprezentatívnek tekinthető munka

megjelentetése. Másrészt pedig a kétezres években a levéltári rendszer egészét érintő és megváltoztató folyamatok, döntések, nagymérvű átalakítások követelték meg a kiadást.

Visszanéztem, pontosan 2015. március 12. 18:37 perckor érkezett az akkor is titokzatosnak tűnő és ma is számos kérdést felvető furulyaszakkor-kukac-gémél-kom címről a kötet szerkesztőjének a levele, a munka a végleges kéziratával. Nem sokkal voltunk túl egy kitűnő kollégánk halálán. Ma Bősze Sándorról – akárcsak a másik, időben hozzá közeli halottunkról, Dóka Kláráról – díj van elnevezve. A kötetet az ő emlékének is szántuk, de neve aztán mégsem került be, mert az egyesület még abban az évben külön könyvvel tisztelgett az emléke, munkássága, egyénisége előtt.

Nézzük tehát a második kiadást!

Egy intézményrendszer eredményes működéséhez sok minden mellett szükség van a személyi stabilitásra. Ezért is érdemes összemérni a két kötet tartalmát, számba venni a bekövetkezett változásokat.

A könyv mindkét kiadásának a szerkesztője ugyanaz a személy. Ha idevágó szakmai élettörténetére tekintünk, ez nem magától értetődő, ám rendkívül örvendetes tény.

Az első, érthető módon a Magyar Nemzeti Levéltárról szóló fejezetet 2015-ben még csak hárman jegyezték. A fentiekből következően a szerzők között Hermann István nevét az új kiadásban már nem találjuk, Rácz György és Káli Csaba azonban most is írója az Országos Levéltárról, illetve a megyei levéltárakról szóló fejezeteknek. Munkájuk elé ezúttal az intézmény főigazgatója írt a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) egészét ismertető rövid fejezetet, amelyben az MNL három pilléréről szól. Az irányító, működtető, szakmai koordinációt végző központi egységekről, az Országos Levéltárról és harmadiként a megyei levéltárakról.

Az MNL létrejötté a magyar levéltártörténet egyik legfontosabb fejleménye. A két-ezres évek közepétől, a levéltáros társadalom oldaláról, a megyéket sújtó fájdalmas elvonások és az ezekből következő, egyes intézmények közötti megdöbbentő anyagi és létszámbeli különbségek ösztönöztek változtatásra. A 2010-ben hatalomra kerülő kormány számára pedig szándékként és feladatként adódott a megyei levéltárak helyének megtalálása az alapjaiban átalakított, az állam fokozott szerepvállalására és irányítására épülő új közigazgatási szisztémában.

Az egyesület akkori vezetése mindvégig egy olyan koordinációs szervezet létrehozása mellett kardoskodott, amely nagymértékben meghagyja a megyei levéltárak anyagi és szakmai önállóságát. Azonban a politika másként döntött. Egy másik, sokkal inkább centralizáló elgondolás valósult meg, a megyei intézményeket lényegében az Országos Levéltárba olvasztva.

Természetes módon, ezt a helyzetet képezi le a főigazgatói ismertető is. Hosszabban az Országos Levéltár előtörténetét ismerteti, amelyet aztán Rácz György ismertetőszövege még bővebben tárgyal. A párhuzamosságok talán elkerülhetők lettek volna, miként a megyei intézmények múltjára is szerencsés lett volna egyetlen mondatnál többet szentelnie a szerzőnek, aki az előttünk álló időszak legfontosabb feladatainak a digitalizálást és az infokommunikációs, informatikai fejlesztéseket tartja, a mesterséges intelligencia alkalmazásáig kiterjedően.

A megyei levéltárak bemutatása során Káli Csaba alapvetően az előző kötetben megjelent szövegére épít, de utolsó harmadában azt több helyütt megváltoztatja, kiegészíti. A szövegmegőrzés egyik hátulütője azonban, hogy így az írás ugyanazon levéltárak ugyanazon tevékenységét emeli ki, említi név szerint, követendő jeles példaként, mint közel tíz évvel korábban. Ezt persze lehet a stabilitás jeleként is értékelni...

Káli Csaba a 2012-es integráció pozitív fejleményeként ír a fokozatosan kibontakozó szinergiáról, „amely a korábban viszonylag szeparáltan működő intézmények együttműködésében zajlik.” Kiemeli az új iratnyilvántartó programot, az egységes MNL honlapot, a több közgyűjteménnyel, intézménnyel együttesen végzett adatbázis építéseket, a tagintézmények fejlesztéseit közzevető Adatbázisok Online-t, továbbá a valóban örvendetes újabb infrastrukturális fejlesztéseket.

A Magyar Nemzeti Levéltár ismertetése egy új fejezettel is bővült. Gerhard Péter foglalta össze a feladatellátást tekintve rendkívül fontos Elektronikus Levéltári Rendszerrel kapcsolatos tudnivalókat. Szövegét azonban – ennyi kritika engedjék meg –, kissé erősnek tarjuk a kérdésben járatlan, laikus olvasók számára. Az EAD- és ISAD(G) szabvány, az OAIS elvek, az eLev SIP Készítő, a külön Preservica-példány, és a többi szak kifejezést, vagy épp az ezek segítségével kreált folyamatábrát a szakma és a téma „felkentjein” kívül mások aligha értik. Felmentést adhat a szerzőnek, hogy e témában különösen nehéz a szakmaiság és a hétköznapi érthetőség egyensúlyát megtalálni. Mégis hasznosabb lenne a mégoly bonyolult dolgokat is mindenki számára érthető nyelven bemutatni.

A Magyar Nemzeti Levéltár a magyar levéltári rendszer meghatározó intézménye, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy a levéltári élet színes, összetett, és mint azt például az Év Levéltári Kiadványa éves pályázatai sorra bizonyítják, a végeredményt tekintve korántsem mindig a méret a döntő.

Érthető tehát, ha a kötet kétharmadát a többi levéltártípus ismertetése teszi ki. Ha jelen kitekintésünk ezzel fordítottan arányos, annak csupán az az oka, hogy esetükben is arra koncentrálunk, amit eltérőnek látunk a 2015-ös állapotokhoz képest.

Az önkormányzati fenntartású intézmények sorában hét éve még csak öt levéltár leírása szerepelt. Most örvendetes módon olvashatjuk Söptei Imre írását a kőszegi fióklevéltár önállósulásáról. Aki ismeri a kicsiny intézmény anyagának történeti jelentőségét, fontosságát, egyediségét, az pontosan tudja, hogy országos szempontból is mennyire fontos iratainak biztos kezekben maradása. Örömmel talán csak az felhőzheti be, hogy az elkülönülésre – akárcsak a váci intézmény esetében – a megszüntetés fenyegetettsége miatt került sor, továbbá, hogy a kor finansziális helyzetéhez igazodva az önkormányzat nem tudott vagy nem akart önálló intézményt létrehozni, és a levéltárat a könyvtárral és a helyi múzeummal házasította össze.

Nagyobb mozgás látszik a szaklevéltárak területén. Napi aktualitás, hogy egy új miniszter vagy vezetői koncepció megjelenése milyen mély hatást gyakorolhat a legváratlanabb területeken is. A közelmúltban a Hadtörténelmi Levéltár zárt be határozatlan időre, mondhatni tragikus hirtelenséggel. Megkeserítve ezzel számos kutató életét. Egyelőre tehát a kötetben hiába olvassuk Farkas Gyöngyi e patinás intézményről írott tudósítását.

Hamarosan, vélhetően, hasonló helyzet áll elő az Országos Levéltár Bécsi kapu téren tárolt irataival is. Igaz, ott egy előkészített, fontos fejlesztés eredményeként.¹ Csak remélni tudjuk, hogy a kutatások két, több korszakon átívelő, meghatározó irategyüttese nem párhuzamosan válik elérhetetlenné, és a *hadtörténeti* gyorsan megfelelő helyet talál.

A szaklevéltárakról írtakra térve, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában és a felsőoktatási levéltáraknál, szerencsére, kívülről nézve, minden rendben lészen látszik. Sőt, az utóbbi intézménytípus örvendetes számbeli gyarapodást mutat. Míg 2015-ben 15 egyetemi, főiskolai levéltár szerepelt a kötetben, most öttel több. Immár csak a Debreceni Tudományegyetem éli bejegyzett archívum nélkül a hétköznapijait. Egy további új szaklevéltár is figyelmet érdemel.

Erdős Ferencsel és G. Vass Istvánnal – Nyugodjék békében! –, 2000-ben írtunk nyomtatásban is megjelent jelentést a kárpótlási folyamat során keletkezett iratanyagról. Már akkor meglepett bennünket az ott dolgozók határozott igénye egy önálló szaklevéltár alapítására. Mi akkor ennek nem láttuk szakmai indokát. Nem tudom az okát, de ez a „modernkori szabadságküzdelem” végül eredményt hozott, ha nem is a teljes önállóság, de az elkülönülés megvalósult. Az anyag a VERITAS Intézetbe került. A létrehozott szaklevéltár másik nagyobb irategyüttesét az Oral History Archívum interjúanyaga teszi ki, amely az 1956-os Intézet politikai háttérű megszüntetése után mint szerzett vagyon került végül ide.

Fogyatkozást is láthatunk azonban az intézményi körben. Eltűnt az új kötetből a Semmelweis Orvostörténeti Levéltár. Megszüntették, iratai múzeumi anyaggá váltak.

A köztisztületi levéltárak száma azonban, a közjegyzői kamara intézményével, eggyel gyarapodott.

Az elmúlt évtizedek talán az egyházi fenntartású levéltárak számára hozták meg a leglátványosabb fejlődést. Jól mutatja ezt az intézmények látványos infrastrukturális és személyi gyarapodása, amivel párhuzamosan zajlott a szakmai professzionalizálódás, ami például az elektronikus nyilvántartások közös fejlesztésében, az iratok digitális közzétételében is tetten érhető. Utóbbi – természetesen nem méreteiben – követi a közlevéltárak útját, ráadásul az egyes intézmények hierarchikus egymás alá rendelése helyett a horizontális együttműködések útján. Talán az egyházi levéltárosok őrizhették meg leginkább a tudományos alkotás alapfeltételét, az alkotó csendet, amit az Év Levéltári Kiadványa pályázaton nyertes számos kötetük is bizonyít.

A munka utolsó, intézményismertető fejezete az alapítványi fenntartású nyilvános magánlevéltárakról szól. Esetükben fogyatkozásként rögzíthetjük, hogy – bár iratanyaguk megmaradt – időközben, intézményként, megszűnt a Kisgazda Levéltár és a Mindszenty Levéltár is. Így az újabb kötetben ezek már nem szerepelnek.

Úgy hiszem, sokan ismerik a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár elmúlt évtizedbeli szomorú sorsát, munkatársainak hősiességét a rájuk bízott értékek megőrzésében.

---

¹ A kézirat lezárása óta e tárgyban újabb hírek láttak napvilágot, de a lehetséges fejlesztésre vonatkozóan jelen pillanatban nincs semmi biztos információ. (A szerk.)

Szerencsére sem hasonló, sem anyagi gondokkal nem kellett megküzdenie a – csak az újabb kiadásban szereplő – RETÖRKI-nek, amely az elmúlt időszakban levéltárat is alapíthatott, bár annak mibenlétéről a kötet, sajnálatos módon, hallgat.

Mindkét kiadásban szerepel viszont a Nyílt Társadalom Archívum, amelynek azonban levéltári státuszáról, ahogy mondani szokás, lapzártánkig a kötet szerkesztője a Magyar Nemzeti Levéltártól, illetve magától az intézménytől sem kapott érdemi információt.

A munka záró fejezete a levéltáros társadalom működésében, innovációjában, az emberi, szakmai közösségek szervezésében kiemelkedő szerepet játszó egyesületekről szól. Öröndetes tény, hogy az idő valamennyi szervezetünk fontosságát visszaigazolta. Bár változások bekövetkeztek, mint az MLVT esetében, a lényeg, a szolgálat és a tenni akarás megmaradt, s remélhetőleg az ehhez szükséges támogatások sem apadnak el a jövőben.

A *Magyarország levéltárai* egyszerre szakmai felmutatás, ismeretnyújtás, tájékoztatás, illetve önmagunk és egyben az előző levéltáros nemzedékek megtisztelése. Mindannyiunk reménye, hogy tíz év múlva, vagy még előbb, az újabb kiadás csak gyarapodásról ad majd számot.

Tyekvicska Árpád

A Magyar Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlése 2022

Székesfehérvár, 2022. július 11–13.

A tudósítás több munkatársunk közös munkája: Gerhard Péter, Kovács Eleonóra, Laczlavik György, Mátyás Zoltán, P. Holl Adrien, Zsidi Bernát.

2022. július 10–13. között Székesfehérváron került sor a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) 2022. évi vándorgyűlésére. A program július 10-én a határon túli vendégek érkezésével és a számukra szervezett esti találkozóval, ünnepi vacsorával és eszmecserevel indult, a vándorgyűlés mintegy „nulladik” napjaként.

A rendezvény **első napját (július 11.)** – amelynek helyszíne a Szent István Hitoktatási és Művelődési Ház volt – ünnepi események, köszöntők nyitották meg. Az MLE elnökének, dr. Kenyeres Istvánnak üdvözlő szavait követően köszöntőt mondott Székesfehérvár Megyei Jogú Város polgármestere, dr. Cser-Palkovics András, valamint a szervezők nevében dr. Csurgai Horváth József, Székesfehérvár Városi Levéltár és Kutatóintézet igazgatója. Az ünnepi bevezetőt követte az Osváth Lajos-díj, valamint a Dóka Klára-díj különböző fokozatainak átadása és a díjazottak laudációja.

A szakmai program plenáris üléssel vette kezdetét, amelynek fő témája a közelmúlt és a jelen aktuális eseményei és problémái alapján a krízishelyzet és regeneráció kérdéskörre volt (levéltárak és katasztrófák, vészhelyzeti protokoll, iratmentés). A vándorgyűlés első napja ünnepi fogadással zárult, amelyre a Hotel Magyar Király dísztermében került sor.

A vándorgyűlés második napjának délelőttjén, **2022. július 12-én** zajlottak le az egyesület szekcióülései. A szekciók a Nemzetközi és a Gazdasági Szekció kivételével a Hotel Magyar Király különböző termeiben tartották üléseiket.

Az angol és német munkanyelvű **Nemzetközi Szekció** ülése az egyesület elnökének, dr. Kenyeres Istvánnak a szekcióvezetésével és a külföldi levéltáros egyesületek képviselőinek részvételével valósult meg. Az eszmecsere a Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltárában került sor, ahol a vendégek megtekinthették az intézmény épületét és raktárait is. A kerekasztal-beszélgetésre többek között Ausztria, Csehország, Lengyelország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia és Ukrajna levéltáraiból érkeztek kollégák. Az elhangzott rövid referátumokban elsősorban az elmúlt években történt, levéltárakat érintő természeti katasztrófákról és tűzkárok miatti iratmentésről, illetve a levéltárak katasztrófavédelmi terveiről esett szó.

Az **MLE Forrásközlő Szekciója** *Oral history a levéltárban* témakörben tartotta meg szekcióülését, amely két részből állt. Az elhangzott előadások az oral history (OH) műfaját igyekeztek a hallgatósághoz közelebb hozni, illetve annak levéltári múltját, jelenét

szándékoztak bemutatni, a kerekasztal megbeszélésen pedig a problémák, illetve az oral history jövője került terítékre. Ritter György (MNL OL, főlevéltáros) *Oral history mint történeti forrás* című előadása révén a résztvevők részletesebben megismerkedhettek a forrással, valamint az azt létrehozó folyamat sajátosságaival.

Kis József (MNL BAZML igazgató) az *MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárának Köztünk élő emlékezők projektjét*, illetve annak történeti fejlődését mutatta be. A 2018-ban indult projekt célja, hogy érdekes és történeti értékű visszaemlékezéseket örökítsenek meg 1990-ig bezáróan. Az interjúalanyok kiválasztása politikai hovatartozástól és a korabeli lakóhelytől független és aktív politikusokkal, politikai szereplőkkel nem készítene interjúkat. A nem publikus részeket elkülönítik és az interjúk ezek nélkül kerülnek fel a világhálóra, mozgókép formájában. Az intézmény honlapján keresztül jelenleg 15 interjú érhető el (https://mnl.gov.hu/mnl/bazml/koztunk_elo_emlekezo).

Schmidt Anikó (MNL OL, főlevéltáros) előadásában az *MNL OL Oral history gyűjteményét* mutatta be. A Magyar Nemzeti Levéltár a levéltári törvény (1995: LXVI.) értelmében iratállományát maradandó történelmi értékű magániratokkal gyarapítja ajándékozás, – a rendelkezésére álló anyagi források függvényében – vásárlás, vagy letét útján. Az MNL OL ilyennek tekinti az OH-t is, amelynek sajátosságai lehetőséget nyújtanak arra, hogy a levéltárban őrzött és a későbbiekben levéltárba kerülő irategyüttesek olyan interjúkkal egészüljenek ki, amelyek árnyalhatják, sőt akár ki is egészíthetik az iratokban tárolt tudást. Az MNL OL ebből a célból létrehozott egy OH gyűjteményt. A gyűjtemény és gyarapításának szakmai kidolgozására 2015-ben munkacsoport alakult és hozzá kapcsolódóan ügyrendet is létrehozta. A hallgatók a gyűjtemény¹ kialakulásának és az interjúk archiválásának történetén túl a nehézségekkel is megismerkedhettek, amelyek közül az előadó a munkaerőhiányt nevezte meg legsúlyosabbnak.

Az előadásokat kerekasztal-beszélgetés zárta, amelyen a meghívott résztvevőkön – az előadók mellett Arany Krisztina, Kovács Gergely, Kovács Eleonóra, Péntekné Ungváry Mária – a közönség tagjai is hozzászólhattak. A beszélgetést Laczlavik György szekcióvezető moderálta. A megbeszélésen több fontos kérdés is felmerült, amelyek mindenképpen továbbgondolást igényelnek: a résztvevők egyöntetű véleménye, hogy az OH-nak helye van a levéltárakban, hiszen az interjúk lehetőséget nyújtanak arra, hogy az őrzött és a későbbiekben átveendő irategyüttesek kiegészítő információkat tartalmazó interjúkkal egészüljenek ki. A már visszavonult levéltáros kollégákkal készített interjúk pedig olyan levéltártörténeti információkat tartalmazhatnak, amelyek máshonnan már nem deríthetők ki. A *Levéltári Szemle* ez ügyben felhívást is tett közzé,² s megkezdte az eddig elkészült interjúk publikálását. Az interjúkészítés esetében fontos az időtényező, hiszen sajnos sokakkal már nem lehetséges beszélgetést rögzíteni. Konszenzus alakult ki arról, hogy az OH levéltári anyagnak tekinthető és így is kell kezelni. Világossá vált az is, hogy a levéltárak nagyon eltérő módon kezelik ezt a gyűjteménytípust, pedig szükséges lenne egy egységes ajánlás a magyarországi levéltárak számára. E feladatra munkacsoport ala-

¹ HU-MNL-OL R 400

² https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariSzemle_70_2020/?pg=103&layout=s

kult, amelynek célja ezen útmutató kidolgozása. Főbb témakörök: archiválás, személyes adatok védelme, GDPR rendelkezések; interjúalanyok kiválasztása, interjúkészítés szabályai, dokumentálása. Felmerült, hogy humán erőforrás tekintetében nemcsak a szűkös kapacitás jelent hátráltató tényezőt, hanem a kollégák járatlansága is, ezért szükség lenne ilyen irányú képzésre.

Az **Oktatás- és Tudománytörténeti Szekció** előadásai idén színes mozaikot alkottak mind időbeliségüket, mind témájukat tekintve. Dr. Draskóczy István (egyetemi tanár, ELTE BTK) a *Selmezbányai Bányászati Akadémia hallgatósága a 18. században és a 19. század első felében* címmel tartott előadásában – megemlékezett az intézmény 260 éves évfordulójáról. Elemzésében azt vizsgálta, hogy a tárgyalt időszakban az akadémia hallgatósága mely országokból származott. A selmezbányai akadémia kiemelkedő jelentőségét bizonyítva a hallgatóság összetételét összehasonlította a korabeli nagy rivális, a freibergeri Bányászati Akadémia diákságával. A komparáció egyértelművé tette, hogy a két akadémiát az újkor hajnalán hasonló létszámban látogatták a tanulni vágyók. Vajda Tamás (levéltárvezető, SZTE Levéltára) *A kolozsvári egyetem 1872-es megalapítása* című előadásában részletesen ismertette az egyetem megszületését megelőző néhány éves időszakot. Kiemelte Eötvös József és Ferenc József szerepét, továbbá az egyetemalapítás és -szervezés sajátosságait, például a teológiai kar hiányát, vagy azt, hogy nem voltak nagy egyetemi épületépítések és Ferenc József egyetemszervezést gyorsító törekvéseit. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a széles forrásbázison (VKM, OGY iratok; erdélyi magyar, román és szász napilapok) alapuló kutatás eredményeit forráskiadvány formájában publikálják az év őszén. Tóth Krisztina (levéltárvezető, ELTE Levéltára) az ELTE levéltárának ötvenes évekbeli iratpusztulásáról adott áttekintést „*A múltat végképp eltörölni...?*” Az *ELTE iratainak pusztulása az 1950-es években* címmel. Részletes áttekintést nyújtott az ELTE különböző kari irattárainak 1949 előtti és utáni sorsáról, továbbá az egyetem karait sújtó selejtezési jogszabályok és iratátadások történetéről – előadását látványos statisztikákkal alátámasztva, például az átadott anyagok, a visszakapott anyagok és a selejtezett anyagok aránya vonatkozásában. Az egyes előadásokat a jelenlévők részéről élénk diskurzus követte, például a nemzetiség és identitás kérdésköre, Trencsényi-Waldapfel Imre megítélése vagy az irattárak máig hányatatott sorsa témakörében, így a kerekasztal beszélgetésre nem maradt idő, de a résztvevőket a színvonalas eszmecsere kárpótolhatta.

Az MLE csak néhány éve működő **Levéltár-pedagógiai Szekciója** is ülést tartott, az esemény legfontosabb hozadéka a tisztújítás volt, ami egyben a szekció munkájának megújítását is célozta. Az új szekcióelnök Hecker Henrietta (MNL TML) lett, helyettese dr. Rácz Attila (BFL).

Az egyesület **Gazdasági Szekciója** a szokott módon elsősorban az intézményeket érintő legfrissebb szakmai kérdéseket vette sorra kerekasztal-beszélgetés keretében, amelynek helyszíne az MNL Fejér Megyei Levéltára volt.

Az **Informatikai Szekció** ülésén Gerhard Péter szekcióvezető elnökle mellett *Az Aranybullától az e-aláírásig. A közigazgatás előtt álló digitalizációs kihívások* című programban öt előadás szerepelt, amelyek az elektronikus iratkezelés levéltárszakmai oldalról releváns problémáit járták körbe. Füzessy Tamás (e-iratkezelési szakértő,

Stratis Kft.) *Elektronikus ügyintézés és a kapcsolódó iratkezelési folyamatok* című előadásban az elektronikus iratok körüli fogalmi problémákat mutatta be. Tisztázta az alapfogalmak (adat, dokumentum, irat, nyilvántartott irat, közirat) közötti distinkciókat és felhívta a figyelmet arra, hogy bár a dokumentum és az irat fogalmilag azonos, a dokumentumkezelés és az iratkezelés között viszont már különbséget kell tenni. Ez a különbség pedig a nyilvántartásba vétel (*capture*) mozzanata, például az iktatás. Két üzenetet fogalmazott meg az elektronikus iratok kezelése kapcsán. Az első, hogy ragaszkodjunk a hagyományos iratfogalomhoz, ne engedjük az adatbázisok csábításának. Az adatbázisoknak ugyanis nincs olyan életciklusa (keletkeztetés, lezárás, irattározás), mint az iratoknak, ezért bár könnyebben tárolhatók és kereshetőek bennük az adatok, hitelességük és bizonyító erejük nem teljes körű. Törekedjünk arra, hogy az információkat önmagukban értelmezhető fájlokban (szöveg-, képi vagy hangfájlokban) őrizzük meg. A második üzenet, hogy ragaszkodjunk az iktatáshoz, annak ellenére, hogy az iratkezelés folyamatába egyre több, a hagyományos hivatali ügymenettől eltérő, így az arra kialakított iratkezelési folyamatokba nehezen illeszthető ügýtípus kerül be. Előadása végén az elektronikus állományok levéltárba adásának elveit és módszertanát mutatta be.

Kovács Rezső (főosztályvezető, biztonsági vezető, BM Iratkezelési és Iratfelügyeleti Főosztály) *Elektronikus iratkezelés, elektronikus ügyintézés a közfeladatot ellátó szerveknél* című előadásában a közfeladatot ellátó szervek iratkezelését szabályozó jogszabályi környezetet, elsősorban az említett szerveknél kötelezően használt tanúsított iratkezelő szoftverekkel szemben támasztott követelményeket mutatta be. Beszámolt arról, hogy jelenleg három tanúsító szervezet – CERTOP, MÁTRIX, VERITAN – akkreditálhatja az iratkezelő szoftvereket, ezek kijelölését jelenleg egy kétfős bizottság végzi, ahol az elnököt a BM, a tagot az informatikáért felelős minisztérium jelöli. Így lekerült a napirendről az a korábbi kezdeményezés, hogy a levéltárak is képviseltethessék magukat a tanúsítási folyamatban. Az EKEIDR iratkezelő rendszerhez minden állami intézmény ingyenes licencet kap és a jövőben ezt kell mindegyiknek bevezetnie, kivéve azokat, amelyek Robotzsarut használnak. Az előadó beszélt a BM-ben 2012-ben bevezetett elektronikus iratkezelésről, az MNL felé saját fejlesztésben megvalósított szabványos elektronikus iratátadásról, továbbá a közfoglalkoztatottak bevonásáról az iratdigitalizálási folyamatokba.

Solcz-Ujvári Magdolna (dokumentum menedzsment és digitalizációs osztályvezető, Budapesti Közművek Nonprofit Zrt.) *Sokszínű közszolgáltatások, egységes dokumentum menedzsment. Kihívások a Stadtwerke modell megvalósítása kapcsán* című előadásában azt a komoly kihívást mutatta be, amit a különböző típusú szolgáltatásokat nyújtó és addig eltérő iratkezelő szoftvereket használó elődszervezetek összeolvadásakor egy vállalati integráció jelent. A fővárosi önkormányzat ugyanis a nyugati Stadtwerke-modellek sikeréből kiindulva egyesítette közműszolgáltató cégeit, ez pedig az FKF, a Főkert, a Főtáv, a Főképtűsz és a BTI összevonásával létrejött, hat divízióból álló Budapesti Közművek létrejöttét eredményezte. Mindez öt különböző akkreditált szoftver helyett egyetlen közös iratkezelő szoftver implementálását, egységes iratkezelési szabályzat és egységes elektronikus iratkezelési folyamat bevezetését, továbbá a szakrendszerek (SAP, SZEÜSZ-ök, KEÜSZ-ök) integrációját jelentette. Az átalakulás a korábbi állományok

(még folyamatban lévő) migrációját, a hivatali tárhelyek felülvizsgálatát is szükségessé tette, de egyúttal alkalom nyílt az elektronikus ügyintézés és az elektronikus aláírások használatának kiterjesztésére is. Az új iratkezelő rendszer bevezetése tömeges kulcsfelhasználói és felhasználói oktatással is járt, amelyeket házon belül oldottak meg. Az átalakulás célja az iratkezelési folyamatok felülvizsgálata, automatizálása és elektronizálása, valamint költség- és időhatékonyságának növelése, ami erőforrásmegtakarításhoz és az ügyfelek számára egyszerűbb és gyorsabb ügyintézéshez vezethet.

Czetz Balázs (gyűjteményi főigazgató-helyettes, MNL) *Elektronikus ügyintézési folyamatok a Magyar Nemzeti Levéltárban* című előadásában egy újabb esettanulmányt mutatott be. A KÖFOP-1.0.0-VEKOP-15-2016-00011 számú, Közigazgatási eljárásokhoz kapcsolódó levéltári szolgáltatás fejlesztése megnevezésű projekt keretében az MNL összes tagintézményében egységes, integrált, papírmentes ügyfélszolgálati ügyintézés valósult meg, amely szinte teljesen elektronikusan bonyolítja le ezeket az ügyeket. Az MNL ügyfélszolgálati ügyintézését egységes eljárásrendek, szabályozás, egységesített munkafolyamatok és egységes űrlapok, iratminták, sablonok révén sikerült egységes nivóra hozni, elektronizálni, egyúttal kiterjesztett ügyfélelérésűvé tenni. Mindez a Poszeidon iratkezelő rendszer testreszabásával, benne a feladatokon az ügyintézőket lépésről lépésre végigvezető workflow-k bevezetésével, különböző SZEÜSZ-ökhöz való csatlakozással, az elektronikus aláírás kiterjesztésével és részletesebb adattartalmú űrlapok definiálásával volt elérhető. A riportok készítésére is alkalmassá tett szakrendszer statisztikai szerint sikerült a projektben tett vállalás, például 2021-ben a napi átlag 104 ügyet a vállalt 18 napos elintézési határidő helyett ügýtípustól függően 9,42–13,73 nap között sikerült elintézni, tehát az új rendszer az ügyintézés átfutási idejének csökkentésére is alkalmassá vált.

A záróelőadást Erdősi Péter Máté (igazgató, e-aláírás szakértő, Crowe FST Audit Kft.) tartotta *Elektronikusan hitelesített dokumentumok hosszú távú megőrzése* címmel. Körbejárta az elektronikusan hitelesített dokumentumok kialakulásának, definiálásának, a tanúsítvány lejárat utáni kezelésének alapproblémáit, felhívta továbbá a figyelmet az Acrobat Readernél fejlettebb aláírás-ellenőrző megoldások (pl. PolySigno) használatának előnyeire. Bemutatta a világ egyik legfejlettebb e-aláírási megoldását, amelyet Észtországban alkalmaznak. Az elektronikus dokumentumok hosszú távú, az aláíró tanúsítvány lejárat utáni megőrzésének egyik technológiája Magyarországon már 2004 óta létezik, az eIDAS európai uniós e-aláírási rendelet készülő változatába azonban most kerül bele. Ez az elektronikus aláírások kibocsátásával foglalkozó szervezetek által működtetett archiválási szolgáltatás költséges és csak egyes dokumentumok hitelességének egyedi tanúsítását teszi lehetővé. A másik technológiai megoldás a blokklánc-alapú (pl. KSI Blockchain) megőrzési technológia lehet, mely már most is megfelel az eIDAS előírásainak. Egy további lehetőség a hivatalos személy vagy szervezet – pl. közjegyző – általi hitelesítés, ez esetben viszont kérdéses, hogy a hitelesítő okirat meddig lesz érvényes. Az előadás konklúziója szerint az elektronikus hitelesség megőrzési technikái jó ideje ismertek és működnek is, más kérdés, hogy a levéltári hosszú távú megőrzésre nem mindig, vagy csak nagyon körülményesen alkalmazhatók.

Az *Állományvédelmi Szekció* ülésén P. Holl Adrien szekcióvezetése mellett Baumann-Farkas Barbara (restaurátor, állományvédelmi felelős, MNL Állományvédelmi Osztály) *Az OL raktárainak klimatikus viszonyai* című előadásában a raktarak, másrészt a kiállítások klimatikus viszonyairól, az optimális értékek beállításáról, ezek méréséről, illetve az ezen a területen szerzett eddigi tapasztalatokról, a felmerülő nehézségekről és azok megoldásairól beszélt. A klimatikus viszonyok ellenőrzésére a legjobb megoldást a digitális, adatrögzítő mérőműszerek, vagyis data loggerek nyújtják. Ezek kihelyezése, megfelelő üzemeltetése és szakszerű beállítása kiemelkedően fontos ahhoz, hogy a klimatikus viszonyokat folyamatosan monitorozni tudják. A készülékek által mért és elmentett adatokat táblázatok és diagramok formájában dolgozta fel, rendszeres időközönként dokumentálva az adatokat. Az MNL OL kiállítótermében (A nemzet emlékezete) és a Várkert Bazárban működő European Digital Treasures időszakos kiállításokon végzett ellenőrzések során szembesült a teremőrök „engedetlenségével”, üzemeltetési nehézségekkel, beázással, a páratartalom emelkedésével és az iratokat ért túl nagy fényterheléssel is. A közös együttműködés alapja a megfelelő kommunikáció, a gyors és szakszerű reagálás, ami végül a felmerülő problémák megoldásához vezetett.

Lökkös Mónika (főrestaurátor, MNL Állományvédelmi Osztály) *A tintamarás kezelésének lehetőségei, kérdőjeleiről* tartott előadást. Kitért az említett tinta történeti háttérére, a készítéséhez felhasznált alapanyagokra, a tintamarás során lezajló kémiai folyamatokra és az ezek megállításához szükséges lépésekre, restauratori megoldásokra, kiemelve a kalcium-fitátos kezelést. A vasgallusz tinta készítésekor a fő alapanyagok mellett nagyon különböző anyagot is használnak a receptúrákban, így a pontos összetevők sok esetben nem ismertek, de fő komponensei a fémsó (általában vasszulfát) és a csersav. A tinta összetevői kémiai folyamatokat indítanak el, amelyek a cellulózlán-cok károsodását és bomlását idézi elő. A hordozó (legtöbbször papír vagy pergamen) töredezett lesz, végül elporlik, savasodik. A savat semlegesíteni kell és az oxidációt meg kell állítani. Jelenleg Magyarországon és a nemzetközi gyakorlatban is a kalcium-fitátos és magnézium bikarbonátos kombinált kezelést alkalmazzák a legtöbbször, amelynek során megkötik a szabadon lévő vas ionokat és megállítják a savas kémiai folyamatokat.

Győrffy Szabolcs (főosztályvezető-helyettes, BFL) *Analóg adathordozók archiválása* címmel tartott előadást. A levéltárakban őrzött analóg eredetű archiválásának és megőrzésének témája nem tárgyalható a dokumentumok digitalizálásához kapcsolódó kérdések megválaszolása nélkül. A reflektív vagy átvilágítható vizuális eredetű digitalizálásának elterjedt gyakorlata mellett külön figyelmet érdemel a gyűjteményekben szintén nagy számban megtalálható audiovizuális adathordozók, tartalmak hosszú távú megőrzésének feladata is. Utóbbiak közül az előadás fókuszába a mágneses adathordozókon – magnókazettákon, orsós magnószalagokon – található audio-anyagok állományvédelmének és digitalizálás útján történő megőrzésének kérdései kerültek. Az előadó áttekintette a média-típus megőrzését károsító környezeti- és biológia hatásokat, a digitalizálásukhoz szükséges hardveres és szoftveres eszközöket, a digitalizálás paramétereit és formátumait. Ismertette a hosszú távú megőrzéshez szükséges működőképes

lejátszó-eszközök (HW) meglétének fontosságát, a formai és formátumbeli egységesség kérdéseit, a tartalom-migráció és tartalom-konverzió lépéseit. A Budapest Főváros Levéltárának fotó-digitalizáló műhelyében folyó digitalizálási gyakorlat bemutatása mellett kitekintett a hazai- és nemzetközi jó gyakorlatokra, szakmai összegzésekre és ajánlásokra is.

Az előadásokat követően Hajdú Viktória (Székesfehérvár Városi Levéltár és Kutatóintézet) főrestaurátora szakmai séta keretében mutatta be a Városi Levéltár restaurátorműhelyét és az ott végzett munka tapasztalatait is megosztotta a hallgatósággal. A műhelyvezetés és a helyszíni levéltári bejárás során a résztvevők áttekintették és megbeszélték az állományvédelmi mentési tervet. Ennek keretében a mentéshez szükséges eszközök, anyagok bemutatása is megtörtént, szó esett az iratanyagok típusairól mekkénti szempontból. A restaurátorműhelyben megtekintették a papír savtalanításához, papíröntéshez és a könyvkötészeti munkákhoz használatos berendezéseket és eszközöket. A műhelylátogatás hasznosnak bizonyult a kollégák számára, élénk szakmai eszmecsere zajlott.

A vándorgyűlés második napjának délutánján gyűjteménylátogatások (MNL Fejér Megyei Levéltára, Szent István Király Múzeum, Püspöki és Székesképtalani Levéltár és Egyházmegyei Múzeum) mellett sor került egy kötetbemutatóra is. A Székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézetben a *Requiescat in pace 2. Levéltáros nekrológok, gyász- hírek és gyászjelentések (1833–2021)* című kiadvány bemutatója valósult meg. A kulturális programok mellett lezajlott immár ötödik alkalommal, a mára már hagyománnyá vált, igen népszerű MLE Focikupa is. Este társasvacsora zárta a programot.

A konferencia harmadik napján, **július 13-án** került sor az *Aranybullák a középkori Magyarországon és Európában* című tudományos konferenciára, amely neves előadók szereplése mellett a Szent István Hitoktatási és Művelődési Házban valósult meg. A programban a következő előadások hangzottak el:

Zsoldos Attila, kutató professzor, BTK Történettudományi Intézet (Budapest) – Városi Levéltár és Kutatóintézet (Székesfehérvár): *II. András Aranybullája*

Weisz Boglárka, tudományos főmunkatárs, BTK Történettudományi Intézet (Budapest) – Városi Levéltár és Kutatóintézet (Székesfehérvár): *Magyar városok aranybullái*

Bárány Attila, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem (Debrecen): *12–13. századi angol uralkodói charták*

Pósán László, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem (Debrecen): *II. Frigyes német-római császár aranybullái*

Cieger András, tudományos főmunkatárs, BTK Történettudományi Intézet (Budapest): *„Kicsit túlzottnak éreztem a Szent István korra való visszaemlékezést”. A kádári emlékezetpolitika és az Aranybulla emlékmű Székesfehérvárott.*

■ A Dóka Klára-díj

2022-ben a Magyar Levéltárosok Egyesülete közgyűlése módosította a Dóka Klára-díj kategóriáit, s az idei díjakat már ennek megfelelően osztotta ki. Az I. fokozat a felsőfokú végzettségű levéltárosoknak, a II. fokozat a középfokú végzettségű levéltárosoknak és a levéltárakban dolgozó nem levéltáros munkatársaknak, míg a III. fokozat a pályájuk kezdeti szakaszában járó, de már legalább hat éve levéltárban dolgozó 35 életévüket még be nem töltött levéltáros kollégáknak adható. Az I. és II. kategóriában 3–3, a III. kategóriában egy díjazott lehet évente.

A Dóka Klára-díjasok laudációja

Dr. Dénesi Tamás,

a Pannonhalmi Főapátság Levéltára igazgatója

Dénesi Tamás 1991-ben a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban tett érettségi vizsgát és 1998-ban az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett történelem-latin szakos diplomát. 2000-től a Pannonhalmi Bencés Gimnázium és Kollégium tanára és prefektusa, 2004-től 2012-ig a Pannonhalmi Főapátsági Levéltár igazgatóhelyettese volt, 2012 óta pedig a levéltár igazgatója.

Kiemelkedő szerepet játszott a főapátsági levéltár elmúlt évtizedben lezajlott jelentős infrastrukturális fejlesztéseiben, illetőleg abban, hogy a levéltár a testvérgyűjteményekkel való együttműködése új alapokra kerülve elmélyült és megújult, amely számos fontos és jelentős eredményt hozott valamennyi, a különböző szakami programokban résztvevő intézmény számára. Ezek sorából kiemelkednek a katolikus egyház történetének feltárását szolgáló konferenciák megszervezése és lebonyolítása, valamint az ugyancsak ebből a célból megindított kutatási programok és megjelentetett kiadványok.

Irányításával jórészt megtörtént az egyházközségi iratok levéltárba való beszállítása, majd pedig digitalizálása, melyek révén a Főapátsági Levéltár jelentős előrelépést tett és felzárkózott a legjobb hazai egyházi levéltárak színvonalához és ugyancsak az ő nevéhez fűződik a „*Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság gyűjteményeinek értesítője*” elnevezésű évkönyv 2013-ban történt megindítása és folyamatos megjelentetése.

A levéltár munkájának és kiterjedt szakmai kapcsolatainak megszervezése és irányítása mellett már az 1990-es évek óta rendszeres tudományos feltáró és kutatómunkát végez. Kutatási területe: a 17–18. századi katolikus egyháztörténet. Eddig több mint 50 publikáció szerkesztése és/vagy elkészítése fűződik nevéhez. 2007-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán védte meg PhD-disszertációját.

Dénesi Tamás közel két évtizedes, elsődlegesen a hazai egyházi levéltárügy, azon belül is a Pannonhalmi Főapátsági Levéltár tevékenységének fejlesztése és megújítása, az intézményközi szakmai kapcsolatok elmélyítése érdekében, továbbá az egyháztörténeti kutatások és a kiadványkészítés területén végzett, sokoldalú, magas színvonalú és eredményes munkájának elismeréseként veheti át a Dóka Klára-díjat.

Dr. Héjja Julianna Erika,

az MNL Békés Megyei Levéltára főlevéltárosa

Héjja Julianna Erika középiskolai tanulmányai és az ELTE Bölcsészettudományi Karán a levéltár szak elvégzése után 1999-ben kezdte meg levéltári szolgálatát a Békés Megyei Levéltárban. Ezt követően elvégezte a könyvtár szakot is, majd 2009-ben summa cum laude minősítéssel védte meg történelmi tárgyú PhD-disszertációját az ELTE Bölcsészettudományi Karán.

Már szakmai pályafutásának kezdeti időszakában világossá vált, hogy több levéltári munkaterületen is kiemelkedő teljesítményre képes, továbbá hogy az azokkal összefüggő feladatokat mély hivatástudattal és nagy precizitással végzi. Ezt ékesen bizonyítja, hogy felkészültségének és folyamatosan folytatott önképzésének eredményeként nem okoz gondot számára 18. századi latinyelvű források feltárása vagy éppen a kutató- és ügyfélszolgálati feladatok ellátása, de az elektronikus levéltári nyilvántartások vezetése sem. Mindezek az elmúlt több mint két évtized alatt megszerzett nagy és kiterjedt anyagismerettel és sok tapasztalattal párosulva azt eredményezték, hogy ma már a Békés Megyei Levéltár egyik legfontosabb munkatársává lett.

Levéltárszakmai teendőinek folyamatosan magas színvonalon történő teljesítése mellett több mint két évtizede ismert és elismert, feltáró- és kutatómunkát folytat. Kutatási területei: archontológia és prozopográfia, könyv- és művelődéstörténet, valamint társadalom- és nőtörténet. Eddig több mint 50 publikáció – önálló kötet, tanulmány, közlemény, újságcikk stb. – elkészítésében vett részt, mint szerkesztő, társszerkesztő vagy szerző, amelyek egy része a helyi folyóiratok és lapok mellett országos szakfolyóiratokban látott napvilágot.

Empatikus és segítőkész személyiség, akire munkatársai mindig számíthatnak és aki tudását és ismereteit szívesen megosztja a hozzáforduló kollégákkal, kutatókkal és aki mindezek emellett – ha nem is látványosan, de – igen jelentős szerepet játszik a munkahelyi közösség kohéziójának folyamatos fenntartásában.

Dr. Héjja Julianna Erikát közel 25 esztendőn keresztül, több levéltári szakterületen, nagy odaadással és precizitással végzett, kiemelkedő színvonalú munkája, szakmai körökben elismert, jelentős tudományos kutatásai és publikációi, illetőleg a munkahelyi közösség érdekében kifejtett igen értékes tevékenysége tette érdemessé a Dóka Klára-díjra.

Dr. Kovács Melinda,

az MNL Heves Megyei Levéltára főlevéltárosa

Kovács Melinda a középiskolai tanulmányai befejezése után 1978 és 1983 között az ELTE Bölcsészettudományi Karának történelem–levéltár szakos hallgatója volt, de még diplomája átvétele előtt, 1983. január 1-én a Heves Megyei Levéltár munkatársa lett és jelenleg is ebben az intézményben dolgozik. 1999 és 2008 között a levéltár igazgatóhelyettese, 2008-ban pedig néhány hónapig igazgatója volt. 2011-ben levéltári szakfelügyelő volt és 2015 óta is ellátja ezt a feladatot.

Csaknem 4 évtizedes munkája során lényegében minden levéltári szakterületen dolgozott, mégpedig kiemelkedő színvonalon. A gyűjtőterületi feladatok ellátása mellett számos segédletet készített, vezette a levéltár belső nyilvántartásait, de elmélyült szaktudással és anyagismerettel a kutató- és ügyfélszolgálatban is rendkívül fontos és hasznos munkát végzett.

Sokat tett a helyi közgyűjtemények közötti kapcsolatok kialakításáért és működtetéséért és eközben mindig is fogékonyságot mutatott a levéltári munkát érintő új és innovatív kezdeményezések iránt. Így már a kezdetektől fogva igen aktívan vette ki részét a számítógépek kínálta lehetőségek levéltáron belüli kiaknázásában.

Sokrétű és sokágú levéltárszakmai feladatai mellett az 1980-as évektől szívesen végzett és végez levéltári forrásokra alapozott tudományos kutatásokat és számos helytörténeti tárgyú publikációja látott napvilágot. 1989-ben védte meg egyetemi doktori disszertációját, amely a Heves vármegyei malmok 18. századi történetét mutatta be. Mindezek mellett több forráskiadvány, helységnévtár és levéltári segédlet – fond és állagjegyzék, repertórium, levéltárismertető – elkészítése köszönhető neki.

Személyes tulajdonságai révén fontos szerepet tölt be a munkahelyi közösségben. Önzetlen és segítőkész kolléganő, akinek ötleteire és tanácsaira, nem csak közvetlen munkatársai, hanem a levéltári kutatók is bizton számíthatnak.

Kovács Melinda közel 4 évtizeden át, több szakterületen is kifejtett, kiemelkedő szintű, odaadó elkötelezettséggel végzett, nagyjelentőségű levéltári munkája, valamint közösségformáló tevékenysége, mind intézményéhez, mind szakmájához hűséges, a következő levéltáros generációk számára például szolgáló szakmai pályafutása elismeréseként részesül a Dóka Klára-díjban.

II.

Bedőné Takács Veronika,

az MNL Zala Megyei Levéltára levéltáros asszisztense

Bedőné Takács Veronika az általános iskolai tanulmányai után 1978-ban középfokú textilipari képzést, szerzett és azt követően több munkahelyen dolgozott, mígnem 2000-ben a Zala Megyei Levéltár munkatársa lett. 2001-ben kezelői tanfolyamot végzett, 2003 és 2005 között pedig segédlevéltárosi képzést szerzett.

Kezdetben iratrendezési és segédletkészítési feladatokat bíztak rá, majd 2010-től ügyfélszolgálati teendőket látott el és lát el ma is. Közben 2011-től szervellenőrzési csoportvezető lett és az ő feladatkörébe tartoznak az iratkezelések ellenőrzésének megszervezése és lebonyolítása, valamint az iratkezelési szabályzatok és az iratselejtezési jegyzőkönyvek ellenőrzése. 2006-ban ECDL jogosítványt szerzett, 2012-ben pedig titkos ügykezelői vizsgát tett.

Nagy munkabírási, megbízható és lelkiismeretes kolléganő, aki az MNL Zala Megyei Levéltára egyik alappillére, meghatározó munkatársa és aki a közeljövőben nyugdíjba megy, ám addig is igyekszik széleskörű ismereteit és tapasztalatait a munkafeladatait átvevő kollégáival megosztani.

Bedőné Takács Veronika több mint két évtizeden át, magas színvonalon, nagy szorgalommal, odaadással és elkötelezettséggel végzett, példászerű levéltári munkájával érdemelte ki a Dóka Klára-díjat.

Egervölgyi Éva,

az MNL Vas Megyei Levéltára igazgatási szakalkalmazottja

Egervölgyi Éva 2000-ben fejezte be a középiskolai tanulmányait a Szombathelyi Közgazdasági Szakközépiskolában. 2001. január 1. óta a Vas Megyei Levéltár titkárságán dolgozik, 2008-ban pedig a Pécsi Tudományegyetemen főiskolai személyügyi szervező diplomát szerzett.

Nagy munkabírásu és megbízható kolléganő, aki felelőseteljes titkársági munkafeladatait nagy körültekintéssel, precizitással és igényességgel végzi. Amellett, hogy kiemelt ügykezelői minőségben koordinálja az elektronikus iratkezelői rendszer intézményen belüli működését, vezeti a levéltár belső nyilvántartásait, továbbá kivészi részét a munkabeszámolók elkészítéséből, számos olyan szakmai feladatot – segédletkészítés, adatbázisfeltöltés, kéziratos források átírása, kiadvány- és kiállításkészítés – is vállal és végez, amelyek nem tartoznak szűken vett munkaköréhez.

Határozott és empatikus személyiség, akinek önzetlen segítségére és együttműködésére munkatársai mindig számíthatnak.

Egervölgyi Éva több mint két évtizeden át példamutató szorgalommal és erős hivatástudattal végzett, kiemelkedő színvonalú ügyviteli munkája, továbbá a munkakörén túlmutató levéltárszakmai feladatok végrehajtásában önként vállalt, ugyancsak nagy fontosságú és eredményes tevékenysége elismeréséül kapja meg a Dóka Klára-díjat.

Kiss Jánosné,

az MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára levéltári kezelője

Kiss Jánosné az 1977-ben Kapuváron tett érettségi vizsgája után több munkahelyen is dolgozott. 1992 és 1993 kötött határozott idejű megbízással a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár munkatársa volt, majd 1996. január 1-től az intézmény dolgozója lett és 1999-ben levéltári kezelői vizsgát tett.

Pályafutása során előbb a települési önkormányzatok, majd annak folytatásaként a községi tanácsok iratanyagában végzett példászerű és szakmailag nagyon fontos és igen jelentős iratrendezési és segédletkészítési munkát, amelyek mind a levéltári ügyfélszolgálat, mind pedig a kutatószolgálat munkáját nagyban segítették és segítik. Az említett irategyüttesek mellett referenciájába tartoznak a jogszolgáltatás iratai is és az ő kezdeményezésére indult meg a Soproni Állami Közjegyzői adatbázis kiépítése.

Széleskörű tapasztalatai és anyagismerete révén hosszú ideje ügyfélszolgálati munkát is végez és részt vett a Magyar Nemzeti Levéltár több központi szakmai programjában, illetőleg a soproni levéltár által indított különböző célú adatgyűjtésekben is.

Kiss Jánosnét több mint két és fél évtizeden át, nagy szorgalommal, erős szakmai elhivatottsággal és odaadással végzett, magas színvonalú levéltári munkája érdemesítette a Dóka Klára-díjra.

III.

Mátyás Zoltán,

Budapest Főváros Levéltára főlevéltárosa

Mátyás Zoltán Csíkszeredában született. Székelyudvarhelyen folytatott középiskolai tanulmányait követően, 2012-ben a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán történelem–levéltár szakos BA, 2015-ben pedig az ELTE Bölcsészettudományi Karán levéltár szakos MA diplomát szerzett.

Közben 2013-tól 2015-ig a Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltárában dolgozott, 2015 óta pedig Budapest Főváros Levéltára munkatársa. Elsőrendű feladata nyolc budapesti kerületi önkormányzati hivatal levéltári felügyelete, de a gyűjtőterületi teendők ellátása mellett fontos rendezési és segédletkészítési munkákat is végzett és végez, amelyek egy része az önkormányzati iratképzőkön túl már az MSZMP iratokra is kiterjed. Alapos tudása és megszerzett tapasztalatai révén az intézményben a kutatószolgálat munkájából is jócskán kiveszi részét.

A rábízott különféle levéltári szakfeladatokat felelősségteljes hozzáállással, kimagasló kötelességtudattal és nagy pontossággal teljesíti. 2012 óta jelennek meg publikációi. Amellett, hogy tagja a Magyar Levéltárosok Egyesületének és a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetségnek, tagja és 2019 óta elnöke is a Fiala Levéltárosok Egyesületének.

Mátyás Zoltán eddigi, közel egy évtizedes, sokrétű és magazintű, nagy elhivatottsággal végzett levéltári munkája, eddigi reményteljes szakmai pályafutása alapján érdemelte ki a Dóka Klára-díjat. Ő az első levéltári munkatárs, aki a díj ifjúsági tagozatában részesül.

■ Az Osváth Lajos-díj

2022-ben a Magyar Levéltárosok Egyesülete dr. Szálkai Tamásnak a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára főlevéltárosának adományozta az Osváth Lajos-díjat, tudománytörténeti munkájáért, a *Címeres nemeslevelek a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában* című monográfiája és forráskiadványa elismeréseként. Az alábbiakban a díjazott laudációja olvasható.

Dr. Szálkai Tamás,

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

A Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Karán 2006-ben történelem szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett.

A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár munkatársaként 2010 óta a kutató- és ügyfélszolgálati, gyűjtőterületi, iratfeldolgozási munkája mellett az intézmény állományvédelmi referensi feladatait is ellátja. Doktori (PhD) fokozatát 2010-ben a Debreceni Egyetemen „summa cum laude” minősítéssel szerezte meg. Komparatív vizsgálatai kiterjesztése céljából hungarika kutatásokat végezett több erdélyi levéltárban is. Eredményeit kötetben foglalta össze, amit 2011-ben a „Debrecen Kultúrájáért” díjjal jutalmaztak. Munkájáért az MTA Debreceni Akadémiai Bizottság pályadíját három alkalommal kapta meg. 2013-ban két fős munkacsoportban sikeres hungarika feltárást végezett NKA pályázat keretében Nagyváradon, a Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatóságán. A projektet 2018-ban beválogatták az „NKA 25” című rendezvénysorozat eredményes munkái közé. A hungarika feltárást 2018-ban Klebelsberg Kuno ösztöndíj keretében egyénileg folytatta. A sikeresen kialakított határon átívelő szakmai kapcsolatok eredményeként 2019-ben két kollégájával jelentős digitalizálási munkát végezett ugyanott. 2009 óta tudomány népszerűsítő és közművelődési tevékenységet folytat kurátorként kamarakiállítások szervezésével Magyarországon és a Kárpát-medence más országaiban, Szlovákiában, Romániában és Ukrajnában. Történész-levéltárosként többször képviselte az intézményt Hajdú-Bihar és Bihar megyékben nemzeti és városnapra ünnepeken, kiállításmegnyitókön, ahol évek óta történelmi tárgyú ünnepi beszédeket tart. Az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának munkatársaként több szakmai együttműködési megállapodás kezdeményezője volt, például a Debreceni Egyetem több intézetével, a Partiumi Keresztyén Egyetemmel, a Partium Házzal, a Bessenyei Társasággal, valamint Bakonszeg, Biharnagybajom, Derecske, Esztár, Sáránd, Téglás települések önkormányzataival. Tagja az MNL Hungarika munkacsoportjának, 2019 óta megyei projektfelelősként vesz részt a Magyar Nemzeti Levéltár Hetedíziglen családtörténet-kutatást segítő országos projektjében. 2012–2017 között a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság elnökségi tagja volt, jelenleg tagként vesz részt a társaság életében, közgyűlésein időszakosan előadásokat tart. Ezen kívül tagja a Tiszántúli Történész Társaságnak, a Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesületnek, az Erdélyi Címer- és Zászlótudományi Társaságnak, valamint a Magyar Levéltárosok Egyesületének. 2010–2016 között a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár sorozatainak – Régiókutatás, Hajdú-Bihari Levéltári Füzetek – sorozatszerkesztői teendőit látta el, mindkét periodika az ő javaslatára indult el. 2016 óta a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kara Régiókutatás Szemle című folyóirata, 2018. február 1-től a Levéltári Szemle című folyóirat felelős szerkesztője. Rendszeresen jelennek meg tudomány népszerűsítő cikkei a Hajdú-Bihari Napló című napilapban. Vendégelőadóként részt vesz a Debreceni Egyetem BTK Történelmi Intézetének és a GTK Vezetéstudományi Intézetének munkájában, ahol főleg társadalomtörténelmi szemináriumokat és speciális kollégiumokat tart. Vendégelőadóként határon túli egyetemeken – a Partiumi Keresztyén Egyetemen és a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen – is többször tartott előadást. Az Osváth Lajos-díj közel másfél évtizednyi munkájának méltó elismerése.

■ V. MLE Focikupa

Székesfehérvár, 2022. július 12.

AZ MLE vándorgyűlés második napján sor került az immár hagyománnyá vált MLE Focikupa mérkőzéseire, amelynek helyszíne a székesfehérvári, Mezővári József Sportpálya volt. A küzdelmek két csoportban folytak, hat csapat részvételével. A csoportmérkőzések után sor került a helyosztókra.

A részt vevő csapatok:

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
(csapatkapitány: Cseh Gergő Bendegúz)
- Barbaricum Magyar Nemzeti Levéltár vidéki levéltárainak keleti válogatottja
(csapatkapitány: Varsányi Attila, MNL CSCSML)
- Budapest Főváros Levéltára (csapatkapitány: Varga Bálint)
- Cathedrale (felsőoktatási és egyházi levéltárosok közös csapata
(csapatkapitány: Zsidi Vilmos)
- MLE Válogatott (Egyesületi tagok válogatottja (csapatkapitány: Kántor Balázs)
- MNL OL–Pannonia vegyes csapat – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és az MNL vidéki levéltárai nyugati válogatottjának közös csapata
(Csapatkapitány: Polgár Tamás, MNL SML)

A V. MLE Focikupa végeredménye (csk.)

I.

MNL OL–Pannonia vegyes csapat ■ Csekő Ernő (MNL GYMSM SL), Demeczky János (MNL OL), Gőzsy Zoltán (MNL BaML), Hegedűs István (MNL OL), Kálócz Zsolt (MNL GYMSM SL), Oross András (MNL OL), Pálfi Ádám (MNL PML),
Polgár Tamás (MNL SML), Suslik Ádám (MNL OL)

II.

Budapest Főváros Levéltára ■ Háber Kornél, Hermann István, Kenyeres István, Keserű Norbert, Mátyás Zoltán, Rácz Attila, Sarusi Kiss Béla, Sólyom Tibor, Török Ádám, *Varga Bálint*, Vezsenyi Péter

III.

Cathedrale ■ Damásdi Zoltán (Pécsi Egyházmegyei Levéltár), Homor Péter (Széchenyi István Egyetem Levéltára, Győr), Karlinszky Balázs (Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár), Kiss József Mihály (Vízügyi Levéltár), Kiss Márton (BME Levéltára),

Koltai András (Piarista Levéltár), Krisch András (Soproni Evangélikus Levéltár), Molnár László (SE Levéltára), Zsidi Bernát (MTA Levéltára), *Zsidi Vilmos* (BCE Levéltára)

IV.

MLE válogatott ■ Fodor István (Zentai Történeti Levéltár), Gellért Ádám (Clio Intézet), *Kántor Balázs* (EMMI), Misiuk Mykhailo (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár), Szemán László (MNL SZSZBML), Szügyi Ferenc (Zentai Történeti Levéltár)

V.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára ■ Bognár Roland, *Cseh Gergő Bendegúz*, Erdőközi Apolka, Krahulcsán Zsolt, Orbán Balázs, Papp István, Szuhanyik Zoltán, Tulézi Lóránt, Vörös Géza

VI.

Barbaricum ■ Bíró György (MNL BÉML), Bódán Zsolt (MNL BÉML), Bojtos Gábor (MNL JNSZML), Király Erzsébet (MNL BÉML), Kovács Gergely (MNL HBML), Mucsi László (MNL JNSZML), Presztóczki Zoltán (MNL CSCSML), Sáfár Gyula (MNL BÉML), Sipos Tamás (MNL SZSZBML), Somoskői Viktor (MNL HML), Szikla Gergő (MNL HBML), Takács Gábor (MNL BÉML), *Varsányi Attila* (MNL CSCSML)

Összeállította: *Kovács Eleonóra*

2022 díjazottjai balról jobbra: Kovács Melinda, Dénesi Tamás, Mátyás Zoltán, Szálkai Tamás, Héjja Julianna Erika, Bedőné Takács Veronika, Egervölgyi Éva – Kiss Jánosné később vette át a díjat.

A Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete 2022. évi vándorgyűlése

Budapest, 2022. június 20–22.

A Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete (MELTE) idei vándorgyűlését 2007 után ismét Budapesten rendezte, mivel ez alkalommal tisztújításra is sor került, és azt tapasztaltuk, hogy a tagság nagyobb számban tud megjelenni, ha a közgyűlés jól elérhető, központi helyen van. (Utolsó tisztújításunk ugyanis 2018-ban Kolozsváron volt, a megközelíthetőség tekintetében negatív tapasztalatokkal.) Helyszínnek a Budapest-Esztergomi Főegyházmegeye által nemrég megnyitott D50 Kulturális Központot és Hotelt (az egykori Regnum Marianum kongregációs ház, Damjanich utca 50.) választottuk, amely rendezvényünk számára minden igényt ki tudott elégíteni, bár árai némileg magasabbak, mint azok az iskolai kollégiumok vagy zárandokszállások, ahol az előző években konferenciáinkat tartottuk. Ezért, noha az NKA rekordösszeggel támogatta a konferenciát, a részvételi díjak is valamivel magasabbak voltak.

Az előző években 2012-től 2019-ig a vándorgyűlés közösen zajlott az Egyházi Muzeológusok Egyesületével (EME). Ezt ugyan továbbra is hasznosnak találtuk, mert a közös rendezvény jó lehetőséget nyújt a szakmai tapasztalatcserére és a további együttműködés megalapozására, de az EME tagjai végül úgy döntöttek, hogy a Múzeumok Éjszakája előtti héten nem tudnak részt venni a közös konferencián.

Június 20. hétfő (1. nap)

Intézménylátogatás, istentisztelet és közgyűlés

A vándorgyűlés programja 2022. június 20-án hétfőn az immár szokásos „megnyitó előtti” intézménylátogatással kezdődött az újonnan elkészült Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központban (OMRRK, Szabolcs u. 33–35.), ahol Kónya Béla igazgató mutatta meg számunkra az újonnan elkészült intézményt és annak papírrestauráló műhelyét. Számos olyan eszközt és eljárást láthattunk, amely levéltáraink állományvédelmi munkájához is támogatást jelenthet. Újdonságnak hatott például a természetes hatóanyagokkal (pl. kakukkfű) végzett penésztelenítési eljárás. Fölkeresztük az OMRRK-val egy ingatlanon működő Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézetet (KEMKI) is, amely nem kevés levéltári jellegű anyagot kezel, főként a Szépművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria adattárát, valamint művészghagyatékokat. Itt Tóth Károly osztályvezető kalauzolt minket.

A Szabolcs utcából a vándorgyűlés résztvevői átsétáltak a Damjanich utcába, ahol 16 órától a D50 Központ Esztergom-termében tartott ökumenikus istentisztelet nyitotta

meg a vándorgyűlést. Ezen egyesületünk lelkes tagjai működtek közre: Ósz Előd, kolozsvári levéltáros, református lelkész (bevezető imádság), Varga Lajos, váci katolikus segédpüspök (igehirdetés) és Lackner Pál, evangélikus lelkész, az Evangélikus Országos Gyűjtemény újonnan kinevezett igazgatója. A zenei szolgálatot idén is nagyszerűen és önzetlenül látta el Kertész Botond kollégánk (Evangélikus Országos Múzeum).

Ezután került sor a MELTE közgyűlésére, amely ünnepi eseménnyel kezdődött. A MELTE Intézőbizottsága a tagok javaslatai alapján még 2021 nyarán úgy döntött, hogy Kormos László-díjjal tünteti ki Varga Lajos váci segédpüspököt. A díj átadására azonban csak most nyílt kellően ünnepi alkalom. Ennek során Koltai András elnök ismertette Varga Lajos eddigi életútját, aki a Váci Egyházmegye könyvtárosaként és levéltárosaként, valamint az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ igazgatójaként hosszú időn át példaadó szakmai munkát végzett. Az eseményről és Varga Lajos érdemeiről beszámolt honlapunk, hírt adott róla a Magyar Kurír¹ és a Váci Polgár² is.

A közgyűlés programja tisztújítással folytatódott. A jelölőbizottság nevében Lakatos Andor ismertette a jelöltek listáját, majd szavazás és a tisztségviselők beszámolója következett. Koltai András elnök az egyesület képviselőinek a különféle országos szakmai bizottságokban végzett munkájáról, illetve pályázati projektek állásáról számolt be, Vajk Ádám titkár pedig a tagrevízióról, az alapszabály-revízióról és az egyesület nevében folytatott tárgyalásokról beszélt. Majchrics Tiborné Újteleki Zsuzsanna gazdasági ügyintéző az egyesület 2021. évi pénzügyi beszámolóját terjesztette a közgyűlés elé. Ezután az egyesület tagsága megszavazta a legutóbbi közgyűlésen már megtárgyalt és jogi felülvizsgálaton átesett alapszabálymódosítás-tervezet. Eszerint – többek között – az egyesület neve Magyar Egyházi Levéltárosok Egyesületére változott. Végül sor került a tisztújítás eredményének kihirdetésére.

Az Intézőbizottság tagjai: Koltai András (katolikus), Majchricsné Újteleki Zsuzsanna (görögkatolikus), Vajk Ádám (református), Kovács Eleonóra (evangélikus), valamint (a szavazatok sorrendjében) Dénesi Tamás, Ósz Előd, Karlinszky Balázs, Bernád Rita lettek. (Az utolsó helyen szavazategyenlőség alakult ki.) Az ellenőrző bizottság tagjai újból Nemes Gábor és Világi Dávid lettek.

A megválasztott Intézőbizottság első ülését mindjárt másnap meg is tartotta. Mivel az egyesület addigi tisztségviselői följánlották, hogy az IB egyetértése esetén továbbra is vállalják tisztségüket, az IB újraválasztotta Koltai Andrást elnöknek, Vajk Ádámot titkárnak, Majchrics Tiborné Újteleki Zsuzsannát pedig gazdasági ügyintézőnek. A 7. intézőbizottsági helyen, ahol szavazategyenlőség alakult ki, Bernád Rita visszalépett Karlinszky Balázs javára.

A vándorgyűlés első napja a vacsorával, majd kötetlen beszélgetéssel fejeződött be, amelyet a kitartóbbak egy Damjanich utcai sörözőben zártak le.

¹ Kormos László-díjat kapott Varga Lajos váci segédpüspök, URL: <https://www.magyarkurir.hu/hazai/kormos-laszlo-dijat-kapott-varga-lajos-vaci-segedpuspok>. (A letöltés ideje: 2022. június 30.)

² Koltai András–Szórád Ágnes: Kormos László díj dr. Varga Lajos váci segédpüspöknek. Váci Polgár 2022. 8. sz. 8-9.

Június 21. kedd (2. nap)

Szakmai konferencia

A vándorgyűlés második napján, június 21-én került sor a szakmai konferenciára, amely több témát ölelt föl. Az első szekció Budapest és az egyházi levéltárak kérdését járta körül. *Czenthe Miklós* (Evangelikus Országos Levéltár) az *Evangelikus Országos Levéltár* fővárosi anyagát mutatta be, *Szatmári Judit* pedig a *Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára* helyzetét ismertette, (a közelmúltban bekövetkezett) tűzvész előtt és tűzvész után. Ezután került sor – az eredeti programtól némileg eltérően – *Tóth Tamás* (a Magyar Katolikus Püspökkari Konferencia titkára) rövid előadására, amelyet Koltai Andrással való beszélgetés követett. Ennek során a *Püspökkari Konferencia feladatairól*, hatásköréről, valamint irattárának helyzetéről volt szó.

A következő, „Az egyházi levéltárak mindennapjaiból” című szekciót *Németh Ágnes* előadása nyitotta meg, aki *Budapest Főváros Levéltára iskolai gyűjtőterületi munkáját* mutatta be, amely az egyházi levéltárak számára is tanulságot hordoz. Beszült a jogszabályi háttérrel (levéltári törvény, iratkezelés, névhasználatról szóló rendeletek), az oktatási-nevelési intézmények típusairól, számáról, az irattípusokról, értékelésükről és a problémákról (kényszerselejtezés, megszűnt intézmények, fenntartóváltások).³ Az utóbbi kérdés az egyháziakat is közvetlenül érinti. Őt követte *Osváth Zsolt* előadása, aki az Északpesti Református Egyházmegye gyűjteményi referenseként tartott előadást *Református gyűjteményi értéktár: Az északpesti példa* címmel. Beszült a református értéktárak készítésének az 1950-es évekre visszanyúló múltjáról, amelyet 1980-ban a Zsinati Tanács is határozatban támogatott. Az 1990-es évek óta a Magyar Református Egyház javainak tára sorozatban számos kötet jelent meg a kárpátaljai, szlovákiai, erdélyi és magyarországi gyülekezetek felszerelési tárgyiról, könyveiről és iratairól. Ismertette az északpesti egyházmegye korábbi felméréseit, és a 2020-ban hozott határozat alapján készült újabb gyűjteményi értékleltárakat.

Peller Tamás arról az állományvédelmi tanácsadó munkáról beszélt, amelyet 2021-2022-ben a Nemzeti Művelődési Intézetől a MELTE számára adott pályázati támogatásnak köszönhetően végezhettek *Orosz Katalinnal* együtt. Ennek során hét levéltár számára véleményeztek restaurálási munkaterveket, raktárakat és tervezett raktáráépítési beruházásokat, s minden esetben írásos szakvéleményt készítettek. Az előadás ezek alapján tanácsokat is adott az épületek és raktárak elhelyezéséről.

Szorosan, de sajátos szempontból kapcsolódott az állományvédelemhez a következő előadás is, amelyben *Bernád Rita* a *Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár levéltárpedagógiai munkáját* mutatta be. Ez tulajdonképpen azért indult 2016-ban, hogy a levéltárat közelebb vigye saját gyermekeinek osztálytársaihoz. Ebből a „szájhagyománynak”

³ A témáról korábban e lapban: Koltai Gábor, A fővárosi oktatási-nevelési szervek maradandó értékű iratainak feltárása és gyűjtése I. Levéltári Szemle 2020. 4. sz. 31–51. (E közlemény folytatásaként átvételi, gyűjtési tapasztalatokat összegző tanulmány van előkészületben, amely a Levéltári Szemle 2022. évi 4. számában fog megjelenni. A szerk.)

köszönhetően az lett, hogy más osztályok is fölkeresték a székelyföldi gyűjtőlevéltárakat, főként az „Iskola másként” alternatív tanhét időszakában. 2022 márciusától a foglalkozások és táborok hivatalosan is bekerültek a levéltár szolgáltatásai közé. Ezek keretében a gyerekek nemcsak megnézhetik a raktár felszerelését, az érdekesebb iratokat, köteteket és a restaurátorműhelyt, hanem készíthetnek pecsétes oklevelet, borítékot, dobozt, kulcstartót, gyakorolhatják a gótikus írást, önhetnek pecsétet és papírt, használhatnak írógépet(!), és kipróbálhatják a műhely tisztítóeszközeit.

A konferencia délelőtti részét két rövid előadás zárta. *Koltai András* a megújult *matricula.hu e-kutatási honlap* számára készülő (azóta el is készült) *plébánia- és településtörténeti adatbázis* mutatta be, *Vajk Ádám*, a MELTE titkára pedig *az egyházi kulturális területen dolgozók 2022. évi bérfejlesztésének tapasztalatairól* számolt be. Ennek során nyilvánossá vált, hogy az egyes fenntartók az általuk kapott közgyűjteményi támogatás mekkora részét költik bérekre. Ez a katolikus egyház levéltárainál átlagosan 60% körül van, de vannak kirívó példák, ahol jóval kevesebbet költenek alkalmazottaikra, és van ahol ez az arány 100% fölött (tehát a támogatásból a levéltár nem lenne fenntartható).

Ebéd után szakmai kerekasztal következett aktuális kérdésekről, amelyen vendégünk volt Szabó Csaba a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója, Bényei Balázs, a Kulturális és Innovációs Minisztérium levéltári referense és Vajda Tamás, a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség elnöke. A beszélgetés témái között helyet kaptak az egyházi iskolák (és más intézmények) iratkezelésében várható változások (amelyek ellenőrzése a jövőben az egyházi levéltárakra hárulhat) és a közalkalmazotti bértábla megszűnésének tapasztalatai. A jelenlevők megállapították, hogy a váltás az MNL tagintézményeinél a vártnál kisebb változást okozott, az egyetemi levéltárakban pedig a modellváltás miatt amúgy is új helyzet állt elő (és általában béremelést hozott). Szabó Csaba beszámolt az MNL tervezett óbudai építkezéséről és más tervekről.

A konferencia délutáni „hivatalos” programja két újabb levéltár bemutatkozó előadásával zárult. *Bognár Krisztina* a *Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár* munkájáról számolt be, amely egyelőre elősorban az Igazságügyi Hivatal kárpótlási iratait kezeli. *Sági György* a *Magyarországi Szerzetesi Konferenciák Levéltára* (MSZKL) létrejöttéről számolt be. Bemutatta az 1989-től működő különféle szerzetesi konferenciák és irodák történetét, és ezek iratait, amelyet személyesen rendezett 2019 és 2021 között, és amelyek a Piarista Levéltár raktárában kaptak elhelyezést. A levéltár másik „lábát” azok a szerzetesi levéltári anyagok jelentik, amelyeket egy kétéves projekt keretében 2020–2022 között Koltai András és Sági György rendeztek, illetve más egyházi levéltárak közreműködésével digitalizáltak. A munka elvégzése után a rendezett levéltár anyagok részben a szerzetesrendek őrzésében maradtak, részben egyházmegyei levéltárakba kerültek, részben pedig az MSZKL iratai között, a szerzetesi konferenciák mellett kaptak elhelyezést. A teljes anyag segédlete azonban megtalálható az Arca-ban és az Elektronikus Levéltári Portálon.⁴

⁴ <https://arca.melte.hu/index.php/magyarorszagi-szerzeteselojarok-konferencianak-leveltara>. (A megtekintés dátuma: 2022. szeptember 20.)

A vándorgyűlés késő délutáni programja egy kevésbé ismert budapesti egyházi levéltár meglátogatása lett volna, de időegyeztetési okokból nem valósult meg. Helyette a résztvevők a *Néprajzi Múzeumnak* a konferencia helyszínével szomszédos új épületét látogatták meg, majd sor került egy utolsó „szórakoztató” jellegű előadásra, amelyet *Szekér Barnabás* tartott *A Damjanich utcai akácfa* címmel, konferenciánk színhelyének, *a Damjanich utca 50. számú háznak és a Regnum Marianumnak történetéről*. A cím magától Prohászka Ottokártól származik, ami jelzi az 1901-ben ide költözött ifúsági központ jelentőségét. Megtudtuk, hogy tevékenykedtek itt a regnumi atyák, a cserkészek, milyen volt a múltban az épület, a kápolna és az udvar, ahol egy időben a fiúk Majláth püspök sírja fölött lábteniszeztek, és hogyan államosították az épületet 1951-ben. A programot a vacsora után kötetlen beszélgetés zárta a városligeti Magyar Zene Háza bisztrójában.

Június 22. szerda (3. nap)

Szakmai séta

A vándorgyűlés harmadik napjának programja szakmai jellegű sétával telt a pesti Belvárosban, ahol annak kevésbé ismert közgyűjteményeivel és egyházi intézményeivel ismerkedtünk. Először az átalakítás alatt álló *Petőfi Irodalmi Múzeumot* látogattuk meg, *Peller Tamás* műtárgyvédelmi és digitalizálási főosztályvezető jóvoltából. Célunk ugyanis nem a kiállítótermek voltak, hanem a könyvtár, amelynek dísztermét egykor a Károlyi család építtette és használta ugyanerre a célra, valamint a kéziratár feldolgozóműhelye és raktárai. A különleges és levéltári szakmai szempontból is igen tanulságos bemutatás után átsétáltunk az Egyetem tér túlsó oldalára, ahol *Diós István* fogadott minket a *Központi Szeminárium Pálos Könyvtárában*. Az épület legfelső emeletén elhelyezett barokk könyvtárterem szintén különlegesség, amelyhez hasonló Magyarországon nem sok van. Anyaga azonban kevésbé különleges, mivel az ott őrzött könyvek a pálos rend 1786. évi feloszlata után szétszóródtak, s jelenleg az Egyetemi Könyvtártól kapott duplumokat őrzik. A séta ezt követően a *Belvárosi plébániatemplomban* folytatódott, ahol az elmúlt évek felújítása után nemcsak a római kori parancsnoki épület és középkori freskótöredékek tekinthetők meg, hanem a torony és az altemplom is látogathatóvá vált. A fáradt, de kitartó levéltárosok végül a piarista székházban kaphattak némi frissítőt, ahol elérkezett a búcsú pillanata is.

Összességében a MELTE idei konferenciája némileg eltért a korábban szokásostól. Mivel a résztvevők nagyjából fele nem kért szállást a konferencia helyszínén, a megszokott családias jelleg is halványabban érvényesült. Ezzel együtt tanulságokban gazdag és jó hangulatú vándorgyűlést zárhattunk, amelyet a tapasztalatok fölhasználásával jövőre még jobb követhet Kecskeméten.

Koltai András

A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség 2022. évi vándorgyűlése Szegeden

Az egyetemi levéltárak és levéltárosok szakmai szervezete, a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség (MFLSZ) idei vándorgyűlését 2022. augusztus 24–26 között tartotta Szegeden. Az MFLSZ közel három évtizedes működése során hagyománnyá vált, hogy rendezvényeinek olyan helyszínt választ, ahol jelenlétével felhívhatja a figyelmet az egyetemi levéltáriügy fontosságára. Az idei helyszínválasztással az MFLSZ is szerette volna elismerni azt a példaértékű nemzetközi és hazai egyetemi és közgyűjteményi összefogást eredményező munkát, amelyet a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) Levéltára végzett az egyetem 2021–2022. évi évfordulós megemlékezéseinek szervezésében. 2021-ben volt az SZTE elődintézménye, a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Szegedre költözésének centenáriuma. 2022-ben pedig a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem eredeti, kolozsvári alapításának 150. évfordulójára emlékezhetünk.

A vándorgyűlés szakmai programjai a SZTE Központi Épületében zajlottak. Az augusztus 24-én délután tartott megnyitón Vajda Tamás a MFLSZ elnöke és a házigazda egyetem levéltárának igazgatója üdvözölte a megjelenteket. Köszöntőt mondott Szóllás Péter a Kulturális és Innovációs Minisztérium (KIM) Könyvtári és Levéltári Főosztályának vezetője és dr. Varsányi Attila a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltárának igazgatóhelyettese.

A köszöntőket követően két hagyományos programmal folytatódott a rendezvény. Az első kerekasztal-beszélgetésen a minisztérium, a szakmai szervezetek és a társ-egyesületek képviselői vettek részt Vajda Tamás MFLSZ elnök moderálásával. A KIM Könyvtári és Levéltári Főosztálya képviselőjében Bényei Balázs István főtanácsos, levéltári referens és Halász János levéltári referens a minisztériumi struktúraváltozással összefüggő feladatokról, a várható jogszabályi változásokról beszélt. A Levéltári Szakfelügyelet nevében dr. Cseh Gergő Bendegúz levéltári vezető szakfelügyelő adott tájékoztatást a szakfelügyelet ez évi ellenőrzési terveiről, kiemelve az általuk a 2022. második félévében végzendő levéltári raktárminősítéseket. Mivel Cseh Gergő Bendegúz a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) vezetője is, egyesületi elnöki minőségében is részt vett a beszélgetésen. Dr. Koltai András a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete (MELTE) elnöke és az NKA Könyvtári és Levéltári Kollégiumának kuratóriumi tagja, a kollégium levéltári pályázatokkal kapcsolatos tanulságairól beszélt. A Magyar Levéltárosok Egyesületét (MLE) képviselő Zsidi Vilmos választmányi tag, egyesületi titkár örömmel jelentette be, hogy megjelent a *Magyarország Levéltárai* kiadvány új kiadása, amely hamarosan angol nyelven is elérhető lesz. A Fiala Levéltárosok Egyesületét (FLE) Szendrői Áron képviselte, aki az FLE-nek a levéltáros hallgatók körében végzett szakmai közösségépítő munkájáról számolt be.

A beszélgetést egy másik hagyományos vándorgyűlési esemény az *Egyetemi levéltárak vezetőinek kerekasztala* követte. A jelenlévő egyetemi levéltárvezetők ötperces beszámolóban mutatták be az általuk irányított levéltárak eredményeit és gondjait. A kerekasztal-beszélgetést Osváth Zsolt MFLSZ alelnök vezette. A levéltártípus jellegzetessége, hogy egy nagy szervezet részeként működik, ezért tevékenysége nagyban függ a fenntartótól és fontos az egyetemi vezetőkkel kialakított jó kapcsolat. Noha mindegyik levéltár működtet kutatószolgálatot, a nagyobb egyetemeket leszámítva a jellemzőbbek a szervezeten belülről érkező adatkérések, gyakorlatilag az egyetem szervezeti egységei jelentik az ügyfeleket. A levéltárak szakmai működése nagyban függ az ágazati támogatásoktól, amelynek legfontosabb forrásai a minisztériumi működési támogatás és a Nemzeti Kulturális Alap könyvtári és levéltári kollégiumának pályázatai. Cseh Gergő Bendegúz levéltári vezető szakfelügyelő az elhangzottakhoz fűzött hozzászólásában elmondta, hogy a krónikus problémák ellenére egy év alatt is látszódik fejlődés, születnek jelentős eredmények az egyetemi levéltárakban. A vezető szakfelügyelő proaktivitásra buzdította az kollégákat, abban a tekintetben, hogy aktívan keressék az együttműködési lehetőségeket az egyetemen belül.

Az első napot egy három előadást magában foglaló *Levéltári szakmai aktualitások* elnevezésű szekció zárta dr. Molnár László elnökségi tag ülészeki elnökletével. Elsőként dr. Haraszi Viktor az MLVT alelnöke *Levéltári jogszabály-változások 2020–2022 folyamán* címmel tartott előadást. Ezt követte P. Holl Adrien főosztályvezető (Budapest Főváros Levéltára) *Budapest Főváros Levéltára akkreditált levéltári továbbképzési* című prezentációja. A bemutatott továbbképzések egyikén, az állományvédelmi tanfolyamon több tagtársunk is részt vett és azóta is eredményesen hasznosítja az ott tanultakat. Sörény Edina központvezető (DigKomp Központ) a Kézai Simon programot mutatta be, amelyhez első egyetemenként a Széchenyi István Egyetem csatlakozott. A Kézai Pont az egyetem levéltárában működik. A program célja, hogy a családtörténeti dokumentumokkal rendelkezők egy virtuális emlékalumba töltsék fel a személyes dokumentumaik (főleg fényképek) digitalizált változatát. A Kézai Program (kezei.hu) nem kíván a közgyűjteményekkel konkurálni, egyelőre nem célja a hosszú távú megőrzés, ugyanakkor nemzetközi terjeszkedésben és a virtuális családi album szolgáltatáshoz kapcsolódó termékek értékesítésében gondolkodik (pl. ajándéktárgyak, nyomtatott fényképalbum).

A 2022. augusztus 25-i második napot egy újabb kerekasztal-beszélgetés nyitotta, amelynek témája az egyetemtörténet-kutatás a történész szakma és egyetemi vezetés szemszögéből. A beszélgetést ismét az MFLSZ elnöke Vajda Tamás moderálta. Résztvevői: dr. Szögi László c. egyetemi tanár, elnök (MTA Történettudományi Bizottsága Egyetem-történeti Albizottság), dr. Fedeles Tamás egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem oktatási rektorhelyettese, dr. Nógrádi Antal intézetvezető egyetemi tanár (Szegedi Tudományegyetem SZAOK Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézet) és dr. Antal Tamás egyetemi tanár, tudományos és általános dékánhelyettes (Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar) voltak. A beszélgetőtársak pozíciójának köszönhetően egyszerre voltak jelen (akár egy személyben) a történész szakma és az egyetemek különböző beosztású vezető munkatársai. A kerekasztal tanulságaként elmondhatjuk, hogy kívánatos

az egyetemtörténeti kutatás, a tudományos ismeretterjesztő tevékenység és a PR-célok összehangolása, a sikeresség érdekében fontos az egyetemi levéltárak és fenntartóik, valamint a történeti azonosság tudat ápolását küldetésüknek tekintő egyetemi szervezeti egységek tervszerű partneri együttműködése.

A nap második szakmai blokkját az *Egyetemtörténeti kiadványok bemutatója* címet viselő ülés szak jelentette. Ennek ülés elnöki tisztét dr. Tóth Krisztina elnökségi tag töltötte be. Elsőként a fennállásának egy éves évfordulóra készült, egyetemtörténeti forrásokat is felhasználó *A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Képes Krónikája* című reprezentatív kiadványt mutatta be a MFLSZ tagja, Kissné Bognár Krisztina levéltárvezető (Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár), a kötet egyik társszerzője. A mű fő célja az új intézménynek számító egyetem identitásának kialakítása, az integráció során csatlakozott szervezeti egységek bemutatása. Mindegyik fejezethez történeti rész is tartozik, amelyek korábbi munkák felhasználásával készültek. Képanyaga kiemelkedő, igyekszik a fontosabb szervezeti egységek vezetőinek számbavételét is megvalósítani a szövegek közötti táblázatokban. Az egyelőre csak nyomtatott formában megjelent képeskönyv hamarosan elektronikusan is letölthető lesz.

Másodikként *A Budapesti Corvinus Egyetem és elődintézményei története a kezdetektől 2020-ig* című, a hazai közgazdasági képzés teljes időszakát felölelő tudományos igényű monográfiát mutatta be Zsidi Vilmos levéltárvezető (BCE Levéltára), a kötet társszerkesztője. A kiadvány az egyik jogelőd, a Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar alapítása 100. évfordulójára emlékezve készült. Az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent munka a kiadó MeRSZ szolgáltatásából digitálisan is elérhető. Zsidi Vilmos, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem levéltárosaként beszélt a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem jogelődje megalakulásának 145 éves évfordulójára tervezett egyetemtörténeti mű előkészületeiről is, amelyet hároméves kutatómunka alapol meg.

A Szegedi Tudományegyetem jogász professzorai I. című biográfiát dr. Antal Tamás egyetemi tanár, a mű szerkesztőbizottságának tagja ismertette. Az SZTE jogi karának oktatói, doktoranduszai, fiatal kutatói bevonásával készült munka a Forum jogtudományi folyóirat számaként jelent meg. 51, főként 1945 előtt működött kolozsvári-szegedi egyetemi jogtanár életrajzát, teljességre törekvő publikációs listáját és a szakirodalmi forrásokat tartalmazza. A kiadvány az SZTE Klebelsberg Könyvtár Contenta nevű repozitóriumból teljes terjedelemben letölthető.

A Hagymány, oktatás, innováció. A Semmelweis Egyetem 250 éve című képekkel gazdagon illusztrált, oral history forrásokra is támaszkodó, tudománytörténészek, levéltáros és kommunikációs szakemberek bevonásával összeállított tudományos és ismeretterjesztő jellegű reprezentatív kiadványt dr. Molnár László igazgató (Semmelweis Egyetem Központi Levéltár), a kötet szerkesztője tárta a hallgatóság elé.

A szekció lezárásaként egy újabb egyetemtörténeti monográfiát, a *Fejezetek a Szegedi Tudományegyetem történetéből 1872–1921* című munkát mutatta be Vajda Tamás igazgató (SZTE Levéltára), a kötet társszerkesztője. A közel nyolcszáz oldalas mű sokszerzős, tanulmánykötet, összességében az egyetem kolozsvári szakaszának teljes körű megismerését nyújtja.

A vándorgyűlés keretében szervezett tudományos konferencia utolsó *Egyetemi évfordulók és a felsőoktatási szaklevéltárak* című ülészakának elnöki tisztét dr. Szögi László c. egyetemi tanár, az MTA Történettudományi Bizottsága Egyetemtörténeti Albizottsága elnöke és az MFLSZ tiszteletbeli elnöke látta el. A szekció első előadója dr. Toth Szilárd tanszékvezető egyetemi docens (Babeş-Bolyai Tudományegyetem Kolozsvári Magyar Történeti Intézet Jelenkor Története és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék) volt. Előadásának címe *A Ferenc József Tudományegyetem megalakulása 150. évfordulójáról megemlékező kolozsvári események*. Ennek párjaként *Az SZTE Levéltárának részvétele a Ferenc József Tudományegyetem megalakulása 150. és Szegedre településének 100. évfordulójáról megemlékező szegedi eseményekben* Vajda Tamás igazgató (SZTE Levéltára) tartotta az ülészak második referátumát. Dr. Sági Éva levéltárvezető (Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár) *A Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár részvétele a trianoni békeszerződés aláírásának 100. évfordulójáról megemlékező eseményekben*, címmel idézte fel a Sopron Megyei Jogú Város és a Soproni Egyetem együttműködésében megvalósult, a soproni népszavazás 100. évfordulója tiszteletére rendezett emlékév eseményeit. A konferencia utolsó előadásaként *A BCE Levéltárának részvétele a Tudományi Egyetemi Közgazdaság-tudományi Kar megalakulásának 100. évfordulójáról megemlékező eseményekben* címmel Zsidi Vilmos levéltárvezető (BCE Levéltára) vázolta fel azt a többéves előkészítő munkát, amely megelőzte és lehetővé tette nemcsak a korábban bemutatott kiadvány megjelentetését, de a már évek óta fennálló egyetem-történeti kiállítás újragondolását is.

Kerekasztal-beszélgetés a minisztérium, a szakmai szervezetek és a társegyesületek képviselőinek részvételével. Moderál: Vajda Tamás MFLSZ elnök (Fotó: Acél Róbert)

Szóllás Péter a Kulturális és Innovációs Minisztérium Könyvtári és Levéltári Főosztályának főosztályvezetője köszönti a rendezvény résztvevőit. (Fotók: Acél Róbert)

A 2022. augusztus 26-i záró napon a résztvevők – szakmai tanulmányi nap keretében – látogatást tettek a házigazda SZTE Levéltárában, majd dr. Biernacki Karol igazgató kaulauzolásával megtekintették az MNL Csongrád-Csanád Megyei Levéltárának a közel-múltban átadott Kálvária téri, a 21. század levéltári szakmai követelményeinek megfelelően átalakított épületét, végül felkeresték a SZTE SZAOK Anatómiai Múzeumát.

A MFLSZ 2022. évi vándorgyűlésén szinte az összes működő felsőoktatási levéltár képviseltette magát. A tanácskozás a személyes találkozásokon túl alkalmat adott arra, hogy bemutassák eredményeiket, tájékozódjanak az országos levéltári projektekről. A sikeres szervezés anyagi háttérét a Nemzeti Kulturális Alaptól és a Nemzeti Együttműködési Alaptól elnyert pályázati támogatás, és az ezeket kiegészítő MFLSZ önerő teremtettk meg. A következő vándorgyűlést 2023 augusztusában Pécsen tartja a szövetség.

Homor Péter

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle aktuális közlési és hivatkozási szabályzata, valamint a levéltáros interjúkra vonatkozó útmutató elérhető a Magyar Levéltári Portálon:

[https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/
leveltari-szemle/](https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/leveltari-szemle/)

Kérjük jövődő szerzőinket, hogy kéziratuk elkészítésénél ezen útmutatókat vegyék figyelembe!

A borítón:

illusztráció A levéltáros szakma újabb kihívása:
a levéltárpedagógia. *Gyermekprogramok a Gyulafehérvári
Főegyházmegyei Levéltárban* című tanulmányhoz

450 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE